

Пројекат

Породица у Републици Српској

- *Стање и перспективе* -

Бања Лука, новембар 2008. Године

АУТОРИ

Проф. др Иван Шијаковић (руководилац пројекта),

Проф. др Ненад Бабић,

Проф. др Михајло Марковић,

Доц. др Драшко Маринковић,

Др Ранка Калинић,

Мр Жељана Јовичић,

Мр Јованка Вуковић,

Мр Борка Вукајловић,

Мр Драгана Вилић,

Мр Јелена Милиновић,

Мр Нада Липовац,

Амела Башић,

Стака Николић,

Светлана Пезер-Шукало,

Никола Доронтић.

Координатори

Маријана Касаповић

Горан Тривић

Рецензенти

Проф. др Милисав Милосављевић

Проф. др Ана Гавриловић

Наручилац:

ВЛАДА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Министарство за породицу, омладину и спорт

САДРЖАЈ:

УВОД	1
МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП.....	4
<i>Одређење породице</i>	4
<i>Предмет истраживања</i>	5
<i>Циљеви пројекта</i>	6
<i>Хипотетички оквир</i>	6
<i>Истраживачке технике</i>	7
I СТАЊЕ И ПОЛОЖАЈ ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	8
ДЕМОГРАФСКИ, ЕКОНОМСКИ И СОЦИЈАЛНИ УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ	9
1. Демографске детерминанте развоја становништва Републике Српске	10
1.1. <i>Територијални размјештај и кретање броја становника</i>	10
1.2. <i>Промјене у природном кретању становништва</i>	12
1.3. <i>Актуелни миграциони трендови</i>	18
1.4. <i>Најважнија структурна обиљежја становништва</i>	20
1.5. <i>Пројекција будућег демографског развоја</i>	21
1.6. <i>Потреба за активирањем мјера популационе политике и планирања породице</i>	23
2. Економски показатељи стања и положаја породице у РС	24
2.1. <i>Бруто домаћи производ</i>	24
2.2. <i>Стопа (не)запослености</i>	26
2.3. <i>Пензије и пензионери</i>	29
2.4. <i>Корпа производа и трошкови живота</i>	30
2.5. <i>Увоз-извоз</i>	31
2.6. <i>Сиромаштво у БиХ</i>	32
2.7. <i>Стање пољопривредног сектора у Републици Српској</i>	34
2.8. <i>Социо - економски положај сеоског и приградског становништва Републике Српске</i>	38
3. Социјални положај породица у Републици Српској	40
3.1. <i>Породица Републике Српске и друштвене кризе</i>	40
3.2. <i>Сиромаштво и социјална искљученост, амбијент функционисања система социјалне и дјечије заштите Републике Српске</i>	41
3.3. <i>Контекст БиХ и Републике Српске</i>	43
3.4. <i>Социјална заштита</i>	43
3.5. <i>Организација система социјалне заштите</i>	45
3.6. <i>Центар за социјални рад</i>	46
3.7. <i>Преглед кориштења права из социјалне заштите</i>	47
3.8. <i>Породице са дјецом у систему дјечије заштите Републике Српске</i>	54
3.9. <i>Остваривање права из Закона о дјечијој заштити</i>	55
3.10. <i>Право на додатак на дјецу</i>	57

3.11. Величине породица – корисника права на додаток на дјецу.....	58
3.12. Породице-корисници права по радном статусу.....	59
3.13. Корисници права на додаток на дјецу, по реду рођења дјетета	60
3.14. Старосна доб дјеце корисника права додатка на дјецу	60
3.15. Дјеца корисници права на додатка на дјецу, по статусу.....	61
3.16. Износи укупних додатака на дјецу по породицама	62
3.17. Остала права из дјечије заштите која су (ин)директно усмјерена ка дјеци ..	63
ЗДРАВЉЕ, ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА И ПАТОЛОШКЕ ПОЈАВЕ У ПОРОДИЦИ	67
1. Примарна здравствена заштита	68
2. Секундарна и терцијарна здравствена заштита	68
3. Здравствено осигурање становника Републике Српске	68
3.1. Умрли према узроку смрти у Републици Српској	69
4. Шта су ризици по здравље?	69
4.1. Животне навике штетне по здравље	69
5. Ментално здравље у породици.....	72
6. Посттрауматски стресни поремећај (ПТСП)	74
7. Насиље у вршњачкој групи	75
8. Сексуално и репродуктивно здравље у РС	76
8.1. Репродуктивно здравље адолесцената	78
8.2. Полне заразне болести	79
8.3. Учесталост неплодности	80
8.4. Насљедни поремећаји.....	80
9. Појам социјалне патологије	81
10. Феноменологија социјално патолошких појава.....	82
10.1. Насиље у породици.....	82
10.2. Криминалитет	85
10.3. Малољетничка делинквенција	86
10.4. Суицид.....	88
10.5. Алкохолизам	90
10.6. Наркоманија	92
ОБРАЗОВАЊЕ, КУЛТУРА, ПРОПИСИ У ОБЛАСТИ ПОРОДИЧНО-ПРАВНЕ ЗАШТИТЕ И	
РАВНОПРАВНОСТ ПОЛОВА	94
1. Породица, васпитно-образовне институције и медији у Републици Српској	95
1.1. Утицај друштвено-економских промјена на извршавање васпитне улоге	
породице	96
1.2. Породица, васпитно-образовне установе и систем вриједности.....	98
2. Образовање и васпитно-образовне установе у БиХ (РС).....	101
2.1. Предшколско васпитање и образовање	102
2.2. Основно образовање.....	105
2.2.1. Основна школа	107
2.2.2. Специјална основна школа за дјецу у сметњама у развоју.....	108
2.2.3. Одјељења за основно образовање одраслих (послије 16. године)	108

2.2.4.	Основно умјетничко образовање – музичко и балетско, паралелно са основним образовањем	108
2.3.	Средњошколско и високо образовање	109
2.4.	Културне установе у Републици Српској	110
3.	Медији	111
4.	Правни основ и актуелни прописи у области породично-правне заштите	113
4.1.	Карактеристике	113
4.2.	Правни основ	113
4.2.1.	Правни положај породице у Републици Српској	113
4.2.2.	Права из брака и брачних односа	114
4.2.3.	Родитељско право, пунољетство - правна сигурност	115
4.2.4.	Олакшице за формирање породице и заштита материнства – спречавање дискриминације по основу материнства	117
4.2.5.	Социјална заштита појединца и породице	120
4.2.6.	Област заштите од насиља у породици	122
4.2.7.	Актуелни прописи Републике Српске у функцији популационе политике	123
4.2.7.1.	Област рада и радних односа	123
4.2.7.2.	Област здравствене заштите	124
4.2.7.3.	Област заштите дјече, родитеља и породице	125
4.2.7.4.	Област социјалне заштите	126
4.2.7.5.	Систем дјечије заштите у функцији подстицања наталитета	126
4.2.7.6.	Равноправност полова, међународни извори норми, стандарди и механизми	128
5.	Породица и равноправност полова	129
5.1.	Положај жена у земљама Балкана	129
5.2.	Положај жена у БиХ	131
II СТАВОВИ ГРАЂАНА О ПОРОДИЦИ, ИНСТИТУЦИЈАМА И ОРГАНИЗАЦИЈАМА КОЈЕ СЕ БРИНУ О ПОРОДИЦИ		138
АНАЛИЗА РЕЗУЛТАТА ДОБИЈЕНИХ УПИТНИКОМ		139
Узорак		139
1.	Основна обиљежја испитаника	139
2.	Основна обиљежја породица (породичних домаћинстава)	142
3.	Материјални статус и услови становања породице	146
4.	Обраћање породица за помоћ	150
5.	Породица и популациона политика	152
6.	Стамбени и имовински статус породица	160
7.	Ставови испитаника о браку и породици	161
Закључак		164
Литература		170

УВОД

Породица представља једну од најстаријих друштвених група. Такође, она представља био-социјално-психолошку друштвену групу, која је веома значајна за живот и развој појединца, али и за друштво у цјелини. С обзиром на сложеност односа у породици и бројност њених функција (брачна, репродуктивна, економска, заштитна, функција социјализације), како у друштву, тако и у животу сваког појединца, никада до сада нису се појавили институцијализовани облици заједничког живљења људи који би успјели да потпуно замијене породицу. Ово јасно упућује на закључак о породици као универзалној друштвеној групи.

Породица је у сталној динамици и развоју ка новим облицима. Са промјенама у друштву и породица се мијења, доживљава своју трансформацију. Промјене у породици прате динамику дешавања и промјена у самом друштву. Породица се све више отвара и интегрише у друштво.

У модерном индустријском друштву, бројне функције, које је породица имала, пренесене су на друштвене институције, које су се специјализовале за функције које је породица обављала (образовно-васпитне институције, здравствене, привредне и сл.). Породица тиме није ослабљена, већ, напротив, то је утицало на побољшање квалитета породичних односа и живота људи: наравно, под условом да су институције довољно развијене да могу пружити квалитетне услуге и адекватну помоћ породици. Породица и даље има значај за појединца и своје мјесто у друштву, јер њени чланови нису потпуно ослобођени одговорности коју су раније имали. Ronald Fletcher, британски социолог, сматра да породица у модерном друштву није изгубила много функција, него “да су те функције 'све прецизније и важније'. Специјализиране институције, попут школа и болница, нису истиснуле функције обитељи, него су их умножиле и подигле на вишу разину.”¹

Дјеловање различитих фактора материјалног и духовног развоја, који су постигнути у различитим културама и периодима развоја човјечанства, одређивали су карактер породице и односе између мушкарца и жене.

Када говоримо о промјенама у породици, не мислимо само на промјене у квалитету односа између чланова породице, на промјене у функцијама које она обавља, већ и на промјене у структури породице. На промјене у њеној структури утичу различити друштвени, економски, демографски, техничко-технолошки фактори и сл. Сви аспекти промјене, кроз које породица пролазила у периоду интензивне индустријализације, урбанизације и миграције становништва, те прве демографске транзиције, водили су, како тврди А. Милић, ка стварању и издвајању индивидуалне породичне јединице или групе као појединачног, релативно аутономног дијела друштвене заједнице и структуре друштва. Такође, све ове промјене су водиле ка успостављању и учвршћивању овог малог породичног колективитета у друштвеној структури.² За разлику од породице у

---

¹ Хараламбос, М., Холборн, М., *Социологија – Теме и перспективе*, Голден маркетинг, Загреб, 2002, стр. 550.

² Милић, А., *Социологија породице – критика и изазови*, Чигоја штампа, Београд, 2001, стр. 315.

прошлости која је имала велики број чланова, породица, која је продукт модерног грађанског друштва, јесте нуклеарна (брачна) породица и има мали број чланова – родитељи и њихова дјеца. Процес индустријализације “поприма значај судбинскога фактора који разграничава прединдустријску велику, проширену, традиционалну и патријархалну породицу од индустријске мале, конјугалне или нуклеарне породице, модерне и егалитарне у својим унутрашњим односима”.³ Тиме је била очигледна разградња породице која је обухватала велики број сродника. Под утицајем друштвених промјена, већ од друге половине 20. вијека, доминантни утицај мале нуклеарне породице непрестано је подриван, па смо данас свједоци кризе коју она проживљава или, другачије речено: глобалног тренда деконструкције патријархалне породице. Са шестом деценијом прошлог вијека “наступа нов, други револуционарни ток породичних промена који у центар ставља појединца. Сада постаје главна и једина стратегија појединаца како да промене породицу да би она одговарала на њихове потребе и алтернативне вредносне изборе.”⁴

На почетку 21. вијека, друштва широм свијета суочена су са промјенама породичног живота, које се разликују по “степену и културном контексту у којем се одвијају”.⁵ Процеси глобализације, доминација скоро екстремног индивидуализма, потпуно либерално тржишно такмичење, потрошачки стил живота, драстичне промјене у односима међу половима, значајно утичу на породицу. “Велика разноликост породичних модела постала је свакодневна црта нашег времена.”⁶ Животна доб када се ступа први пут у брак се помјера навише, повећава се број развода, расте број ванбрачно рођене дјеце, појављују се кохабитација, једнородитељске породице, реконструисане породице, самачка домаћинства, ослобађање од обавезних хетеросексуалних идентитета. Све ово указује на промјене које се дешавају у браку, породици и родитељству, и подсјећа на то да устаљени породични идентитети нису више подударни с новом социјалном, политичком и културним окружењем у коме живи савремени човјек. Е. Гиденс указује на то да “структура неког домаћинства не мора бити толико важна као квалитет бриге, пажње и помоћи коју деца добијају од чланова домаћинства.”⁷

Многе развијене индустријске земље суочавају се са великим проблемима нарушене демографске равнотеже, проузроковане турбуленцијама у браку и породици, опадањем стопе рођене дјеце, порастом броја старог становништва, трендом самачких домаћинстава и сл. На другој страни, неразвијени дио свијета суочава се са високом стопом фертилитета, а успорени економски развој има за посљедицу погоршање материјалног и социјалног положаја породице, као и здравственог стања популације, нарочито жена и дјеце. Стога, људска популација се суочава са два популациона проблема: да се у једном дијелу глобалног друштва не рађа довољан број дјеце, док се у другом дијелу рађа превише дјеце.

---

³ Исто, стр. 302.

⁴ Исто, стр. 315 - 316.

⁵ Гиденс, Е., *Социологија*, Економски факултет, Београд, 2005, стр. 187.

⁶ Исто, стр. 186.

⁷ Исто, стр. 199.

Породично окружење у коме дијете расте треба да буде такво да му омогући свестран и складан развој личности. Ове напоре родитеља треба да подржавају све институције. Породица и породично васпитање представљају основу у развоју дјетета и његове личности, без обзира на то што постоје институције које су специјализоване за одгој и васпитање дјеце. Родитељи се не могу сматрати јединим одговорним у подизању дјеце, већ са њима ту одговорност дијели шира друштвена заједница, јер родитељство има друштвену функцију.

Посебну пажњу друштво треба да посвети породицама које су рањиве и чије је функционисање закомпликовано околностима као што је инвалидитет члана породице. Свака породица током свог постојања доживљава низ промјена, али су оне специфичне код породица особа са инвалидитетом. Једна од највећих и најтежих промјена у породици је суочавање са дјететовом дијагнозом или дијагнозом одраслог члана породице. То у потпуности мијења начин функционисања те породице. Неопходно је брзо прилагођавање новонасталој ситуацији, другачија организација како би се наставило функционисање породице. Због специфичних потреба дјетета са инвалидитетом, а и потреба друге дјеце у породици, родитељима је неопходна подршка друштвених институција.

Промјене у друштвено-економским односима одражавају се на породицу и односе у њој, па је стога неопходна појачана друштвена брига о породици, како би се обезбиједила правна, економска и социјална сигурност породице и њених чланова

Највећи узрок кризе породице у РС јесте претходно стање у друштву, прије свега распад државе и сурови рат на овом простору у току посљедње деценије двадесетог вијека. Посљедице таквог стања на породицу су, прије свега, губитак чланова у рату, избјеглиштво, губитак куће и имовине, присилна унутрашња миграција, одлазак чланова породице у иностранство, инвалидност, фрустрације, стресови, психосоматска обољења. Спор и тежак економски и социјални опоравак и развој у послеријатном периоду додатно отежавају услове за развој и напредак савремене породице у РС.

Што се тиче Републике Српске, потребно је изнијети још неколико карактеристика, појава и збивања, која описују друштвени контекст у коме се налази савремена породица. Прије свега, ту је послеријатни синдром друштвеног стања оптерећеног криминалом, насиљем, разбојништвом, мафијашким обрачунима, високим степеном корупције, неповјерењем у државне и друштвене институције, животном тјескобом и жељом (посебно код младих) да се напусти ово подручје и оде у иностранство, осјећајем бесперспективности и изгубљености.

Без обзира на све тешкоће и проблеме, породица остаје и даље један од основних елемената савременог друштва, његовог развоја и напретка.

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

Одређење породице

УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ, дио Људска права и слободе, члан 36, каже: “Породица, мајка и дијете имају посебну заштиту. Брак и односи у браку и породици уређују се законом. Право је човјека да слободно одлучује о рађању дјеце. Родитељи имају право и дужност да се старају о подизању и васпитању своје дјеце. Дјеца су дужна да се старају о својим родитељима којима је потребна помоћ. Дјеца рођена ван брака имају једнака права и дужности као и дјеца рођена у браку. Малољетници о којима се родитељи не старају, као и лица која нису у могућности да се сама старају о себи и заштити својих права и интереса, имају посебну заштиту”.

Право да се слободно донесе одлуку о заснивању брака, о заснивању породице, рађању дјеце, права и дужности родитеља и дјеце једних према другима, те старање државних институција за породицу (пружање услуга и заштите породици), регулисана су законским одредбама и гарантују се сваком грађанину/ки Републике Српске.⁸

Породица се у Републици Српској дефинише по одредбама члана 2 Породичног закона као “животна заједница родитеља и дјеце и других сродника”⁹.

Према члану 47 Закона о социјалној заштити, породицом се сматра “трајна заједница живота, привређивања и трошења заједничких прихода и лица која траже остварење права на социјалну заштиту”, а чланом породице, према истом члану овог Закона, сматра се: “брачни друг и дијете (брачно, ванбрачно, усвојено, пасторче, те дијете без родитеља узето на издржавање); отац, мајка, очух, маћеха, усвојилац, дјед, баба по оцу и мајци и браћа и сестре корисника права из социјалне заштите”.¹⁰

Породицу, према члану 6 Закона о дјечијој заштити, чине: “брачни, односно ванбрачни другови, деца (брачна, ванбрачна, усвојена и пасторчад као и деца стављена под старатељство и узета на издржавање) и сродници у правој линији, а у побочној до другог степена сродства, под условом да живе у заједничком домаћинству”.¹¹

Према одредби члана 2 Породичног закона, породица се у БиХ дефинише као “животна заједница родитеља и дјеце и других сродника”. Овако је дефинисана породица у ширем смислу, јер она осим родитеља и дјеце, обухвата и сроднике, што чини добар правни оквир и добро правно одређење, пошто оставља могућност за шири круг људи одговорних за остваривање права дјетета, што за емоционални развој дјетета има велики значај.

---

⁸ Породичним законом у Републици Српској, члан 1, уређују се: “породично правни односи између брачних супружника, родитеља и дјеце, усвојоца и усвојеника, стараоца и штићеника и односи између сродника у брачној, ванбрачној или усвојеничкој породици, те поступци надлежних органа у вези с породичним односима и старатељством.” *Службени гласник Републике Српске*, број 54/02.

⁹ *Службени гласник Републике Српске* - Породични закон, број 54 /02.

¹⁰ Закон о социјалној заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 5/93, 15/96, 110/03, 33/08, члан 47.

¹¹ Закон о дјечијој заштити, *Службени гласник Републике Српске*, број 4 /02 и 17/ 08.

Када су у питању и други правни прописи РС (Закон о пензијском и инвалидском осигурању, Закон о стамбеним односима и сл.), код утврђивања појединих права и обавеза, породица се дефинише у смислу одређивања ширег круга сродника. Шири круг сродника дефинише и Закон о заштити од насиља у породици.¹²

Република Српска има изграђен систем институција које пружају помоћ, услуге и заштиту породици, јер је и законским прописима утврђено да држава “обезбјеђује посебну заштиту породици, мајци и дјетету у складу са међународно признатим људским правима и основним слободама”¹³.

Домаћинство је свака породица или друга заједница лица чији чланови заједно станују и заједнички троше своје приходе за подмирење основних животних потреба (становање, исхрана и друго), без обзира да ли се сви чланови стално налазе у мјесту гдје је настањено домаћинство, или неко од њих борави дуже вријеме у другом насељу ради рада, школовања или других разлога. Самачко домаћинство чини свако лице које живи само и које нема своје домаћинство у другом мјесту, без обзира да ли станује у посебном или дјељивом стану, као подстанар или у самачком хотелу и слично, као и да ли станује у истој соби са другим самцем или са члановима домаћинства станодавца, али са њима не троши заједнички своје приходе.

Предмет истраживања

У оквиру предмета истраживања настојали смо да утврдимо који су основни проблеми и тешкоће који ометају нормалан развој и функционисање савремене породице у Републици Српској: да ли долази до трансформације основних функција и улоге породице, каквог су карактера и интензитета те трансформације, како то утиче на социјализацију дјецe и омладине, те на положај жене у породици. Предмет истраживања је обухватио потребе и очекивања породице да јој друштво и друштвене институције пруже помоћ, те спремност државних институција (посебно на локалном нивоу) да својом политиком, планирањем, идејама и иницијативама подржавају породицу кроз стално ширење услуга које задовољавају њене нове и нарасле потребе.

Истраживање се посебно фокусирао на сљедеће сегменте:

- Садашње опште стање породице у РС (демографско, економско, социјално, правно-институционално, здравствена заштита, васпитање, образовање, социјализација и култура).
- Какви односи владају унутар породице (традиционално-патријархални, односи сарадње, толеранције, подршке, или конфликти, запостављање дјецe, напуштање породице и слично). Један од проблема, сваким даном све присутнији, са којим се сусреће савремена породица, јесте проблем насиља. Породице су угрожене насиљем како унутар самих породица, тако и насиљем у непосредном окружењу.

---

¹² Закон о заштити од насиља у породици, *Службени гласник Републике Српске*, број 118/05 и 17/08.

¹³ Породични закон, *Службени гласник Републике Српске*, број 54 /02, члан 3.

- Облици помоћи породици које сада пружа држава и друге институције (на свим нивоима - од локалног до републичког).
- Које нове облике помоћи треба пружити породици како би се створила стимулативна пронаталитетна политика, затим, како створити мрежу институција (од локалног до републичког нивоа) које ће проводити нове мјере и програме за подстицај рађања и одгоја дјеце у РС.
- Какав је положај породице на селу, те да ли је могуће поставити стратегију демографске ревитализације села и других мјеста која су захваћена процесом депопулације.
- Шта породице и грађани мисле о облицима, карактеру и начину пружања помоћи и подршке од стране друштва и државних институција. Посебно је важно сазнати који су њихови предлози за побољшање и унапређење активности, помоћи и подршке од стране државних и друштвених институција

Циљеви пројекта

- 1) Идентификовање, дефинисање и објективизовање битних промјена у породици и породичном животу у претходних 5-7 година на простору РС.
- 2) Утврдити каква је демографска слика породице у РС. Да ли се остварује нормална породична репродукција као услов демографске обнове и “подмлађивања” друштва, те каква је структура савремене породице у РС.
- 3) Истражити материјално и социјално стање породица у РС, посебно степен сиромаштва и његов утицај на стање и перспективе породице.
- 4) Указати на могуће присуство социопатолошких појава и предложити начине заштите породице од разарајућих дејстава наркоманије, насиља и криминала.
- 5) Утврдити значај, степен и ефикасност садашњих облика институционалне помоћи породици у Републици Српској.
- 6) Предложити стратегију за развој породице и унапређење породичних односа у Републици Српској. Предложити мјере којима би влада, друштвене институције (посебно на локалном нивоу) и институције грађанског друштва помогле и подстакле опоравак, развој и напредак породице као важног елемента укупног развоја Републике Српске.
- 7) Циљ Стратегије јесте пружање подршке породици у јачању њене репродуктивне, заштитне, економске и васпитне функције.

Хипотетички оквир

На основу бројних показатеља из свих области друштва, неких ранијих истраживања и наших прикупљених података, полазимо од става да се породица у РС налази у фази трансформације улоге, функција, значаја и положаја у друштву. Трансформација се манифестује кроз стагнацију и кризу свих важнијих елемената активности и егзистенције породице:

- Смањује се број становника по основу рађања и емиграције становништва,
- Смањује се просечан број чланова домаћинства,
- Интензивира се процес укупног старења становништва, а повећава се просјечна старост супружника приликом склапања првог брака,
- Јављају се константни елементи депопулације руралних средина,

- Садашње економско стање породице је незадовољавајуће,
- Повећава се број породица и дјеце у зони сиромаштва,
- Уочен је пораст менталних и депресивних болести, алкохолизма и гојазности, те насиља и других патолошких стања и појава,
- Државне институције нису развиле довољан број механизма, субјеката и инструмената за континуирану помоћ породици,
- Нису искориштени ресурси, нема довољно развијених организационих, предузетничких и идејних рјешења на локалном нивоу за подршку породици, за њен одржив, свестран и модеран развој, као друштвене групе и друштвене институције.

Истраживачке технике

- За опис стања, појава и тенденција у савременој породици у РС користили смо се анализом и обрадом података добијених из различитих научних, истраживачких и информативних извора, затим анализом правних, законских докумената, као и политичких докумената, ставова и прокламација који се односе на породицу, те докумената институција које прате и помажу породици (статистичке, социјалне, здравствене, пензионе установе, грађанске и невладине организације и слично). За прибављање конкретних ставова и података о непосредном стању у породици и положају породице у друштву, провели смо упитник на структурисаном узорку који је обухватио 1500 испитаника у разним дјеловима Републике Српске. Коришћен је и разговор са фокус групама.

I
СТАЊЕ И ПОЛОЖАЈ ПОРОДИЦЕ У
РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

**ДЕМОГРАФСКИ, ЕКОНОМСКИ И СОЦИЈАЛНИ
УСЛОВИ ЗА РАЗВОЈ ПОРОДИЦЕ У РЕПУБЛИЦИ
СРПСКОЈ**

Др Драшко Маринковић

Др Михајло Марковић

Мр Жељана Јовичић

Мр Борка Вукајловић

Мр Јованка Вуковић

1. Демографске детерминанте развоја становништва Републике Српске

Крај XX и почетак XXI вијека преставаљају изузетно сложен период у демографском развоју Републике Српске, у коме је становништво углавном стагнирало, а природни прираштај биљежи тенденцију константног пада. Годишње стопе раста становништва и подаци о релативном учешћу појединих подручја у укупном становништву указују на међузависност природног кретања и просторних процеса емиграције, деаграризације и урбанизације. Компоненте природног кретања становништва, у периоду 1996-2007. године, указују на проблеме у демографском развоју. Тренутна стопа природног прираштаја у Српској је негативна и указује на поремећаје у виталним структурама са низом негативних посљедица. Очекиване промјене у природном прираштају становништва заснивају се на екстраполарним тенденцијама које указују на смањење рађања и повећање смртности. Дакле, у посљедњих неколико година, овај простор карактерише интензиван пад стопе фертилитета, што у основи почива на моделу ниске репродукције.

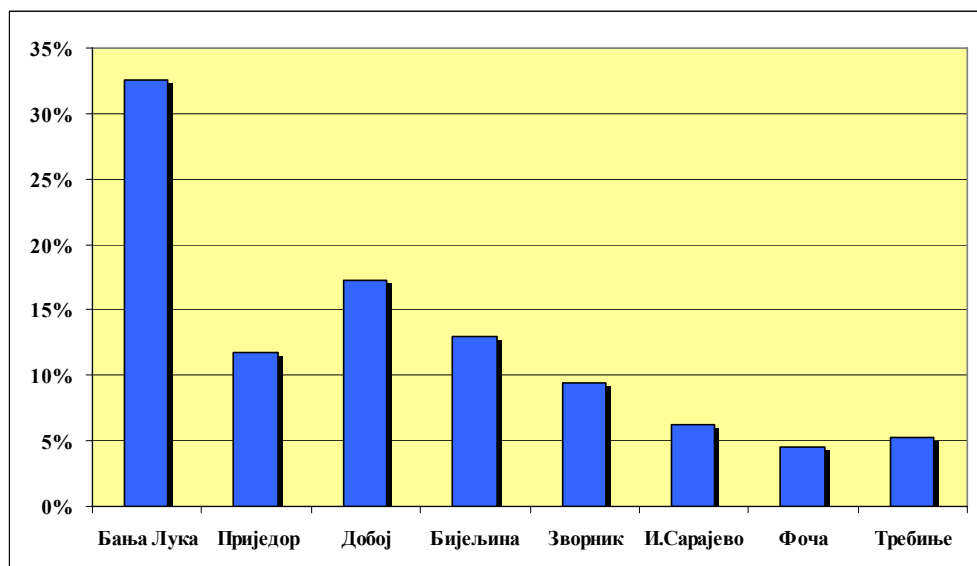
Према процјенама за период 1996-2007. године, Република Српска има знатно мањи број становника у односу на 1991. годину, што је посљедица интензивног расељавања становништва, процеса избјеглиштва, емиграције у иностранство, ратног морталитета и пада стопе природног прираштаја. Будући да није било пописа становништва, можемо, само приближно, процијенити обим демографских промјена које су се десиле на овом простору у вријеме рата (1992-1995). У том периоду у Републику Српску се доселио велики број избјеглог и расељеног становништва из Федерације БиХ и Републике Хрватске, а истовремено се одселио значајан број становништва у правцу Федерације БиХ, Хрватске, Србије и Црне Горе и у друге земље у свијету. Дакле, овај геопростор карактерисала су велика унутрашња помијерања и миграције становништва.

1.1. Територијални размјештај и кретање броја становника

Република Српска има обиљежје изразито хетерогеног простора. Скоро двије трећине, или 63,3%, становништва концентрисано је у западном дијелу, од Дистрикта Брчко до Новог Града и Рибника, док остало становништво припада источном дијелу, јужно од Раче на Сави до Требиња и југа источне Херцеговине. Хетерогеност просторно-демографског карактера посебно је примјетна између урбаних и руралних насеља. Геопростор Српске карактерише веома неравномјерна густина насељености. Према процјенама за 2006. годину, зона ријетке насељености обухвата око 9,7% простора. Ова зона просторно је дисконтинуирана и формирају је општине у брдско-планинским подручјима истока и југозапада. Тај простор је одувјек "давао" становништво економски развијенијим срединама. Зона средње насељености просторно је највећа и обухвата 45,2% територије Републике Српске. Зони густе насељености припада скоро трећина (29,0%) овог простора и она се углавном одликује просторним дисконтинуитетом

(гравитациона подручја већих урбаних центара). Истовремено, зона пренасељености, са удјелом 16,1%, карактеристична је за највеће урбане центре овог геопростора.¹

Графикон 1.: Регионални размјештај становништва Републике Српске према процјени броја становника за 2006. годину

Анализа регионалног размјештаја становништва указује на изразиту концентрацију становништва у бањалучкој регији, која је просторно највећа и у којој је, према процјенама за 2006. годину, концентрисано 33,5% становништва Републике Српске. На другом мјесту је добојска регија са 17,8%, а на трећем приједорски регион са 12,1%. Више од 10% удјела у укупном становништву има и бијељинска регија са 10,4%, која је са 105,1 ст/км² најгушће насељен простор Српске. Најмањи број становника и најмањи уддио са 4,6% има фочанска регија, док је најмања густина насељености од 21,2 ст/км² на простору требињске регије.

Динамика кретања броја становника различита је у појединим регионалним цјелинама, општинама и насељима Републике Српске. Равничарско-брежуљкасти простори сјеверног дијела имају знатније повећање, док крашки простори источне Херцеговине и југозападни дијелови Бањалучке регије и планински простори имају мањи пораст или смањење броја становника. Урбане средине (насеља) углавном остварују демографски раст захваљујући механичком приливу становништва и нешто повољнијој старосној структури, па преузимају водећу улогу у репродукцији становништва. Насупрот томе, у руралним срединама долази до слабијег демографског раста, који је углавном условљен емиграцијом и поремећајима биолошког карактера. Промјене степена концентрације становништва на нивоу општина указују да је процес поларизације на зоне концентрације и зоне емиграције и депопулације све израженији. Зоне демографског раста везане су за гравитационе сфере већих урбаних центара, а највећу демографску експанзију има Град

¹ Маринковић, Д., Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске, Први Конгрес српских географа, Београд, 2007.

Бања Лука, захваљујући водећим административним, развојним и услужним функцијама. Зоне сличних демографских карактеристика формирају се око већих урбаних и развојних центара Републике Српске, као што су: Приједор, Добој, Бијељина, Источно Сарајево и Требиње.

Кретање броја становника Републике Српске веома је незахвално за научне анализе, јер на овом простору већ седамнаест година није спроведен ниједан попис становништва. Такође, до сада, објављени резултати посљедњег пописа становништва бивше СР Босне и Херцеговине из 1991. године су некомплетни, па се морамо служити процјенама. Према подацима за 1991. годину, Република Српска је у оквиру садашњих граница имала 463.954 домаћинства и 1,623.842 становника, што је око 37% укупног становништва тадашње Босне и Херцеговине.² Према процјенама Републичког завода за статистику, у Републици Српској је 2007. године било 1,439.673 становника, или просјечно 57,9 ст/км².

Процјене Републичког завода за статистику указују да је у периоду 1996-2007. године на простору Републике Српске остварен апсолутни пораст од 48.080 становника, односно да се сваке године по линеарном расту број становника повећавао просјечно за 4 006 лица. Треба истаћи да су ове процјене веома компромитирајуће, јер се заснивају на анализи виталне статистике природних компоненти кретања становништва (подаци матичних служби о броју рођених и умрлих), које указују да је у последњих шест године знатно већи број умрлих него рођених. Такође, укупно кретање становништва, поред природних компоненти, зависи и од миграционих карактеристика, које према стручним анализама указују да је овај простор емиграционог обиљежја. Бивша СР БиХ је и прије 1991. године имала изразито негативан миграциони салдо, а посљедњи рат и ратне посљедице су сигурно још више интензивирали процес емиграције становништва.

На укупно смањење просјечне величине домаћинства указује податак да је у Републици Српској 2006. године било просјечно 3,2 члана по домаћинству. У бившој СР БиХ 1991. године просјечно је у домаћинствима било 3,6 лица, а на примјер 1953. године на истом простору домаћинства су у просјеку имала више од 5 чланова. Дакле, дошло је до смањења просјечног броја чланова домаћинства, што је у складу са тенденција код већине европских земаља.

1.2. Промјене у природном кретању становништва

Републику Српску карактерише завршна фаза демографске транзиције која је условљена спорим економским развојем и терцијаризацијом друштва, слабом искориштености природних ресурса и доста повољног саобраћајно-географског положаја, што је већ покренуло поремећаје биолошког карактера, пад природног прираштаја и процес старења становништва. Према подацима Републичког завода за статистику за 2007.

---

² Ове процјене Републичког завода за статистику Републике Српске и Агенције за статистику БиХ су веома често негиране у стручно-научним анализама и разним истраживањима наших и иностраних истраживача који сматрају да у Републици Српској тренутно има око 1,2 милиона, а укупно у Босни и Херцеговини око 3,5 милиона становника.

годину, у Републици Српској стопа наталитета је 7,0‰, морталитета 9,8‰, односно стопа природног прираштаја је негативна, -2,8‰.³

Основне компоненте природног кретања становништва бивше СР Босне и Херцеговине одувјек су имале различита обиљежја. Укупан раст становништва углавном је оствариван природним кретањем, при чему је од посебног значаја био дугогодишњи негативни миграциони салдо. Шездесетих године прошлог вијека почиње интензивнији процес демографске транзиције, условљен индустријализацијом друштва коју прати појачана урбанизација и снажна дерурализација. Према подацима из 1953. године, бивша СР БиХ је имала веома високу стопу наталитета од 38,5‰, висок морталитет од 14,4‰, па је природни прираштај био 24,1‰. Према попису становништва из 1991. године на истом простору стопа наталитета је била 15,4‰, па је уз доста низак морталитет од 6,7‰ стопа природног прираштаја била умјерена са 8,7‰. Ови показатељи илуструју касну подфазу демографске транзиције, која се манифестује у интензивном паду стопе наталитета и морталитета.⁴

Из Табеле 1. се види да је у периоду 1996-2007. године општа стопа наталитета у Српској је у константном паду, а просјечна годишња вриједност је 8,4‰. Општа стопа морталитета има тенденцију раста, са годишњим просјеком од 8,9‰, што је у вези са повећањем удјела најстарије популације у укупном становништву. Укупан број живорођених у истом периоду је био 146.394, што је у просјеку 12.199 годишње. Истовремено, укупно је умрло 154.718 лица (просјечно 12.893 сваке године), па је апсолутни природни прираштај негативан (-694 лица). Дакле, за протеклих дванаест година стопа природног прираштаја је у сталном опадању и има негативан годишњи просјек од око -0,5‰.

Табела 1.: Број становника наталитет, морталитет и природни прираштај становништва Републике Српске у периоду 1996-2007.

Година	Број становника	Наталитет		Морталитет		Природни прираштај	
		Апсол.	у ‰	Апсол.	у ‰	Апсол.	у ‰
1996.	1.391.593	12.263	8,8	10.931	7,9	1.332	0,9
1997.	1.409.835	13.757	9,8	11.755	8,3	2.002	1,5
1998.	1.428.798	13.527	9,4	12.469	8,7	1.058	0,7
1999.	1.448.537	14.500	10,0	12.529	8,6	1.971	1,4
2000.	1.469.182	14.191	9,7	13.370	9,1	821	0,6
2001.	1.490.993	13.699	9,2	13.434	9,0	265	0,2
2002.	1.455.446	12.336	8,5	12.980	8,9	-644	-0,4
2003.	1.452.351	10.537	7,3	12.988	8,9	-2.451	-1,7
2004.	1.449.897	10.628	7,3	13.082	9,0	-2.454	-1,7
2005.	1.446.417	10.322	7,1	13.802	9,5	-3.480	-1,8
2006.	1.443.709	10.524	7,3	13.232	9,2	-2.708	-1,6
2007.	1.439.673	10.110	7,0	14.146	9,8	-4.036	-2,8

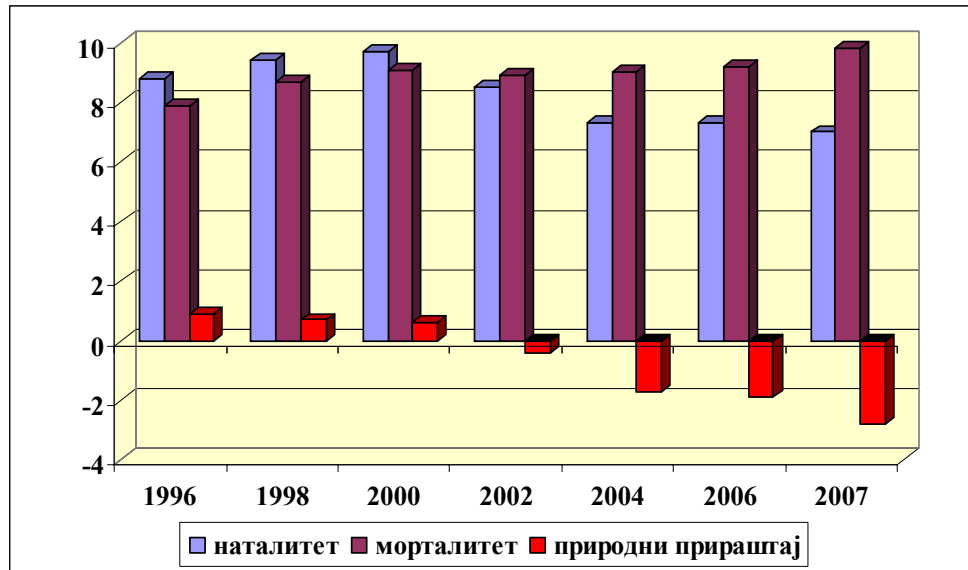
Извор: Демографска статистика бр. 4 и 10, Републички завод за статистику, 2000. и 2007.

³ Демографска статистика, бр.11, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2008.

⁴ Маринковић, Д., *Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској*, Научна монографија, ГДРС, Бања Лука, 2005.

Као илустрација претходних показатеља послужиће нам Графикон 2. у коме су дате основне компоненте природног кретања становништва Републике Српске.

Графикон 2.: Наталитет, морталитет и природни прираштај становништва Републике Српске у периоду 1996-2007. године (у промилима)

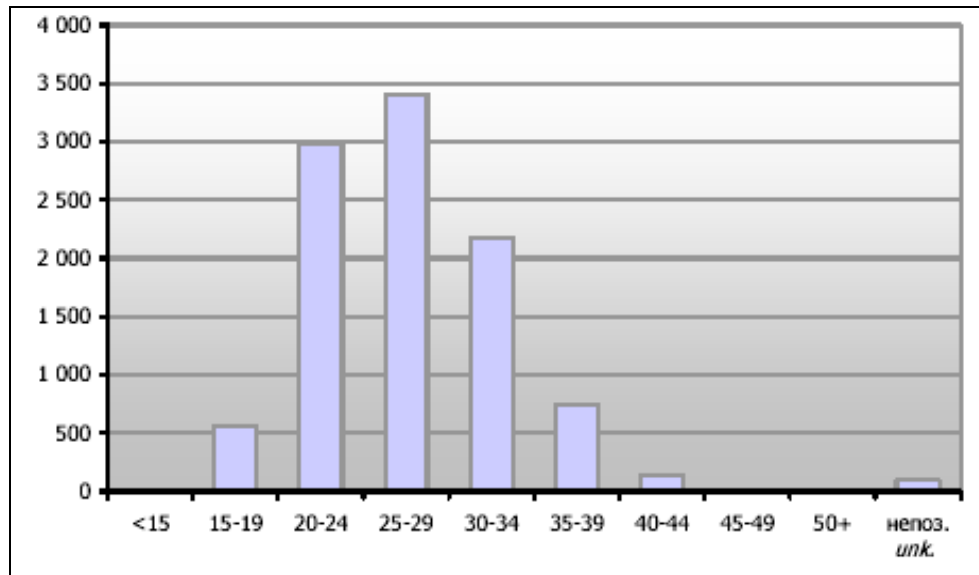
Анализа опште стопе наталитета указује да простор Републике Српске спада у нисконаталитетна подручја. Бруто стопа фертилитета је веома ниска, око 1,2 дјетета по мајци, што је посљедица планирања породице, све раширенијег самачког живота, постратних траума, расељавања и процеса избјеглиштва, али и тешке социо-економске ситуације, психолошких и других фактора. Према статистичким подацима Републици Српској тренутно недостаје око 6.500, или око 39%, дјеце за замјену генерација. Највећи удио у овом мањку имају прворођена и трећерођена дјеца. Дакле, највећи проблем је одсуство рађања уопште, а јасно се уочава да је једино прогресија од првог ка другом дјетету задовољавајућа.⁵

У Републици Српској треће дијете у породици је доста ријетка, а четврто врло ријетка појава. У посљедњих пет година као треће дијете рађа се просјечно годишње око 1.180 беба, док као четврто дијете у посљедњих десет година годишње се роди мање од 300 беба. Истраживања указују да троје дјеце није довољно за повећање природног прираштаја, већ само за његово одржање. Од укупног броја рођених 2007. године, према реду рођења са 48% удјела, рађала су се прворођенчад, у 37% случајева рађа се друго дијете, а само у 15% случајева се рађају бебе као треће, четврто или пето дијете у породици.⁶

⁵ Маринковић, Д., *Развој становништва Републике Српске као стратешки ресурс*, Академија наука и умјетности Републике Српске, књига XIII, Бања Лука, 2008.

⁶ Маринковић, Д., *Демографски трендови и популациона политика у Републици Српској*, Научни Скуп: Савремени демографски и социоекономски процеси и проблеми у Републици Српској, Центар за демографска истраживања, Бања Лука, 2008.

Графикон 3.: Живорођени према старости мајке у Републици Српској 2007. године

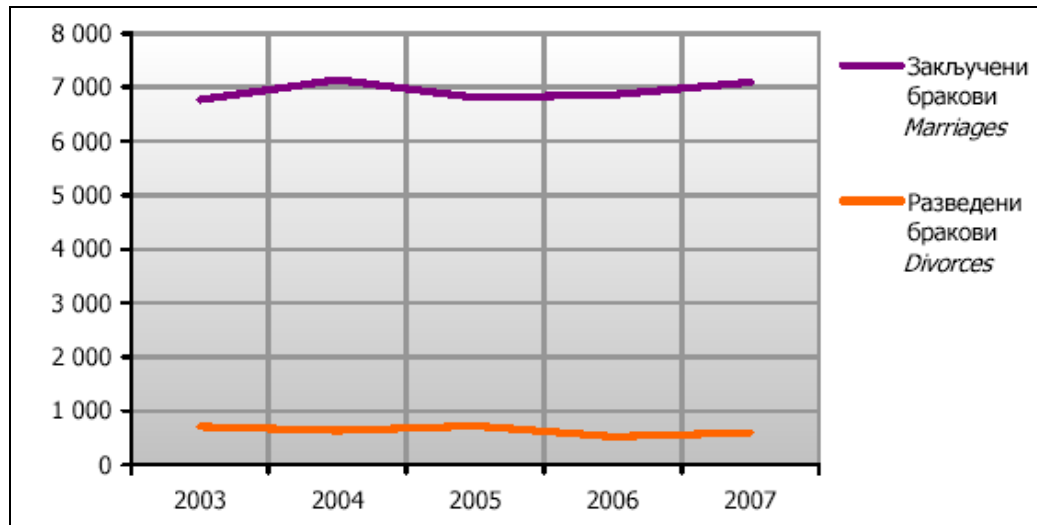
Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

Жене у Републици Српској се прилично касно опредјељују за мајчинство. Статистички подаци указују да је просјечна старост мајке при рођењу дјетета 2007. године помјерена, односно да је то 26,8 година. Своје прво дијете мајке у просјеку рађају са 25 година живота, друго са 28, треће са 30 година, а четврто и свако наредно дијете у просјеку са 32 и више година. У посљедњих десет година повећан је број рођења ванбрачне дјеце, а 2007. године се родило укупно 1.526 ванбрачне дјеце, што је око 15% од укупног броја живорођене дјеце.⁷

Подстицајно дјелују подаци да је број склопљених бракова у лаганом порасту, па је у периоду 1996-2007. године брак закључен укупно 86.654 пута, или у просјеку 7.221 брак годишње. Тако се просјечна стопа нупцијалитета у Републици Српској незнатно повећала са 4,6‰ на 4,9‰. Број развода је прилично константан и има вриједности око 0,5‰, а што се може пратити из Графикона 4.

⁷ Маринковић, Д., *Демографски трендови и популациона политика у Републици Српској*, Научни Скуп: Савремени демографски и социоекономски процеси и проблеми у Републици Српској, Центар за демографска истраживања, Бања Лука, 2008.

Графикон 4.: Закључени и разведени бракови у Републици Српској у периоду 2003-2007. године

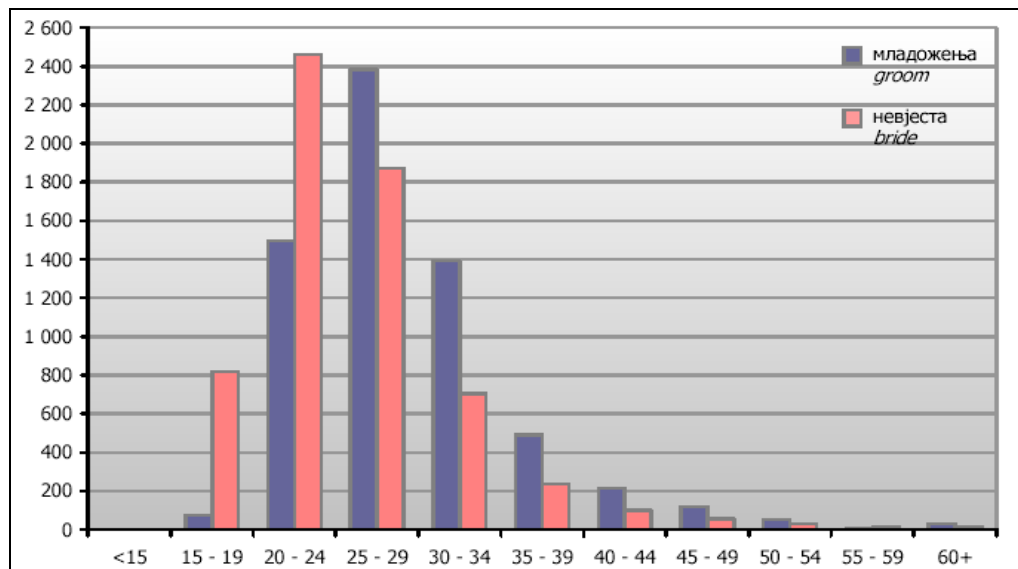

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

Граница склапања првог брака у Српској је помјерена, па жена брак најчешће закључи у 27, а мушкарац у 31 години живота. Неки од разлога за то су касније склапање брака и дуже школовање, а са помјерањем старосне границе повећава се и могућност стерилитета. У Графикону 5. је дат графички приказ склопљених првих бракова према старости.

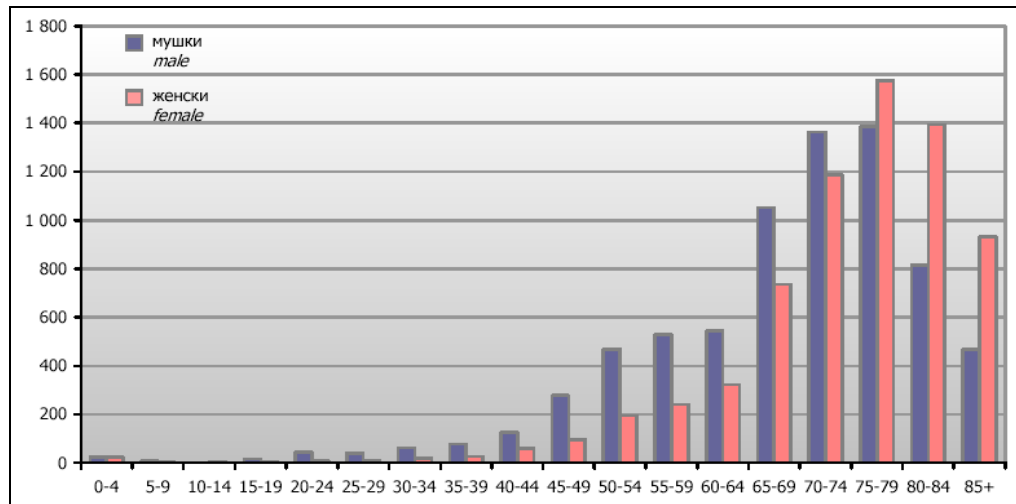
Општа стопа морталитета у Републици Српској је у лаганом порасту, јер је 1996. године износила 7,9%, а 2007. године 9,8%. Дакле, она се у посљедњих десет година просјечно повећала за 1,9%. Према полној структури смртност мушкараца је заступљенија за 5,4% у односу на смртност жена. Просјечна старост при умирању код жена је 73,1 година, а код мушкараца 67,4 године, што је у складу са тенденцијама продужења животног вијека становништва.

Графикон 5.: Први бракови према старости младожење и невјесте у Републици Српској 2007. године

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

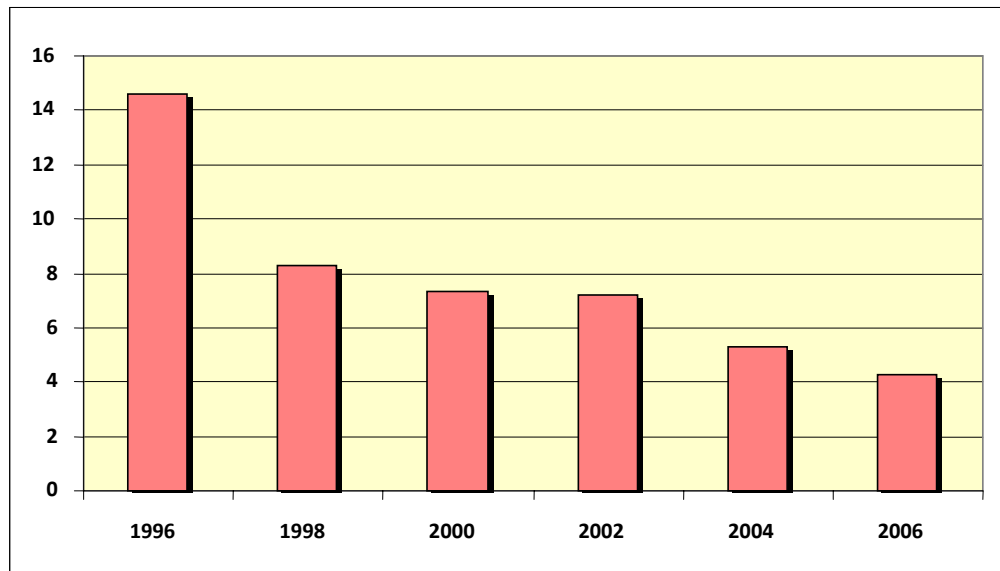
Графикон 6. Умрли према полу и старости у Републици Српској 2007. године

Извор: Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, 2008.

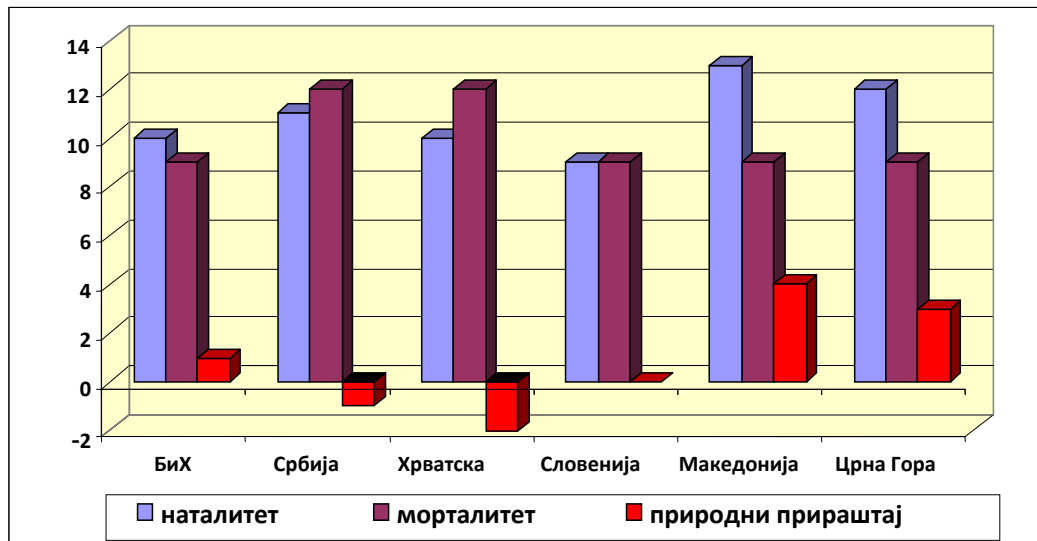
Просјечна стопа смртности одојчади у Републици Српској је у посљедњих десет година вишеструко смањена (са 14,6% на 4,8%), па је међу најнижим од земаља из окружења. Кретање стопа смртности одојчади је приказано у Графикону 7.

Графикон 7.: Стопа смртности одојчади у Републици Српској у периоду 1996-2006. године (у промилима)

У Графикону 8. дати су компаративни показатељи природних компоненти кретања становништва бивших југословенских република.

Графикон 8.: Наталитет, морталитет и природни прираштај земаља из окружења 2006. године (у промилима)

Поред Републике Српске, једну од најнижих стопа наталитета у Европи 2006. године имала је Словенија са 9‰. Истовремено, стопа наталитета у Македонији била је 13‰. Република Српска је са општом стопом морталитета од 9,2‰ била испод европског просјека који је био 10,2‰. Исте године вишу стопу морталитета од европског просјека имале су Хрватска и Србија са по 12‰. Негативна стопа природног прираштаја је 2006. године, поред Републике Српске, регистрована у Хрватској -2‰ и Србији са -1‰, док је Словенији имала нулти природни прираштај. Највише просјечне стопе природног прираштаја су имале Македонија са 4‰ и Црна Гора са 3‰.

Компоненте природног кретања становништва Републике Српске, у периоду 1996-2006. године, указују на проблеме у демографском развоју скоро свих општина. Према попису становништва из 1991. године на простору Републике Српске било је 42 општине са умјереном стопом природног прираштаја (5-14‰), док је ниску стопу (до 5‰) имало 10 општина. Подаци за 1996. годину указују да је негативан природни прираштај имало 28 општина, што је око 45% простора. Посебно су алармантни подаци за 2006. годину по којима само 7 општина има позитивну, а чак 88,7% општинских простора негативну стопу природног прираштаја. Просјечну стопу наталитета испод 5‰ има 21 општина, стопу морталитета већу од 10‰ има 16 општина, а стопу прираштаја испод -3‰ чак 27 општина, што је 43,5% простора. Дакле, скоро све општине, изузев Зворника, захваћене су демографском стагнацијом и депопулацијом, која је условљена ниским и негативним природним прираштајем, што је посебно изражено у сјеверозападним и источним дијеловима Српске.

1.3. Актуелни миграциони трендови

Важан фактор досадашњег, али и будућег демографског развоја овог простора представља негативан миграциони салдо. Ово се може темељити само на основу процјена, јер за анализу миграција становништва код нас не постоји одговарајућа статистика (нпр. миграциона картотека или регистри становништва). У посљедњој декади прошлог вијека простор Републике Српске, карактерише процес избјеглиштва, а затим и

процес постепеног повратка избјеглог и расељеног становништва. Процес избјеглиштва је по свом обиму захватио трећину становништва 1996. године и петину према спроведеној ререгистрацији 2001. године. Анализа размјештаја избјеглих и расељених домаћинстава по регијама указује на имиграциони притисак на економско развијеније просторе, као што су бањалучка и бијељинска регија, у којима је 1996. године концентрисано око двије трећине или 62,2% од укупног броја избјеглих и расељених лица. Избјеглиштво је један од кључних фактора етно-демографских и социо-економских процеса и регионалног размјештаја становништва овог геопростора. Неке анализе указују да у Српској има неколико општина у којима је регистрован позитиван миграциони салдо, што је посљедица интензивнијег процеса повратка избјеглог и расељеног становништва. Анализа старосне структуре повратника указује да у будућности процес повратка неће значајније утицати на повећање демографског потенцијала овог простора.⁸

Анализа обима избјеглиштва и избјегличких праваца у Републици Српској улази у сферу просторног и урбанистичког планирања, јер је процес избјеглиштва у посљедњих петнаестак година измијенио просторни размјештај и етничку композицију становништва. Утицај избјеглиштва може се пратити како на демографској, тако и на социо-економској, културно-историјској, психолошкој и политичкој сфери развоја. На просторима поријекла и прихвата избјеглог и расељеног становништва дошло је до снажних социо-економских поремећаја и сиромаштва. То додатно отежава прецизно разграничење између избјеглиштва и економских миграција, јер значајан број становништва је искористио избјеглички статус да се досели у економски перспективније просторе и тако оствари економску миграцију. Ипак, као најважнију демографску посљедицу процеса избјеглиштва и неравномјерног размјештаја избјеглог и расељеног становништва треба истаћи етничку хомогенизацију, која је примјетна како на регионалном, тако и на ентитетском нивоу. Рјешавање проблема избјеглиштва, поред ниског природног прираштаја, један је од најзначајнијих демографских проблема са којим се Република Српска суочава посљедњих десетак година.⁹

Демографске анализе указују да Република Српска и након потписивања Дејтонског споразума има изразито емиграционо обиљежје, а посебно њени источни и југозападни дијелови. Због тога су ови дијелови и рјеђе насељени, а број становника им се чешће мијења услед сталних емиграција и великог смањења природног прираштаја. Унутрашње миграције на овом простору се одвијају устаљеним правцима, тј. из неразвијених, изолованих и запуштених подручја у привредно развијеније средине са бољим животним условима. Узроци ових миграција су различити, а најчешће су у вези са бољим послом, већом зарадом, напредовањем и школовањем. Због тога су оне усмјерене ка већим урбаним центрима као што су: Бања Лука, Приједор, Добој, Бијељина и Требиње.

---

⁸ Маринковић, Д., *Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској*, Научна монографија, ГДРС, Бања Лука, 2005.

⁹ Маринковић, Д., *Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској*, Научна монографија, ГДРС, Бања Лука, 2005.

Процјене указују да ће унутрашње миграције на релацији село-град, ипак, постепено губити на интензитету.¹⁰

Изражени унутаррегионални миграциони процеси између сеоских и градских насеља утичу на константно смањење руралног становништва, што за последицу има негативне промјене структурног карактера. Дакле, поремећаји у полно-старосној структури и све израженији процес старења у већини руралних насеља у будућности ће и даље негативно утицати на репродукцију становништва. Због тога ће перспектива демографског развоја Републике Српске у великој мјери зависити од процеса редистрибуције становништва и повећања броја становника у општинским центрима. Већ дужи низ година на простору Српске су веома заступљене економске миграције, као и емиграције радно-способног и образованог становништва (одлив мозга), у правцу развијених земаља свијета.

1.4. Најважнија структурна обиљежја становништва

Просјечна стопа маскулинитета у Републици Српској за 2007. годину је имала вриједност 0,95 (од укупне процјене 1,439.673 становника, 700.754 се односи на мушку, а 738.919 на женску популацију¹¹). Оваква стопа маскулинитета указује да је полна структура становништва доста слична са већином других земаља из окружења, тј. да има благу превагу женске популације.

Процјене старосне структуре становништва Републике Српске за 1996. годину указује да је најбројнија била најмлађа старосна група до 19 година са 29,7% удјела у односу на укупно становништво. Друга по удјелу била је старосна група од 20-39 година са 28,6%, што значи да је око двије трећине становништва било у старосном интервалу до 40 година старости. Са коефицијентом старости од 17,1% (мушкарци – 15,2%, а жене – 19%) може се констатовати да је овај простор већ тада захваћен процесом старења. Просјечна старост укупног становништва 1996. године била је 36 година (за мушкарце 34,9, а за жене 37 година). Индекс старења је био 57,6% (мушкарци 49,2%, жене 66,5%), што је изнад 40% који је доњи лимит изнад којег се интензивира процес старења популације.¹²

Процјена старосне структуре за 2004. годину указује да је у Републици Српској дошло до погоршања старосне структуре, јер је старосним интервалом до 18 година обухваћено 20% становништва, интервалом од 18 до 65 година старости обухваћено је 62,4%, а преко 65 година старости обухвата 17,6% популације.

Просторна анализа полно-старосне структуре становништва указује на значајну хетерогеност између градских центара и привредно развијенијих подручја, који имају знатно правилнију структуру са значајним удјелом младог становништва, и брдско-планинских и крашких простора, који углавном имају неповољну полно-старосну структуру.

---

¹⁰ Маринковић, Д., *Стање и перспективе демографског развоја геопростора Републике Српске*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр.121, Нови Сад, 2006.

¹¹ Демографска статистика бр. 11, Републички завод за статистику, Бања Лука, 2008.

¹² Маринковић, Д., *Стање и перспективе демографског развоја геопростора Републике Српске*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр.121, Нови Сад, 2006.

На веома негативне промјене у демографском развоју Републике Српске упућују и показатељи о броју дјеце у предшколским и основношколским установама. Према подацима Републичког завода за статистику Републике Српске само у периоду 2002/2003. и 2006/2007. године број дјеце у предшколским установама се апсолутно смањило са 5.773 на 5.135, а што је у складу са подацима виталне статистике о интензивном паду наталитета. Сличну констатацију нам потврђују и подаци из Статистике основног образовања према којима је у школској 2006/2007. години укупно уписано 116.888 основаца, а да је десетак година раније у школској 1995/1996. години било 125.856 уписаних ученика у основним школама Републике Српске.¹³ Ако се у обзир узме чињеница да основна школа од школске 2003/2004. године обухвата деветогодишње образовање, односно и дјецу старости од шест година, укупно смањење у само посљедње четири године износи 8.968 мање уписаних основаца.

На проблеме у социо-економском развоју овог простора упућују и резултати спроведене Анкете о радној снази у Босни и Херцеговини из 2006. године, по којој је укупна радна снага у Републици Српској у старосном интервалу од 15 до 64 године процијењена на 78,9%, док је укупно неактивних лица 66,1%. Од укупно запосленог становништва у пољопривредним дјелатностима запослено је било 31,2%, у непољопривредним 26,7%, а у услужним дјелатностима 42,1% становништва Републике Српске.¹⁴ Истовремено, према подацима Републичког завода за статистику 2006. године, у Републици Српској је укупно било запослено 257.110 лица, пензионера је било око 198.000, а активно је посао тражило 144.106 лица. Односно на једног запосленог је било око пет издржаваних лица.

1.5. Пројекција будућег демографског развоја

У табели 2. дата је пројекција становништва Републике Српске за период 2010-2020. године која само потврђује претходне констатације о интензивирању процеса старења. Најмлађа старосна група до 19 година константно ће имати пад удјела, док зрело и старо становништво има тенденцију раста, што је у складу са успореним демографским растом и интензивним падом стопе природног прираштаја. Према овој пројекцији већ сада младог становништва је знатно мање у односу на удио најстарије категорије (старије од 60 година) у укупном становништву. Ако се ове тенденције наставе до 2020. године, становништво Републике Српске, према међународним критеријумима, имаће обиљежје дубоке старости.

Према истој пројекцији контингент становништва старости до 14 година, који обухвата предшколски и нижи школски узраст, тренутно има 15,9% удјела у укупном становништву Српске, а до 2020. године ће се исти удио смањити на 15,4%. Контингент фертилног становништва (жене у периоду између 15 и 49 година старости) имаће благи пораст удјела: са 22,3% на 23,0%. Иста пројекција указује да ће се удио контингента радно

---

¹³ *Статистика образовања – основно образовање*, број 2, 4 и 6, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука, 2002-2006. и *Саопштења Републичког завода за статистику Републике Српске за основно образовање од 2002/03. до 2006/07. школске године*, Бања Лука, 2007.

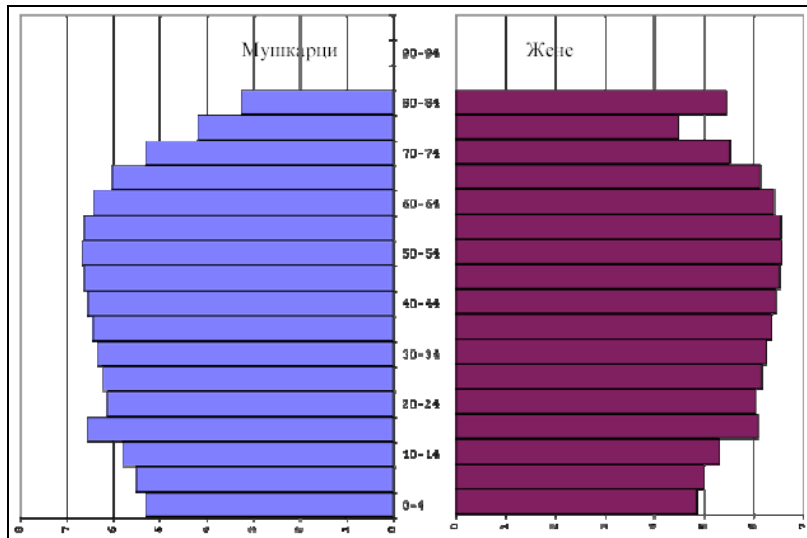
¹⁴ *Анкета о радној снази*, Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Федерални завод за статистику Федерације БиХ, Републички завод за статистику Републике Српске, Сарајево, 2006.

способног становништва повећати код мушког становништва са 64,6% на 67,2%, а код жена са 56,9% на 59,0% удјела у укупном становништву.

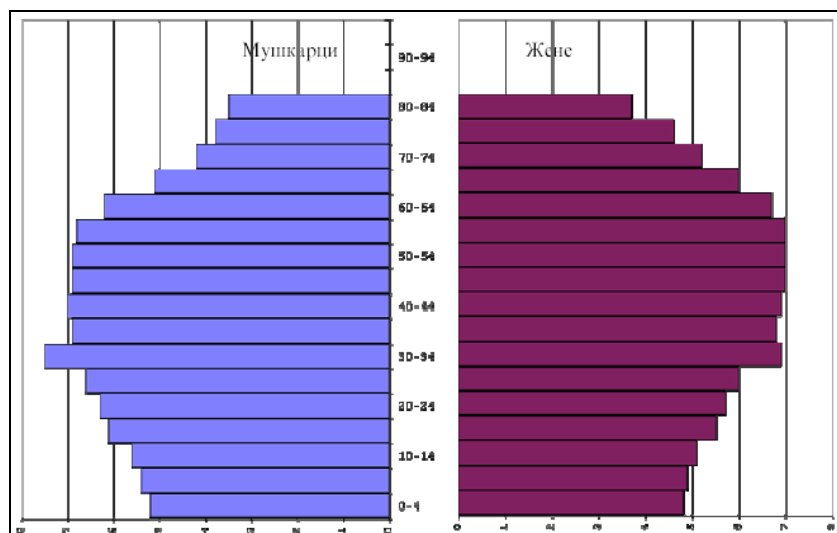
Табела 2.: Пројекција становништва Републике Српске по полу и старосним групама за период 2010-2020. године (у %)

Година	Пол	Укупно	Велике старосне групе у %				
			< 19	20-39	40-59	60-79	> 80
2010.	М	49,1	22,5	26,4	26,7	21,1	3,3
	Ж	50,9	20,6	25,7	26,8	22,6	4,3
		100	21,5	26,0	26,8	21,9	3,8
2015.	М	49,0	22,4	27,0	27,1	20,0	3,5
	Ж	51,0	20,4	25,8	27,4	22,5	3,9
		100	21,3	26,4	27,3	21,3	3,7
2020.	М	48,9	22,3	27,4	27,5	19,3	3,5
	Ж	51,1	20,3	25,5	28,0	22,5	3,7
		100	21,2	26,4	27,8	21,0	3,6

Графикон 9.: Пројекција полно-старосне структуре становништва Републике Српске за 2006. годину

Графикон 10. Пројекција полно-старосне структуре становништва Републике Српске за 2020. годину

Графички приказ пројекције полно-старосне структуре становништва Републике Српске за 2020. годину само потврђује претходне констатације о неповољним тенденцијама у демографском развоју и упућује на хитност спровођења мјера популационе политике, како би се бар ублажиле нежељене посљедице.

1.6. Потреба за активирањем мјера популационе политике и планирања породице

Глобални одговори на страх од недовољног демографског раста и структурних поремећаја демографског развоја изазваних процесима старења и депопулације у модерном свијету резултирају примјеном различитих мјера популационе политике као што су:

- мјере које теже да повећају фертилитет позитивним подстицајима,
- мјере које ограничавају приступ средствима контроле рађања,
- мјере за прилагођавање демографским промјенама и
- мјере за повећање уселјавања.¹⁵

Свака од предложених мјера има предности и мана и свака од њих испоставља трошкове (финансијске, политичке, грађанске, ...), па велики временски распон који стоји између њихове примјене и очекиваних резултата додатно отежава њихово спровођење на државном нивоу. Међутим, у сваком случају, већ сада активности треба усмјерити на пронаталитетне мјере, јер у конкуренцији развијеног свијета ми у будућности не можемо рачунати на куповину радне снаге.¹⁶

Основни постулат мора бити да већи фертилитет представља економско преимућство. Ако су дјеца дијелом и нормално добро, као и свако друго, друштво без довољно дјеце

¹⁵ Ђурђевић Б., *Изазови депопулације*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр.121, Нови Сад, 2006.

¹⁶ Ђурђевић Б., *Изазови депопулације*, Зборник Матице српске за друштвене науке, бр.121, Нови Сад, 2006.

мора понудити и цијену како би “купило” дијете више. У оваквој ситуацији није захвално залагати се за већа издвајања. Међутим, анализа дистрибуције породица према броју дјеце у подручјима која немају проблема са обнављањем становништва, указује на то да се не треба плашити да ће број породица са троје, а поготово са више од троје дјеце, бити нарочито велики.¹⁷

Универзални циљ будућег демографског развоја Републике Српске би требао бити постизање нивоа стационарног становништва, а што би се између осталог могло постићи и промоцијом професије жене мајке, тј. оних жена из добростојећих породица које имају троје или четворо дјеце. Конкретно у Српској рађање првог и другог дјетета потребно је стимулисати низом мјера које су усмјерене на специфичне групе становништва. Рађање трећег дјетета треба стимулисати материјалним давањима квалификованим брачним паровима, односно треба обезбиједити дјечији додатак као универзално право (независно од материјалног положаја породице). На основу предложених мјера за спровођење популационе политике очекивања су да би Република Српска могла да достигне стопу укупног фертилитета (SUF) од 2,1 дјетета по мајци, а што би омогућило само просту замјену генерација.¹⁸

У многим државама у којима је забиљежен низак ниво наталитета, владе су увеле политику подстицања рађања, не би ли тиме утицале на повећање стопе наталитета. Успјех тих мјера, разумије се, зависи од тога да ли представљају противтежу стварним чиниоцима који су, прије свега, и допринијели битном паду наталитета. Број дјеце за коју се жена или пар одлучи да их има резултат је сложене комбинације чинилаца који, између осталог, обухватају трошкове подизања дјеце, могућности жене да учествује у вишем образовању и запошљавању, економски статус домаћинства, брачни статус (што укључује развод и ванбрачну заједницу) као и степен усклађености рада и његе дјеце. Стога би национални програм демографског развоја требао да буде један од најважнијих докумената, а који би и јасније дефинисао стратегију планирања породице.

2. Економски показатељи стања и положаја породице у РС

2.1. Бруто домаћи производ

Социјални и економски положај породице у РС може се посматрати кроз остварени ниво привредне развијености РС, који се мјери оствареним бруто домаћим производом и стопом незапослености у односу на послеријатни ниво, односно 1990. годину.

Крајем 2006. године, БДП је достигао 76,5% предратног нивоа, уз оптимистичну пројекцију да ће током 2008. године достићи 81,3% БДП, што значи да би се пријератни ниво овог показатеља, уз оптималне услове и убрзан раст, могао остварити за 2 до 3 године.

---

¹⁷ Група аутора, *Демографски развој и популациона политика Републике Српске*, ИП Младост, Бијељина, 2006.

¹⁸ Група аутора, *Демографски развој и популациона политика Републике Српске*, ИП Младост, Бијељина, 2006.

Посматрано по текућим цијенама, БДП у РС је растао у претходних пет година по просјечној стопи од 10,5%, тако да је учешће БДП по становнику у РС повећано са 82,9% (2002) на 87,7% просјека БиХ у 2006. години. Учешће РС у укупном БДП БиХ је повећано са 29,7% (2002), на 33,6% (2006).

Табела 3.: Кретање бруто домаћег производа у периоду транзиције

	Бруто домаћи производ (милиона КМ)					БДП по становнику (КМ)	Број станов. (000)
	Текуће цијене	Сталне цијене 2006=100	Стопа раста ст. цијена	Сталне цијене 1990=100	1990=100		
1990.				5,854	100		1,625
2004.	5,008	5,499		3,583	61.2	3,404	1,471
2005.	5,617	5,976	10.0	3,941	67.3	3,806	1,476
2006.	6,499	6,499	13.6	4,479	76.5	4,394	1,479
2007.	7,058	6,905	6.3	4,761	81.3	4,769	1,480
2008. процјена	7,657	7,492	8.5	5,076	86.7	5,174	1,480
2009. процјена	8,423	8,241	10.0	5,435	92.8	5,691	1,480
2010. процјена	9,265	9,065	10.0	5,816	99.4	6,260	1,480

Извор: Економска политика РС за 2008. годину

Према приложеним статистичким подацима, највеће учешће у остварењу БДП у току 2006. године имали су трговина на мало и велико, оправка моторних возила и предмета за личну употребу (17,8%) и пољопривреда, лов и шумарство (16,4%), док је највећа стопа раста у односу на претходну годину остварена у образовању (42,1%) и осталим комуналним, друштвеним и личним услужним дјелатностима (34,2%).

Ефекат овако високих стопа раста није значајно утицао на раст БДП, с обзиром да сектори образовања и услужни сектори имају релативно мало учешће у укупном БДП (4,5%, односно 3,4%).

Табела 4.: Бруто домаћи производ и бруто додата вриједност у сталним цијенама - прелиминарни подаци

	Бруто додата вриједност у хиљ. КМ			Стопа реалног раста		
	2004	2005	2006	2004	2005	2006
Пољопри., лов и шумарство	628 362	798 173	858 887	7,17	9,81	8,00
Рибарство	1 043	1 626	2 102	7,22	2,05	-1,41
Вађење руде и камена	65 573	78 819	124 882	25,61	10,51	20,26
Прерађивачка индустрија	289 507	369 538	407 134	2,38	14,68	11,44
Производња и снабдијевање ел. енергијом, гасом и водом	277 331	315 163	356 423	5,70	6,90	9,70
Грађевинарство	205 090	215 691	207 156	8,58	1,07	-6,36
Трговна на мало и велико, оправка моторних возила и предмета за личну употребу	632 086	746 288	780 233	18,22	10,59	4,41
Хотели и ресторани	187 343	186 382	272 211	19,77	-3,31	39,07
Саобраћај, складиштење и везе	418 665	438 989	464 643	11,53	13,63	7,80
Финансијско посредовање	135 842	170 008	178 498	8,00	16,26	11,19
Активности у вези с некретнинама, изнајмљивање и пословне активности –	420 210	454 693	492 416	1,24	6,78	1,92

од тога импутирана рента	365 448	369 840	383 012	0,52	0,30	0,35
Државна управа, одбрана и обавезно социјално осигурање	387 039	388 209	464 195	-2,57	-6,79	4,58
Образовање	139 346	167 991	183 948	1,90	5,60	7,72
Здравствени и социјални рад	139 759	171 566	197 984	-5,35	3,74	13,31
Остале комуналне, друштвене и личне услужне дјелатности	101 305	126 224	173 389	8,85	11,72	25,37
FISIM	70 751	92 148	121 395	37,22	33,01	33,13
Укупно по подручјима	3 957 749	4 537 233	5 042 706	6,85	6,99	8,05
Порези на производе, услуге и увоз минус субвенције	775 461	821 211	1 026 363	6,85	6,99	8,05
Бруто домаћи производ	4 733 210	5 358 444	6 069 068	6,85	6,99	8,05

Извор: Републички завод за статистику РС

2.2. Стопа (не)запослености

Позитивна тенденција раста броја запослених током година формирала је стопу запослености у РС од 24,6%. Исти показатељ, ради поређења, у земљама ЕУ креће се између 60% и 65%.

Табела 5.: Запослени према секторима у РС

Сектори	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Укупно	220791	233718	236438	236239	242624	252227	258236
Пољоп., лов и шумарство	9477	9913	9567	8817	8453	8074	8098
Рибарство	279	279	311	304	262	261	282
Вађење руде и камена	4298	3778	3800	3537	3272	3561	4348
Прерађивачка индустрија	67125	66057	63270	59107	56894	51590	50490
Производња и снабд. ел. енерг., гасом и водом	9386	9470	9454	9415	9701	9189	8959
Грађевин.	11893	13135	12249	11815	12079	12077	12700
Трговина на велико и мало, оправка мотор возила, мотоци. и предмета за личну употр.	24862	34281	37090	40272	43736	47037	50688
Хотели и ресторани	9840	11664	13310	13709	13146	14649	15598
Саобраћај, складиш. И везе	14493	14333	14653	14511	14768	15205	16089
Финансијско посредовање	3454	3119	2815	2604	2666	2791	3272
Активности у вези са некрет., изнајмљ. и пословне активности	3982	5068	5408	5688	8317	9204	10173
Државна управ и одбрана, обавезно соц. осигурање	20635	19870	20412	19892	18671	23493	20245
Образовање	14609	14847	15272	16018	16724	17111	17692
Здравствени и социјални рад	13786	14237	14332	14396	15306	15800	15926
Остале комун, друшт. и лич. услуж. дјелат.	12672	13677	14499	16156	18631	22185	23676

Извор: Републички завод за статистику

Гранска структура запослености показује да је највеће учешће запослених из прерађивачке индустрије (20%), трговине на велико и мало (20%), осталих услужних дјелатности 9% и државне управе 8%.

Највише стопе раста запослености у текућој години, у односу на претходну годину, остварене су у сљедећим секторима:

- Вађење руде и камена 22%,
- Финансијско посредовање 17%,
- Активности у вези са некретнинама 11%.

Смањење броја запослених у 2007. години у односу на претходну годину најизраженије је у сектору државне управе и одбране (14% мање запослених), а у прерађивачкој индустрији и производњи и снабдијевању електричном енергијом, гасом и водом (2%, односно 3% мање запослених). Остали сектори су исказали раст запослености по стопи од 3% до 7%.

Табела 6.: Лица која траже запослење

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Број лица која траже запослење	149214	155	153	145	136	140	153	143	140737
		602		490	726	837	69	219	

Извор: Републички завод за запошљавање РС

Извјештај о тржишту рада у РС, из 2006. године, показује да у неформални сектор (особе које нису евидентирани у званичним регистрима) спада 35,2 % од укупног броја запослених. И поред појачаних мјера за спречавање рада на црно, остала негативна

кретања, као што су раст нето плата изнад продуктивности рада, стално јачају неформални сектор.

Реалне процјене говоре о знатно већем броју незапослених од броја регистрованих незапослених особа. Висока заштита запослених у појединим секторима условила је пад ефикасности кориштења људских ресурса. Такви услови ширили су сиву економију на категорију запослених у формалном сектору, јер су ови прихватили мање зараде у неформалном сектору као додатни приход и тиме снижавали висину плате на неформалном тржишту рада.

У складу с тим, долази до парадокса: формално запослени представљају главну конкуренцију незапосленима на неформалном тржишту рада, умјесто да незапослени врше притисак на формалном тржишту рада.

Табела 7.: Просјечне нето зараде (плате) запослених по секторима у КМ

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	I-II/ 2008
Укупно	309	347	379	423	465	521	585	657
Пољопривреда, лов и шумарство	259	318	338	372	399	446	516	543
Рибарство	322	252	280	355	417	446	531	571
Вађење руде и камена	260	202	244	338	411	602	689	694
Прерађивачка индустрија	210	235	259	303	343	379	434	449
Производња и снабдијевање ел. енергијом, гасом и водом	427	492	517	550	614	678	701	730
Грађевинарство	216	266	290	340	387	418	484	475
Трговна на мало и велико, оправка моторних возила и предмета за личну употребу и домаћинство	242	267	288	304	341	371	429	458
Хотели и ресторани	200	208	216	261	289	349	384	459
Саобраћај, складиштење и везе	394	460	520	568	599	652	676	689
Финансијско посредовање	474	554	707	863	1015	1088	1200	1176
Активности у вези с некретнинама, изнајмљивање и пословне активности –	366	423	459	439	483	535	618	586
Државна управа, одбрана и обавезно социјално осигурање	488	565	591	663	711	773	888	898
Образовање	316	341	344	390	418	458	491	640
Здравствени и социјални рад	381	394	425	452	475	529	614	957
Остале комуналне, друштвене и личне услужне дјелатности	294	306	336	389	409	457	514	512

Извор: Републички завод за статистику РС

Највише плате забиљежене су у сектору финансијског посредовања (1.200,00 КМ) и државне управе (888,00 КМ), а најниже у прерађивачкој индустрији (434,00 КМ), трговини на велико и мало (429,00 КМ), хотелима и ресторанима (384,00 КМ)

Табела 8: Однос нето и бруто плата у РС

	Бруто	Нето	Нето/бруто
2005	707	465	66%
2006	793	521	66%
2007	875	585	67%
2008	1049	700	67%

Извор: Републички завод за статистику РС

Бруто и нето плате имају тенденцију раста у посљедње четири године, по стопи од 10-12%. Однос између бруто и нето плата у истом периоду није се мијењао. Учешће нето у бруто платама креће се око 66%.

Нето плате у РС у 2008. години достигле су ниво нето плате у ФБиХ, иако су годинама значајно заостајале за платама у ФБиХ.

Овакав пораст плата у РС не мора утицати на повећање конкурентности њене привреде. Ако се упореде плате у РС са платама у земљама ЕУ, оне су знатно ниже, али конкурентност цијена радне снаге мора бити резултат нивоа продуктивности. Истраживања Свјетске банке потврдила су да плате у РС знатно брже расту од раста продуктивности, што је директна препрека конкурентности радне снаге у РС према окружењу. Изузетно ниско оптерећење плате доприносима за пензијско и инвалидско осигурање повратно има за посљедицу смањење прихода Фонда за пензијско и инвалидско осигурање и додатно угрожава кориснике пензија, који су једна од најосјетљивијих категорија по питању сиромаштва.

Приватна предузећа су ограничена једино најнижом платом, која се ријетко мијења и не прати пораст просјечно исплаћених плата. Приватни предузетници ово често искориштавају у смислу сопствене уштеде на платама радника, односно обрачун радника пореза и доприноса обављају по најнижој основици, што истовремено негативно утиче на смањење животног стандарда радника запослених у приватном сектору и индиректно на кориснике пензија.

2.3. Пензије и пензионери

Табела 9.: Однос плата и пензија у РС

	2003	2004	2005	2006	2007 (октобар)
Број пензионера	183,885	188,748	1941,807	197,595	201,176
Број осигураника	288,834	286,213	285,640	297,315	298,983
Однос бр. пензионера и осиг.	1:1,57	1:1,51	1:1,49	1:1,50	1:1,49
Просјечна пензија у КМ	159.39	174.57	205.95	210.00	242.00
Просјечна нето зарада у КМ	379	423	465	521	598
Учешће просј. пензије у нето заради	42.05	41.26	44.29	40.30	40.47

Извор: Економска политика РС за 2008. годину

Животни стандард пензионера директно је условљен висином исплаћених пензија. Просјечно исплаћена пензија износи свега око 40% просјечно исплаћене нето плате, односно око 50% потрошачке корпе у РС, што довољно говори о економском стању ове категорије становништва.

Табела 10.: Плате, пензије и трошкови живота у РС

	2005	2006	2007	2005	2006	2007
	-КМ-			-%-		
Плата-нето	465	521	585	107.3	110.0	120.0
Корпа производа	433	474	488	100	100	100
Пензија	211	216	242	48.7	45.6	49.5
Најнижа плата (до 31.12.2007.)	-	-	205	-	-	42.0
Најнижа цијена рада	82.0	82.0	94.0	18.9	17.3	19.3

Извор : Економска политика РС за 2008. годину

Просјечан раст броја пензионера у протекле три године (2003-2006) износи између 2% и 3% годишње, док је просјечан број осигураника биљежио незнатан пад у 2005. години, а у 2006. и 2007. години је растао по стопи од 0,5% до 4%. Негативан трен раста броја пензионера нарочито је изражен у 2007. години, када је остварен раст од 7%. Од укупног броја пензионера, старосну пензију користи њих 45%, породичну 37% и инвалидску пензију 18% пензионера.

Приоритет за побољшање стандарда будућих пензионера у наредном периоду треба бити увођење новог модела пензијског и инвалидског осигурања у РС, како би се створили услови за одржив систем обавезног и додатног вида пензијског осигурања.

2.4. Корпа производа и трошкови живота

У РС се трошкови живота четворочлане породице обрачунавају на два начина. Ријеч је о садржајно различитим потрошачким корпама Републичког завода за статистику и тзв. "синдикалне" потрошачке корпе. Унутар статистичке потрошачке корпе налази се 65 најважнијих животних намирница, док се у синдикалној потрошачкој корпи, поред прехране, рачунају и трошкови становања, превоза, одијевања, образовања и хигијене.

Табела 11.: Корпа производа у односу на просјечну нето плату

	Вриједност стат. потрошачке корпе у КМ	Просјечна нето плата	Број потребних просјечних нето плата за корпу производа
2005	433	465	0,93
2006	474	521	0,91
2007	488	585	0,83
		Просјечна пензија	Број потребних просјечних пензија за корпу производа
2005	433	211	2,05
2006	474	216	2,20
2007	488	242	2,02

Извор: Кориштени подаци Републичког завода за статистику РС

Према приложеним подацима, просјечно исплаћена нето плата довољна је за подмирење основних прехранбених потреба четворочлане породице, према скромним потребама статистичке корпе производа. Породица која живи од једне плате, мјесечно је имала на располагању само 50 -100 КМ за остале трошкове.

Међутим, уколико се узме у обзир синдикална потрошачка корпа, трошкови превазилазе платне способности породице готово за износ једне плате, јер синдикална потрошачка корпа се обрачунава у износу који је 70-100% већи од статистичке потрошачке корпе. Разлика између синдикалне и потрошачке корпе расте са евидентним растом животних намирница и очекиван је реални пад животног стандарда посматран кроз овај показатељ. Пензионери су у још неповољнијем положају, с обзиром да просјечне пензије покривају само половину статистичке корпе, односно четвртину синдикалне потрошачке корпе.

Табела 12.: Трошкови живота (промјене у односу на децембар претходне године у %)

	$\frac{2001}{2000}$	$\frac{2002}{2001}$	$\frac{2003}{2002}$	$\frac{2004}{2003}$	$\frac{2005}{2004}$	$\frac{2006}{2005}$	$\frac{2007}{2006}$
1.Укупно	5,4	1,8	3,4	1,0	3,8	5,7	7,4

1.1. Исхрана	5,7	1,4	4,7	-1,5	1,0	5,9	14,2
1.2. Дуван и пиће	4,5	0,5	0,9	0,3	14,3	0,7	0,9
1.3. Одјећа и обућа	1,1	7,4	0,9	5,3	-5,2	5,0	2,2
1.4. Становање	14,2	0,5	6,6	-0,2	9,2	11,2	1,3
1.4.1. Стан	33,8	0,2	2,3	1,0	-1,4	14,8	4,2
1.4.2. Огрев и освјетљење	10,6	0,6	10,5	0,5	17,4	12,0	0,3
1.4.3. Покућство	-0,2	0,4	-0,1	-4,3	-1,3	3,2	0,4
1.5. Хигијена и њега здравља	1,9	1,0	0,3	2,2	8,6	13,6	1,1
1.6. Образовање и култура	1,2	0,2	0,8	6,7	-8,8	7,2	-1,4
1.7. Саобраћај и ПТТ	-1,2	4,3	-0,5	7,1	13,9	-5,2	7,8
1.8. Робе	4,0	1,7	3,8	0,6	2,7	6,0	8,3
1.9. Услуге	12,7	2,3	1,2	3,4	9,6	3,7	2,3

Извор: Републички завод за статистику РС

Трошкови живота показују стални раст током посматраног периода. Стопа раста трошкова живота у РС (у 2007. години у односу на 2006. годину) у висини од 7,4% углавном је резултат повећања трошкова исхране у том периоду. Истовремено, дошло је до пада трошкова становања и огрева, као и хигијене и њега здравља. С обзиром да у формирању укупног индекса трошкова живота група исхрана утиче са 44,1%, свака промјена у тој групи интензивно утиче на промјену укупног индекса трошкова живота.

2.5. Увоз-извоз

Квалитет економског развоја директно зависи од обима и структуре спољнотрговинске размјене.

Покривеност увоза извозом је у сталном расту, тако да је у 2007. години достигао ниво од 51,6%. Међутим, упркос интензивном расту овог показатеља, учешће дефицита (негативног биланса размјене) у бруто домаћем производу је на нивоу од око 20%. Либерализацију трговине нису пратиле одговарајући подстицаји домаће производње, чиме су обезвријеђени расположиви домаћи ресурси.

Табела 13.: Робни промет РС са иностранством - увоз и извоз

	2005	2006	2007
увоз			
Укупно	2 953 177	2 760 157	3 347 925
Србија	785 996	720 272	803 387
Словенија	149 907	148 050	179 799
СР Њемачка	312 187	186 410	241 263
Аустрија	119 912	124 393	131 138
Италија	314 336	298 947	397 760
Хрватска	293 302	338 437	436 659
Мађарска	114 996	135 335	138 267
Остале земље	862 541	808 313	682 318
извоз			

Укупно	1 130 517	1 539 229	1 671 601
Србија	249 998	257 090	266 699
Словенија	73 231	141 870	138 709
СР Њемачка	60 074	147 610	161 553
Аустрија	33 124	66 542	99 035
Италија	117 689	251 565	282 899
Хрватска	111 225	171 761	180 391
Мађарска	5 330	9 193	17 060
Остале земље	479 846	493 598	252 185

Извор: Финрар, март 2008.

Са становишта структуре извоза и увоза, у извозу преовладавају сировине и производи ниског степена прераде, док је структура увозних добара много шира и мање подложна конјунктурним осцилацијама.

Табела 14.: Покривеност увоза извозом у процентима

Опис	2003	2004	2005	2006	2007*	2008**
Извоз по становнику (КМ)	366	543	764	1,035	1,101	1,233
Увоз по становнику (КМ)	1,469	1,798	1,995	1,856	2,135	2,243
Дефицит по становнику (КМ)	1,103	1,255	1,232	821	1,034	1,010
Покривеност увоза извозом (%)	24.9	30.2	38.3	55.8	51.6	55.0
(извоз-увоз)/БДП (%)	39.2	39.6	34.7	18.8	21.7	19.5
Извоз/БДП (%)	13.0	17.1	21.5	23.7	23.1	23.8

Извор: Финрар, март 2008.

У условима високе конкуренције за радна мјеста угрожена је реалност цијене рада према стварним трошковима живота. Ниска продуктивност, праћена нереалним растом плата и малим издвајањима за пензионе фондове, као и број пензионера и несразмјеран са броје осигураника додатно оптерећују већи дио укупног становништва РС, као и породицу као њено специфично одређење. Поједини показатељи, попут раста БДП и раста бруто и нето плата, охрабрују у погледу пројекција економског раста, ако се посматрају изоловано од утицаја других мјерљивих и немјерљивих индикатора.

Међутим, са аспекта макроекономске стабилности, најважнију улогу има одрживост стабилних цијена. Ако је раст плата покривен растом продуктивности, инфлација не мора да се убрза. Да су плате у РС више од реалних говори ниво развоја изражен преко БДП по становнику. С друге стране, убрзање и досљедније спровођење реформи имаће одређене позитивне посљедице на укупан економски развој, јер ће смањење дебаланса на тржишту рада утицати на попуштање свих, па и социјалних притисака.

2.6. Сиромаштво у БиХ

Сиромаштво појединца, породице и уопште друштва, у економском смислу, везује се за недостатак прихода за набавку минималне корпе производа и услуга. Међутим, сиромаштво се манифестује на разне начине и недостатак средстава за основне потребе тек је дио проблема. Доступност образовању, учешће у друштвеном и културном животу заједнице, осјећај сигурности, стамбени услови и друго, поред простог задовољења основних потреба, неопходни су за достојанствен живот.

Да би се предузеле мјере против сиромаштва, потребно је дефинисати број сиромашних, географску распрострањеност и категорије сиромашних по више критеријума. Овим би се не само дошло до података по наведеним основама (тренутно стање), него и омогућила

пројекција ризика западања у сиромаштво најугроженијих група, што би олакшало избор мјера и утицаја на циљне слојеве друштва.

Свака анализа која садржи људски ресурс као детерминанту, мора рачунати на субјективни ефекат. Сиромаштво не чине проценти него људи, а линија сиромаштва је важан, али не и једини показатељ. Зато је сиромаштво мултидимензионалан сплет мјерљивих индикатора и субјективног осјећаја појединца о квалитету живота и могућностима које му пружа одређена заједница. Висина личног стандарда исказује се куповном моћи, односно могућностима потрошње према потребама, док је друштвени стандард представљен елементима који показују одређено достигнуће друштвене заједнице у којој тај појединац живи.

Анализа мјерења животног стандарда у БиХ (LSMS) 2001. године. процијенила је ниво укупне потрошње (укључујући трошкове за здравство, образовање, и становање) домаћинства која троше минимум хране (око 2100 калорија дневно по особи). Овако дефинисана генерална линија сиромаштва за БиХ је 6,10 КМ, а екстремно 2,08 КМ по особи дневно (односно, 2223 КМ по особи годишње као генерална линија, или 772 КМ по особи годишње као екстремна граница сиромаштва). Тако установљена стопа сиромаштва показала је да је стандард око 20% становништва БиХ испод линије сиромаштва (око 25% у РС и 16% у ФБиХ). Највиши проценат грађана испод генералне линије сиромаштва забиљежен је у локалним заједницама мјешовитог рурално-урбаног типа (24%), средњи у руралним срединама (20%), а најнижи у урбаним срединама (14%).

До 2004. године, стопа сиромаштва је, према резултатима истог истраживања, смањена за 16,1% (РС), односно 5,5% (ФБиХ).

Табела 15.: Сиромаштво у БиХ

Стопа сиромаштва	2001	2004	Смањење у %
РС	24,8	20,8	16,1
ФБиХ	16,3	15,4	5,5
БиХ	19,5	17,8	8,7

Извор: Анкета о мјерењу животног стандарда у БиХ

Резултати анкете показали су да се више од 30% становника БиХ налази непосредно изнад генералне границе сиромаштва, што представља врло висок ризик повећања броја сиромашних из ове осјетљиве групе. Реална стопа сиромаштва је, вјероватно, још виша од наведене због потрошње која знатно превазилази могућности садашњег нивоа производње. Другим ријечима, потрошња се дјеломично финансира из разних видова помоћи које су привременог карактера.

Са економског аспекта сиромаштва, најугроженије категорије становништва су:

1. Незапослене особе,
2. Избјегла и расељена лица,
3. Пензионери и старије особе и
4. Особе са инвалидитетом.

Са аспекта породице, у погледу сиромаштва или високог ризика сиромаштва најугроженије су:

1. Породице у којим је носилац млађи од 25 година,

2. Породице са троје и више дјеце,
3. Породице чији носилац не ради или ради у неформалном сектору,
4. Породице чији носилац има низак степен образовања,
5. Породице чији су чланови избјегла и расељена лица,
6. Породице чији је носилац пензионер.

Из наредне табеле се може закључити да у структури расељених и избјеглих лица, према степену образовања, највећу заступљеност имају дјеца и ученици (16%, односно 14,4%), особе са нижим степеном образовања (46,6%, односно 45%) и лица са средњом стручном спремом (22,5%, односно 26,7%).

Табела 16.: Расељена и избјегла лица у РС према степену образовања

Степен образовања	Расељена	избјеглице
Дјеца, ученици	10.749	1.293
НКВ, ПКВ, НСС	31.278	4.058
КВ	5.878	582
ВКВ	1.719	187
ССС	15.110	2.407
ВШС	1.027	220
ВСС	947	226
МР	16	12
ДР	7	2
остало	356	21
Укупно	67.087	9.008

Извор: Министарство за избјеглице и расељена лица РС

Табела 17.: Расељена и избјегла лица у РС према врсти радног односа

Врста радног односа	Расељена	избјеглице
Не ради	38.860	5.561
Привремено и повремено запослење	739	198
Пензионер	8.729	650
Стално, пуно радно вријеме	6.667	1.081
Стално, пола радног времена	125	19
Приватник	77	39
Студира	1.141	167
Ученик, дијете	10.749	1.293
Укупно	67.087	9.008

Извор: Министарство за избјеглице и расељена лица РС

Посматрано према врсти радног односа, структура овог дијела становништва РС такође је неповољна, јер пензионери чине 13%, односно 7%, дјеца, ученици и студенти 17,7%, односно 16,2%, а незапослени чак 58%, односно 62%.

Укупан број расељених и избјеглих лица у РС (76095 особа) организован је у 23.754 породице, од чега су 5.246 породице у алтернативном смјештају (22%), а у колективном смјештају је још увијек 507 породица (2%).

2.7. Стање пољопривредног сектора у Републици Српској

Пољопривредни сектор Републике Српске карактерише релативна неразвијеност, са доминантним учешћем мјешовитог типа, уситњеним газдинствима на којима је

заступљена ратарска, повртарска, воћарска и сточарска производња у зависности од производног подручја.

Уситњеност посједа је таква да је веома тешко, или немогуће озбиљније бављење тржишном производњом, а структура производње је заснована на екстензивном концепту.

У укупној пољопривредној производњи мало је учешће сточарских, воћарских и повртарских производа, као и низак степен финализације пољопривредних сировина. Низак је ниво укупне, и производње по јединици капацитета, најнижи не само у окружењу, него и шире.

Пољопривредна производња је уситњена са неповољном структуром, лошег квалитета и веома скупа, па према томе она није конкурентна и не задовољава неопходне стандарде у односу на произвођаче у окружењу.

Међутим, иако је пољопривредна производња неразвијена, она има посебан значај у националној привреди Републике, знатно више у односу на развијене земље. Њен значај произилази из блиске повезаности са другим активностима из руралних подручја, а њена важност је у одржавању бројне популације у периоду транзиције.

Капацитети Републике Српске за пољопривредну производњу су респектабилни, поготово у условима географског положаја и климе. Стављањем расположивих ресурса у функцију, кроз профитабилну производњу и њиховим прилагођавањем концепту одрживог развоја, јачању конкурентности произвођача кроз повећање производње квалитета и дохотка, повећању посједа сељачких газдинстава, јачању организационе, техничке и тржишне позиције произвођача и њиховим повезивањем са прерађивачком индустријом, те институционалним уређењем, овај сектор би знатно ојачао и имао већи утицај на економско стање цијеле Републике Српске.

Земљиште је веома важан природни и привредни ресурс, основа за пољопривредну производњу.

Република Српска располаже са земљишним површинама од 2.482117 ха. Под пољопривредним површинама налази се 1.240628 ха. Структура коришћења пољопривредних површина представљена је у Табели 18.

Табела 18.: Структура коришћења пољопривредних површина у Републици Српској

	Категорија	Површина у ха	%
	оранице и баште	588.711	47,4
	воћњаци	54.358	4,3
	виногради	693	0,5
	ливаде	236.922	18,2
А	Обрадиво земљиште	880.684	70,9
Б	Пашњаци	358.734	26,3
Ц	Рибњаци	3.630	2,7
Д	Расадници, врбац, површине под цвијећем	580	0,4
	Укупно пољопривредно земљиште	1.240.628	100

Извор: Статистика пољопривреде, бр. 2, 2007.

Табела 19.: Категорије коришћења пољопривредног земљишта Републике Српске хиљаде хектара

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Пољопривредне површине	985	975	968	998	999	1002	1007
Пољопр. предузећа и задруге	49	47	46	55	49	51	51
Индивидуална газдинства	936	928	922	943	950	951	956
Обрадиве површине	825	816	810	831	820	832	834
Пољопр. предузећа и задруге	38	36	34	36	36	37	37
Индивидуална газдинства	787	780	776	784	784	795	797
Оранице и баште	580	575	572	590	590	593	596
Пољопр. предузећа и задруге	31	29	26	28	28	28	29
Индивидуална газдинства	549	546	546	562	562	565	567
Воћњаци	49	50	50	51	51	50	50
Пољопр. предузећа и задруге	1	1	1	1	1	1	1
Индивидуална газдинства	48	49	49	50	50	49	49
Виногради	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4
Пољопр. предузећа и задруге	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Индивидуална газдинства	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Ливаде	196	191	188	194	179	189	188
Пољопр. предузећа и задруге	6	6	7	9	7	8	7
Индивидуална газдинства	190	185	181	185	172	181	181
Пашњаци	156	155	155	164	177	167	166
Пољопр. предузећа и задруге	11	11	12	14	13	14	14
Индивидуална газдинства	145	144	143	150	164	153	152
Баре, трстици и рибањаци	4,1	4,0	3,8	3,1	2,3	3,0	7,3
Пољопр. предузећа и задруге	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Индивидуална газдинства	3,6	3,6	3,4	2,7	1,9	2,6	6,9

Извор: Статистика пољопривреде, бр. 2, 2007.

Из наведених података види се да је учешће обрадивих површина у укупним пољопривредним површинама 70,9 %, док је учешће ораница 47,4%.

Међутим, учешће ливада и пашњака у укупним пољопривредним површинама износи 45,5%, док учешће ливада у обрадивим површинама износи 18, 2%.

Пољопривредне површине, према категоријама коришћења земљишта у Републици Српској, представљене су у претходној табели.

Из претходне табеле се види да се обрадиве пољопривредне површине 95,4% налазе у власништву индивидуалних газдинстава, односно сеоских и приградских домаћинстава.

На једног становника РС долази 0,9 ха пољопривредне површине, што је више него у неким земљама развијене пољопривреде, али је земљиште просјечног квалитета јер се не узимају у обзир бонитетне класе, као ни други параметри.

Од укупних површина, које се воде као оранице и баште, према званичним подацима посљедњих година је обрађивано око 62%, док је под угарима и необрађеним површинама било око 38%. Из ових података може се закључити да посљедњих година није обрађивано око 220000 ха обрадивог земљишта Републике Српске - што може бити посљедица неадекватне пољопривредне политике према руралном подручју, али и

посљедица демографских промјена, које, свакако, не иду у прилог развоју сеоског становништва које је претежно оријентисано ка пољопривредној производњи.

Једно сеоско домаћинство располаже са око 3,6 ха обрадивог земљишта, при чему површина ораничног простора по једном домаћинству износи око 2, 65 ха.

Табела 20.: Величина посједа пољопривредних газдинстава у Републици Српској

Величина посједа	учешће у %
До 1 ха	33,5
1-2 ха	18,5
2-5 ха	28,5
5-10 ха	14,5
преко 10 ха	4,0
Просјечна величина посједа	3,6 ха

Извор: Студија Увођење новог модела субвенција, заштите и финансирања пољопривреде РС коресподентног са заједничком аграрном политиком ЕУ, Пољопривредни факултет Бања Лука, Институт за економику пољопривреде, Бања Лука, 2006.

На степен рационалног коришћења земљишних ресурса кључан утицај има власништво над земљиштем и величина посједа. Уситњеност посједа представља основни, лимитирајући фактор развоја пољопривреде Републике Српске, а самим тим и директан утицај на број и животни стандард становништва које се бави пољопривредном производњом, односно на сеоско и приградско становништво и индиректан утицај на цијело становништво Републике Српске.

Само 14,5% произвођача располаже посједом од 5 -10 ха, што је мали посјед за интензивнију пољопривредну производњу, док свега 4% газдинстава располаже површином већом од 10 ха.

Упркос сталним констатацијама да Република Српска има значајне ресурсе у области пољопривреде, до сада није урађена ни једна експертска анализа која би дала егзактну слику о стању ресурса и потенцијалима за пољопривредну производњу. Отуда постоје значајне разлике у подацима између оних које даје статистика и оних до којих се долази на основу ужих истраживања од стране домаћих и страних кругова.

Табела 21: Просјечна величина пољопривредних посједа у РС и земљама у окружењу

Земља	Просјечна величина фарме ха
РС-БиХ	3,6
Србија	3,5
Грчка	3,6
Шпанија	10,7
ЕУ 15	18,6
Холандија	20,1
Француска	42,3
Данска	46,5
ГБР	67,5
Словенија	6,3
Хрватска	3,0

Извор: Студија Увођење новог модела субвенција, заштите и финансирања пољопривреде РС коресподентног са заједничком аграрном политиком ЕУ, Пољопривредни факултет, Бања Лука, 2006.

Пољопривреда Републике Српске, у протеклом периоду, се развијала у специфичним привредним, друштвеним и политичким условима. Прилагођавање аграрне политике новим економским условима није био приоритет Републике Српске, која се суочавала са проблемом пада привредне активности, високим степеном незапослености и другим неповољним производним кретањима. На извјесне промјене у аграрној политици утицало је погоршање стања на домаћем тржишту, а због разорености ранијег јединственог тржишта долази до пада цијена пољопривредних производа, пада домаће производње и енормног раста увоза.

2.8. Социо - економски положај сеоског и приградског становништва Републике Српске

У протеклом периоду одвијао се процес брзог смањења учешћа пољопривредног становништва, а повећавао се проценат непољопривредног у укупном становништву. Према попису становништва из 1950. године, проценат пољопривредног становништва је био 76%, док је на задњем попису, 1991. године, тај проценат драстично смањен и износио је 17%, што је изазвало наглу деаграризације и депопулацију сеоских, брдско-планинских и неких приградских подручја. Према неким изворима и процјенама, у посљедње вријеме дошло је до поновног повратка једног дијела становништва у сектор пољопривредне производње, као јединог извора прихода, па је учешће пољопривредног у укупном становништву посљедњих година износило преко 30%, а по неким подацима и до 56% (различити, незванични извори).

Учешће активног пољопривредног становништва је релативно високо у укупно активном становништву, што је разумљиво ако се има у виду транзициони период, који још траје (тај проценат 1981. године је био 51,4%). Од око 458 000 домаћинстава у Републици Српској, на пољопривредна газдинства отпада око 221 000. Од укупног броја домаћинстава, домицилна чине око 68%, док на избјегличка отпада 32%.

Међу пољопривредним произвођачима мали је број робних произвођача који су озбиљнији за тржиште, а то постижу кроз закуп земљишта, а не власнички увећавајући своје посједе.

Посједовна структура земљишта је неповољна, што је карактеристично за сељачка газдинства у РС: величина посједа је око 3.6 ха, састављена од 7-9 парцела.

Просјечна старост и необразованост произвођача се не смањује, док знатан дио газдинстава нема активних чланова на свом посједу, а та тенденција се наставља. До 19 година старости има око 22% становника, од 20 до 50 година старости 35%, од 50 до 64 године 20,5 % и преко 60 година 22,5% (према подацима из 1981. године, за цијелу територију БиХ).

Степен коришћења природних ресурса, првенствено земљишта је важан показатељ стања у пољопривреди, па, према томе, и стања сеоског становништва. У Републици Српској се годишње не обради 35-38% ораница.

Учешће домаће хране у задовољењу укупних прехранбених потреба износи око 40% и знатно је ниже од предратног периода када је учешће износило око 60%.

Трошкови исхране, у структури употријебљених средстава у домаћинству, крећу се између 60-70%.

Осим кромпира, БиХ и РС нису осигурале самодовољност нити у једном другом пољопривредним производу.

Дефицит пољопривредних производа по становнику у Републици Српској је око 160 долара, у Хрватској 74, а у ЕУ 70 долара.

Јавна потрошња у по глави становника је у БиХ је 9 евра, у Словенији 115, у Аустрији 208 и 43 у Латвији.

Број фармера по савјетодавцу у БиХ износи 18400, Аустрији 550, Словенији 189, док број фармера по инспектору у БиХ (готово исто у РС) износи 8200, Аустрији 138 и Словенији 458.

Показатељи продуктивности у пољопривреди сврставају се на дно европске љествице.

Остварује се нижи раст укупне пољопривредне производње у односу на ниво производње прије 15 година.

Учешће пољопривредног сектора у формирању друштвеног производа је високо и износи око 15,1% без шумарства и водопривреде, иако је аграрни комплекс на ниском степену развијености.

У наредним табелама дат је преглед остваривања БДП, учешће пољопривреде у формирању БДП, годишње стопе раста пољопривреде по ентитетима и за БиХ.

Табела 22.: БДП у БиХ и ентитетима (текуће цијене)

		2000	2001	2002	2003	2004	2000/2004 %
БиХ	Пољ.	1.061.412	1.112.585	1.141.355	1.063.196	1.272.269	19,9%
			4,8%	2,6%	-6,8%	19,7%	
	Укупно	9.611.184	10.497.954	11.651.119	12.303.008	13.497.134	40,4%
ФБиХ	Пољ.	486.626	521.951	545.071	533.909	608.087	25,0%
			7,3 %	4,4%	-2,0%	13,9%	
	Укупно	6.722.630	7.273.874	7.942.665	8.268.120	8.897.202	32,3%
РС	Пољ.	551.508	568.171	568.596	505.912	636.609	15,4%
			9,5%	14,2%	8,8%	13,7%	
	Укупно	2.734.265	2992.662	3.417.542	3.717.022	4.225.687	54,5%
Брчко	Пољ.	23.278	22.463	27.688	23.365	27.573	18,5%
			-3,5%	23,3%	-15,6%	18,0%	
	Укупно	154.289	213.418	290.912	317.866	374.245	142,6%
			38,3%	36,6%	9,3%	17,7%	

Табела 23.: Учешће пољопривреде у укупном ДБП

		2000	2001	2002	2003	2004
БиХ	пољ.	11,0%	10,6%	9,8%	8,6%	9,4%

ФБиХ	пољ.	7,2	7,2	6,9	6,5	6,8
РС	пољ.	20,2	19,0	16,6	13,6	15,1
Брчко	пољ.	15,1	10,5	9,5	7,4	7,4

Табела 24.: Структура ДБП пољопривреде

		2000	2001	2002	2003	2004
БиХ	пољ.	100%	100%	100%	100%	100%
ФБиХ	пољ.	45,8%	46,9%	47,8%	50,2%	47,8%
РС	пољ.	52,0%	51,1%	49,8%	47,6%	50,0%
Брчко	пољ.	2,2%	2,0%	2,4%	2,2%	2,2%

Извор(све три табеле): *Увођење новог модела субвенција, заштите и финансирања пољопривреде РС кореспондентног са заједничком аграрном политиком ЕУ*, Пољопривредни факултет, Бања Лука, 2006.

3. Социјални положај породица у Републици Српској

3.1. Породица Републике Српске и друштвене кризе

Породица, као примарна друштвена заједница, изложена је дејствима друштвених промјена. На породицу се нарочито неповољно одражавају дубоке друштвене кризе, којима савремени свијет обилује. На простору Републике Српске, породица није могла бити имуна на дејство дуготрајних регресивних друштвених тенденција: распад претходног глобалног друштва, сурови грађански рат са тешким посљедицама, зачетак нових модела економских и социјалних односа на принципима тржишне привреде, смањене материјалне могућности, старо и ново сиромаштво, поремећен вриједносни систем и сл. Већ дуго је угрожено одговарајуће задовољавање разноврсних потреба породице. Осиромашење већине породица троши енергију њихових чланова, посебно жена, а све чешће и дјеце и старих на обезбеђивање средстава за преживљавање. Ови, и други утицаји условљавају промјене и негативне тенденције у функцијама, структурама, односима, стабилности, начину и садржају живота у породици.

Суштинско питање је како друштвена криза утиче на функције и структуру породице, тј. на какав начин се подржава или уништава стабилност и солидарност породице. Све породичне функције: од био-репродуктивне, социјализаторске, заштитне до економске, погођене су друштвеном кризом, што утиче на измијењену улогу, положај и функције класичне породице.

У највећем броју општина Републике Српске опада био-репродуктивна способност све већег броја породица. То за посљедицу има стално смањивање наталитета, што у крајњој линији резултира негативним природним прираштајем који је захватио Републику Српску као цјелину од 2002. године.

Економска функција, у условима кризе и осиромашења значајног дијела становништва, своди се на стратегије сналажења за преживљавање. Троши се огромна енергија за прибављање неопходних добара и робе, а у томе су у најнеповољнијем положају жене, па и дјеца, чијим се прекомјерним радом обезбеђује задовољавање материјалних потреба породице. Рјешења се, у многим случајевима. траже и у тзв. сивој економији,

која девалвира вриједности, посебно образовне и културне, те оставља негативне социјалне и психолошке посљедице.

Социјализаторска или васпитна функција угрожена је недостатком времена родитеља за бављење дјецом на два начина: једних који се боре за преживљавање и других, малобројнијих, који се боре за увећање свог богатства. И у једном и у другом случају, највеће жртве су дјеца (наркоманија, вјерске секте, делинквенција и др.).

Долази до поступних и квалитативних промјена у облицима социјалног живљења, које се односе на брак и породични живот. Повећава се број самачких домаћинстава, продуженог целибата и једнородитељских породица, што слаби стабилност породице и њену моћ да успјешно врши све своје функције: да обезбјеђује социјалну и другу сигурност својим члановима.

Заштитна функција породице такође је доведена у питање - недостатком средстава, али и урушавањем традиционалног вриједносног система.

Дакле, друштвене кризе (економске, политичке, социјалне...), поред тога што су додатно оптеретиле породицу, значајно су пореметиле и процесе, односе и многе димензије и аспекте у породици. "Нова" породица има проблем оптималног функционисања и стабилних односа, који могу да угрозе опстанак породице.

Међутим, и у новонасталим условима се рађају дјеца којима је неопходно обезбиједити адекватну и специфичну заштиту, кроз успостављање породичне структуре, подршку родитељима (често само једном), или пак збрињавање дјеце кроз услуге друге породице или социјалне службе (усвојења, старатељства...).

Спознајом проблема који извиру из различитих друштвених противурјечности и препознавањем узрока поремећаја односа, функција и структура породице, лакше ће се спријечити многи проблеми њених чланова, а примарно дјеце.

Дакле, ништа мање није значајно питање: који су механизми социјалне политике, социјалне заштите и социјалног рада, у смислу друштвене заштите дјеце и заштите породице од негативних утицаја друштвене кризе, а који се односе на функције, потребе, структуру, односе, стабилност и солидарност.

3.2. Сиромаштво и социјална искљученост, амбијент функционисања система социјалне и дјечије заштите Републике Српске

Полазећи од чињеници да значајан број породица са дјецом живи у сиромаштву и социјалној искључености, битно је обратити пажњу на релевантне податке, везане за ову област, као и на функционисање система социјалне и дјечије заштите у задатим условима високог степена сиромаштва. Неопходно је нагласити да су сиромаштво и социјална искљученост вишедимензионални процеси. Дакле, социјална искљученост је посљедица сиромаштва, али може бити и узрок. Стога је значајно дефинисати најзначајније појмове, са којима се сусрећемо.

У Заједничком Извјештају о социјалној инклузији (2003, Европска комисија), дефинисани су кључни појмови у овој области. Према том документу:

Сиромаштво је мултидисциплинарни термин. За људе се каже да живе у сиромаштву ако су њихова примања и ресурси у тој мјери недовољни да их спречавају у томе да имају животни стандард који се сматра прихватљивим у друштву у којему живе.

Због свог сиромаштва, они могу доживљавати разне неповољности, као што су незапосленост, ниска примања, слаб стандард становања, неадекватна здравствена заштиту и препреке у образовању, култури, спорту и рекреацији. Они су често маргинализовани и искључени у учешћу у различитим активностима (економским, културним и друштвеним) које су норма за друге људе, те њихов приступ фундаменталним људским правима може бити ограничен.

Дакле, сиромаштво није само сиромаштво прихода, него и немогућност приступа образовању, здравству, одлучивању, партиципирању.

Социјално искључивање је шири термин од сиромаштва, јер представља процес гдје се одређене групе стављају на маргине друштва и спутавају у потпуном учешћу због свог сиромаштва, или недовољног образовања, животних вјештина, или као посљедица дискриминације.

На овај начин су удаљени од могућности запошљавања, стицања зараде и могућности образовања, као и друштвених повезивања и учешћа у активностима у заједници. Имају мало могућности приступа моћи и тијелима које доносе одлуке, често су немоћни да контролишу одлуке које утичу на њихов свакодневни живот. Социјално искључене особе имају потешкоће да у потпуности, или дјелимично, испуне своје потенцијале како би обезбиједиле довољну зараду и добили одређена добра и услуге од суштинског значаја за живот.

Социјално укључивање је процес који обезбјеђује особама у ризику од сиромаштва и социјалног искључивања да достигну могућности и ресурсе неопходне за потпуно учешће у економском, друштвеном и културном животу и да уживају стандарде живота и благостање које је норма у друштву у којему живе. То подразумијева да имају веће учешће у процесима доношења одлука које утичу на њихов живот, те приступ фундаменталним правима.

Социјални капитал друштва састоји се од институција, односа, ставова, вриједности и норми које усмјеравају интеракцију између људи и доприносе економском и друштвеном развоју.

Термин социјални положај посматраћемо у контексту појма **социјалне сигурности појединца и породице**, при чему се под појмом социјалне сигурности у *Речнику социјалног рада*¹⁴ "подразумева стабилност друштвеног положаја, материјалних и културних услова живота, могућности продукције и репродукције живота, стварање услова за обављање радних и друштвених улога. То укључује и спречавање ризика који води погоршању или смањењу услова за живот и рад појединца, породице, друштвених група и организација."

---

¹⁴ Виденовић, И. *Речник социјалног рада*, Београд, 2006, стр. 367.

3.3. Контекст БиХ и Републике Српске

У БиХ индекс опште социјалне искључености је 50,32%¹⁵, од тога је екстремно социјално искључено 21,85% становника, а 47,31% дугорочно. У Републици Српској (према истом извору података) социјално искључено је 49,50% становника. Најризичније категорије становништва од социјалне искључености су: старије особе, млади и дјеца, особе са инвалидитетом, расељене особе и Роми. На социјалну искљученост утичу: сиромаштво, незапосленост, образовање, те полна и етничка припадност.

У 2005. години, било је 4043 корисника, у 2006. било је 4570, а у 2007. било је 4965 корисника. Током рада на реализацији овога права “уочени су многи проблеми који би се требали дефинисати, а потом изнаћи рјешење доношењем новог закона о социјалној заштити. То се, у првом реду, односи на мали обухват корисника и врло ниске износе”. (Информација *Стање и перспективе развоја система социјалне заштите у Републици Српској*, Министарство здравља и социјалне заштите РС, фебруар 2008).

На основу података базе Јавног фонда за дјечију заштиту, у 2007. години око 26.000 породица остварује право на додатак за дјецу, а њихова примања су испод апсолутне линије сиромаштва, тј. испод двије марке по члану домаћинства¹⁶.

Очигледно је да право на додатак за дјецу има наглашено социјално-заштитни карактер и да су означене социјално најугроженије породице са дјецом, које или немају приходе уопште, или су приходи испод 60 КМ по члану породице.

3.4. Социјална заштита

У недостатку системског праћења, јединствених евиденција и истраживања, Министарство здравља и социјалне заштите је припремило анализу о стању и перспективама развоја система социјалне заштите, како би се стекао увид у тренутно стање функционисања система социјалне заштите, увид у стање корисника права и услуга социјалне заштите, препознале перспективе будућег развоја у овој области и лоцирале тешкоће са којима се систем социјалне заштите сусреће.

Влада Републике Српске је на сједници 28. 02. 2008. године, усвојила информацију *Стање и перспективе развоја система социјалне заштите у Републици Српској*. За потребе израде стратегије за развој породице у Републици Српској, кориштени су изводи из ове информације, као аутентичан и компетентан приказ система социјалне заштите у Српској, а у оквиру истог - и положај породице и дјеце, корисника права.

У поменутој информацији “*Социјална заштита*, у правилу, подразумијева услуге и давања намијењена одређеним угроженим и зависним социјалним групама као што су дјеца без родитељског старања, дјеца са сметњама у развоју, дјеца чији је развој ометен породичним приликама, дјеца са друштвено неприхватљивим понашањима, сиромашни,

---

¹⁵ Подаци ДЕП БиХ (Излагање доктора Жарка Папића, Бања Лука, сједница СПАГ, 22.10.2007)

¹⁶ Претпоставка је да радно способни чланови домаћинства остварују додатне приходе, који се не евидентирају и који су у зони сиве економије, али провјера тих прихода није у надлежности система дјечије заштите. Стога, податке о броју становника који живе испод апсолутне линије сиромаштва треба узети са резервом.

материјално необезбијеђени и за рад неспособна лица, стари, физички неспособни, зависници од психоактивних супстанци, лица са психичким поремећајима, лица са инвалидитетом, жртве породичног насиља, жртве трговине људима, лица која се због непредвидивих догађања нађу у стању акутне хуманитарне потребе и др. У ужем смислу, социјална заштита обухвата све мјере којима је циљ заштита социјално рањивих група становништва. Новија дефинисања социјалну заштиту усмјеравају ка побољшању социјалног статуса грађана на личном, породичном и ширем социјалном плану и доживљавају је као снагу која јача друштвену кохезију и његује независност и способност људи да помогну сами себи. Нове околности друштвеног развоја, нови социјални проблеми и потребе, од социјалне заштите траже да одговори на садашње потребе грађана и да подржава рањиве и маргинализоване појединце и групе којима је неопходна организована помоћ заједнице и државе, као и грађана који нису у стању да учешћем у економској активности обезбједе егзистенцију себе и своје породице.

Систем социјалне заштите представља мрежу установа социјалне заштите које путем мјешовитог система власништва (владино, невладино, приватно) обезбјеђује корисницима система остваривање законски дефинисаних права и кориштење услуга социјалне заштите. За велики број грађана у Републици Српској систем социјалне заштите представља једини извор материјалне и социјалне егзистенције. Путем система социјалне заштите значајан број становништва препознаје дјеловање друштва према њиховим животним тешкоћама. Током рата и у првим послеријатним годинама преко 70% становништва користило је неки од видова социјалне заштите међу којима су најважнији: хуманитарна помоћ, новчана помоћ, психосоцијална помоћ, збрињавање.

Данас, систем социјалне заштите у Републици Српској пружа различите услуге и помаже у задовољавању егзистенцијалних потреба за око 5-7% становника Републике Српске који спадају у групу најугроженијих грађана. Истраживања о животном стандарду, сиромаштву и незапослености упозоравају да су потребе значајно веће и да превазилазе постојеће могућности, односно да за њихово задовољавање треба редефинисати циљеве и предмет социјалне заштите, а у складу са тим кориснике, права, носиоце, садржај и методе рада.

У систему социјалне заштите Републике Српске, посљедњих година дошло је до примјене нових приступа, мјера и услуга којима се унапређује организациона структура, професионални рад и третман корисника социјалне заштите: долази до јачања улоге локалне самоуправе и развијају се мјешовити системи услуга. Новим законским рјешењима (тренутно је у процедури доношење новог Закона о социјалној заштити) омогућиће се системско кориштење "добре праксе" која је већ унаприједила социјалну заштиту у појединим локалним заједницама.

Циљне популације које су у фокусу интересовања и дјеловања система социјалне, породичне и дјечије заштите су: сиромашни, радно неспособна лица, друштвено маргинализоване групе, лица са инвалидитетом, стара лица, социјално и материјално угрожене породице, породице са поремећеним социјалним односима, једнородитељске породице, дјеца са посебним потребама, дјеца без родитељског старања, млади у ризичним понашањима, дјеца и пунољетна лица жртве трговине људима, дјеца и

пунољетна лица жртве насиља у породици, бескућници, лица у стању акутне социјалне потребе.

3.5. Организација система социјалне заштите

Социјална заштита у садашњем друштвено-политичком уређењу Босне и Херцеговине је одговорност ентитета и Устав Републике Српске у члану 4. став 4. утврђује да Република осигурава помоћ грађанима који су неспособни за рад и немају средстава за издржавање, те чланом 61. да Република јамчи минимум социјалне сигурности грађана и осигурава функционисање јавних служби. У члану 102. Устава утврђено је да се општина, преко својих органа, стара о задовољавању потреба у социјалној заштити.

Систем социјалне заштите дефинисан је Законом о социјалној заштити (Службени гласник РС, број 5/93,15/96,110/03). Поред Закона о социјалној заштити, систем социјалне заштите заснива се на примјени Закона о дјечијој заштити - пречишћени текст (Службени гласник Републике Српске, број 17/08), Породичног закона (Службени гласник Републике Српске, број 54/02), као и на примјени многих других закона који директно или индиректно утичу на креирање рјешења и праваца дјеловања у овој области. Више од 50 закона и подзаконских аката се примјењује у овој области.

Као носиоце социјалне заштите Закон проглашава Републику и градове/општине. Обавеза је носилаца да подстичу развој социјалне заштите, организовано раде на остваривању њених циљева, обезбјеђују остваривање права утврђених наведеним законима, укључујући и финансирање тих права, установљавају и друга права и прописују услове за њихово остваривање, обезбјеђују средства и оснивају установе ради реализације права.

Република Српска уређује систем социјалне заштите, утврђује основна права и кориснике социјалне заштите, обезбјеђује средства за остваривање развојне функције, оснива и усмјерава рад установа социјалне заштите од ширег значаја и стара се да се у оквиру економске и социјалне политике, остварује оптималан развој социјалне заштите.

Општина/град обезбјеђује средства за реализацију права утврђених Законом, доноси програм социјалне заштите на основу анализе социјалног стања грађана на подручју општине/града, оснива и стара се о раду установа социјалне заштите на свом подручју и врши друге послове у остваривању циљева социјалне заштите и координацији активности свих носилаца социјалне заштите на подручју општине/града.

У постојећем систему, одговорности носилаца социјалне заштите су подијељене између Република и општина/града као јединица локалне самоуправе. Подијељеност продукује систем у коме Република није развила механизме за гаранцију било којег права и једнакост у приступу правима, јер значајан број општина због недостатка средстава има проблема у примјени закона и обезбјеђивању средстава за основна права с једне стране, односно развијеније општине су у прилици да значајно проширују права и стварају повољније услове за њихову реализацију као и реализацију законских права, с друге стране.

Нови закон о социјалној заштити треба да прихвати недостатке постојећих рјешења и да донесе нова рјешења која ће подијелити одговорност међу носиоцима на начин да

Република преузме дио одговорности у обезбјеђивању средстава за основна права у систему, реализацију права и њихово праћење.

Обављање послова социјалне заштите и реализацију права обављају установе социјалне заштите, које се могу оснивати у свим облицима својине. Поред установа, поједине послове из дјелатности могу обављати и социјално-хуманитарне организације, удружења грађана и поједини грађани, као и друге установе и предузећа у складу са Законом. Поред центара за социјални рад, као основних установа социјалне заштите, основане су и функционишу установе које се баве смјештајем и збрињавањем корисника (домови за дјецу, особе са инвалидитетом и стара лица), а у посљедње вријеме оснивају се и установе за дневно збрињавање и социјалне услуге (дневни центри, савјетовалишта, центри за услуге итд.)

3.6. Центар за социјални рад

Центар за социјални рад је централна установа система социјалне заштите која :

- обавља јавна овлаштења у остваривању права из Закона о социјалној заштити, Закона о дјечијој заштити и Породичног закона и пружа услуге социјалног рада у поступку рјешавања о правима;
- врши исплату новчаних права;
- прати и проучава социјалне потребе грађана и предлаже мјере за њихово задовољење, те организује и проводи одговарајуће облике социјалне и дјечије заштите и социјалног рада;
- планира и развија програме којима се примјењују нове методе у раду и унапређују социјалне услуге у заједници;
- иницира активности у заједници којим се помаже организовање грађана, удруживање и рјешавање социјалних проблема;
- координира активности актера у систему социјалне заштите у локалним заједницама у циљу планирања и провођења ефикасних и свеобухватних мјера и програма.

Центри за социјални рад су основне установе социјалне заштите које оснивају општине. По тренутно важећем Закону о социјалној заштити, не постоји законска обавеза формирања центара у свакој општини, тако да је до данас основано 45 центара за социјални рад, а у 16 општина у оквиру административне службе се обављају послови социјалне заштите: било као посебна служба или реферат. Општина Источни Мостар нема административну службу и све послове обавља Центар за социјални рад Невесиње.

Највећи број центара је основан у периоду од 1990. до 1996. Најстарији центри су у Бијељини, Приједору, Добоју, Дервенти, Бањој Луци, Требињу, Зворнику и Козарској Дубици, који су основани до 1980. године.

Центри су професионалне организације чије организационо језгро чине запослени, који су, већим дијелом, стручњаци оспособљени за самосталан професионални рад и врло самостални у доношењу одлука. Они су носиоци посла и веома је важно да су испоштовани законски услови којима се обезбјеђује различитост образовног профила и потребан број квалификованих и компетентних стручњака. У 2007. години, у центрима за социјални рад и службама за социјалну и дјечију заштиту запослено је укупно 473 радника од чега је 265, или 56%, стручних радника високе и више стручне спреме, а 208

или, 44%, јесте особље других квалификација које обавља административне и помоћне послове. Највећи број запослених су жене.¹⁷

3.7. Преглед кориштења права из социјалне заштите

“По најширем схватању, корисници социјалне заштите су лица која се налазе у стању социјалне потребе. То значи да сваки појединац или породица који имају одређене тешкоће у задовољавању егзистенцијалних потреба, образовању и васпитању дјете, остваривању социјалних права, прилагођавању, комуникацији, његи итд. и не могу их разријешити без подршке и помоћи заједнице, могу да постану корисници права из области социјалне заштите и добити одговарајућу стручну и материјалну помоћ.

Закон, међутим, даје и уже схватање, наглашавајући да су нарочити корисници малољетна и пунољетна лица, која се налазе у неком од стања социјалног ризика: као што су недостатак прихода, породична ускраћеност или дисфункционалност, проблеми са здрављем, старост, самохраност, инвалидност или друге посебне околности.

По том приступу, малољетни корисници су: дјеца без родитељског старања, ометени у физичком и психичком развоју, васпитно занемарена или запуштена и дјеца чији је развој ометен породичним приликама. Пунољетни корисници су: материјално необезбијењена и за рад неспособна лица, стара лица без породичног старања, лица са инвалидитетом, лица са друштвено негативним понашањем и лица којима је због посебних околности потребна социјална заштита.

Приједлогом новог Закона о социјалној заштити редефинисана су права, услови остваривања права и одређења корисника права. Овдје ћемо дати показатеље који су везани за примјену постојећег и тренутно актуелног Закона.

Према Закону о социјалној заштити, права су: новчана помоћ, додатак за помоћ и његу другог лица, помоћ за оспособљавање за рад дјете и омладине, смјештај у установу социјалне заштите или смјештај у другу породицу, помоћ у кући, једнократна новчана помоћ, здравствено осигурање корисника и услуге социјалног рада.

Табела 25.: Преглед права, корисника и средстава у 2006. години

Врста права	Број корисника	Средства у КМ
Новчана помоћ	4.570	2.512.566,00
Додатак за помоћ и његу другог лица	7.248	3.442.092,00
Помоћ за оспособљавање	194	287.301,00
Смјештај у установу социјалне заштите	919	4.439.505,00
Смјештај у другу установу	38	65.184,00
Смјештај у другу породицу	264	377.558,00
Помоћ у кући	201	62.985,00
Здравствено осигурање	6.095	935.505,00
Једнократне новчане помоћи	12.897	1.437.972,00
У к у п н о	32.426	13.560.660,00

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

¹⁷ Стање и перспективе развоја система социјалне заштите у РС, стр. 2-5.

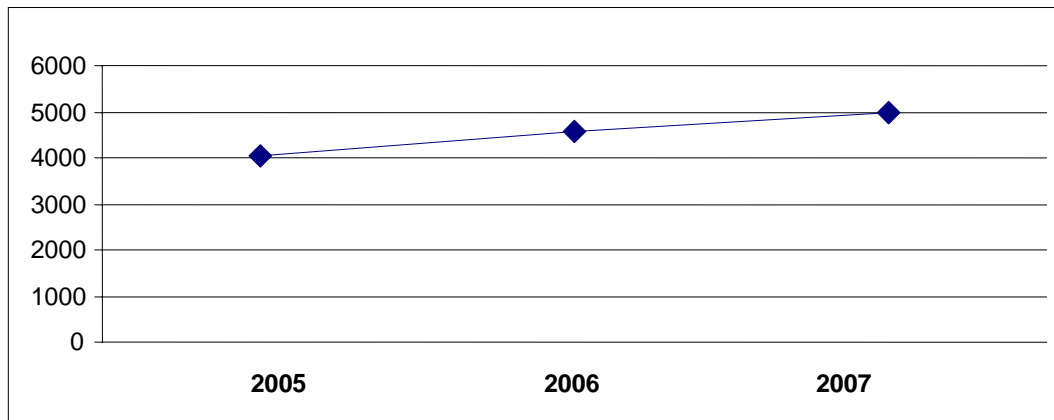
Просјечно по кориснику за 2006. годину је исплаћено 418,00 КМ, односно дневно 1,14 КМ. Податак је врло упозоравајући, јер указује на могуће високо сиромаштво корисника.

Новчана помоћ припада лицу неспособном за рад, које нема властите приходе и које нема сроднике који су обавезни да га издржавају у складу са одредбама Породичног закона, или ако то лице живи у домаћинству које остварује приходе испод нивоа социјалне сигурности утврђеног Законом.

Према тренутно важећем Закону, висина мјесечне новчане помоћи је утврђена у номиналним износима у зависности од броја чланова породице. За појединца је 41,00 КМ, за два члана 49,00 КМ, за три 57,00 КМ, за четири 65,00 КМ, за пет и више 82,00 КМ и овај износ се није мијењао од 2003. године. Треба напоменути да и овако низак износ више година у општинама није реализован, тако да корисници, који су испуњавали услове, нису могли остваривати ово право, јер је то било везано за обезбјеђење средстава у општинским буџетима. Тек посљедње двије године почело се редовном исплатом овог права на подручју цијеле Републике. Мали број општина је користило законску могућност повећања овог износа кроз одлуке о проширеним правима тако да су се на подручју тих општина исплаћивала додатна средства.

Благо расте број корисника овог права посљедњих година, јер су услови за његово остваривање врло оштри и омогућавају само најсиромашнијим особама, неспособним за рад и без породице, да га користе. Током рада на реализацији овога права, уочени су многи проблеми који би се требали дефинисати, а потом изнаћи рјешење доношењем новог закона о социјалној заштити. То се, у првом реду, односи на мали обухват корисника и врло ниске износе.

Графикон 11.: Кретање броја корисника права на сталну новчану помоћ у задње три године

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

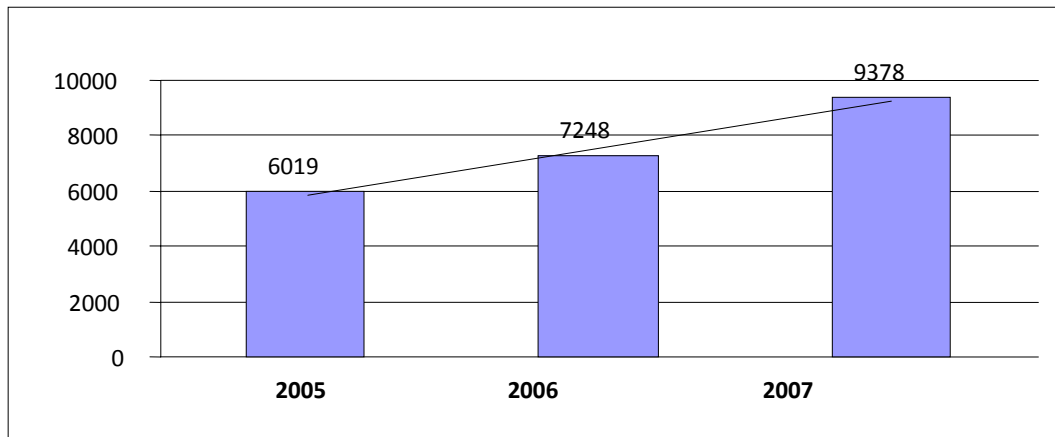
Додатак за његу и помоћ другог лица остварују лица са тешким тјелесним или чулним сметњама, лица ментално ометена у развоју степена теже и тешке ометености, лица вишеструко ометена у развоју са умјереном, тежом и тешком менталном ометеношћу, лица обољела од аутизма и хронично душевно обољела лица која су потпуно лишена пословне способности, којима је за задовољавање основних животних потреба неопходна помоћ и њега другог лица, под условом да ово право не могу остварити по другом правном основу и не користе право на смјештај у установу социјалне заштите.

Ово право се признаје на основу мишљења надлежне љекарске комисије, и оно није условљено имовинским стањем корисника. Ово право не “припада” изворно правима из области социјалне заштите, него је оно право из области инвалидности. Оно је 2003. године “пребачено” из ПИО-а, а јануара 2004. ступило на снагу у оквиру система социјалне заштите.

Додатак за његу и помоћ другог лица утврђује се у мјесечном новчаном износу у висини од 41,00 КМ и такође се исплаћује из буџета општина, што је доводило до тога да поједине општине не испуњавају своју законску обавезу. Ни овај износ није мијењан од 2003. године. Током посљедњих година корисника овог права је било: 2005. године 6019, 2006. године 7248, а 2007. године 9378. Примјетан је значајан раст броја корисника који у појединим општинама иде и до 30% годишње због врло лошег здравственог стања становништва и повећања броја тешких инвалида.

Додатак за помоћ и његу другог лица има за сврху помоћ лицима која се због тешког и трајнијег инвалидитета нађу у стању које захтијева помоћ друге особе у задовољавању основних потреба (кретање, исхрана, хигијена). Утврђени законски износ није адекватан за задовољавање потреба за помоћи другог лица и он захтјева хитну промјену која ће омогућити вишеструко повећање, као и индивидуализацију приступа у смислу уважавања потреба особа које су упућене на цјелодневну помоћ друге особе.

Графикон 12.: Кретање броја корисника права на додатак за његу и помоћ другог лица

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

Право на помоћ за оспособљавање за рад имају дјеца и омладина ометена у физичком и психичком развоју која се, према психофизичким способностима и годинама живота, могу оспособити за одређени рад, а то право не могу остварити по другом основу. Право се остварује у виду упућивања на оспособљавање, материјалног обезбјеђења, накнаде трошкова смјештаја, трошкова превоза и накнаде трошкова оспособљавања.

Графикон 13.: Право на помоћ за оспособљавање

р/б	година	број корисника
1.	2005.	135
2.	2006.	194
3.	2007.	62

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

Просјечни износ права на помоћ за оспособљавање у 2007. години износио је 503,00 КМ мјесечно. Остварило га је 62 корисника, а укупно је издвојено 374.310,00 КМ из буџета Министарства. Наиме, ово је једино право за које се средства остваривала из буџета Републике. Увођење система инклузивног образовања омогућио је да један број дјеце буде укључено у редовну наставу, што је имало за посљедицу у 2007. години смањење броја корисника овог права.

Смјештај у установе социјалне заштите остварује се упућивањем корисника у одговарајућу установу, у којој се обезбјеђује збрињавање (станованье, исхрана, одијевање, њега, помоћ и старање), васпитање и образовање, оспособљавање за одређене радне активности и здравствена заштита у складу са посебним прописима, радно-окупационе, културно-забавне и рекреативно-рехабилитационе активности и услуге социјалног рада.

У РС постоји девет већ поменутих установа социјалне заштите које обезбјеђују ову врсту услуга и чији је оснивач Република.

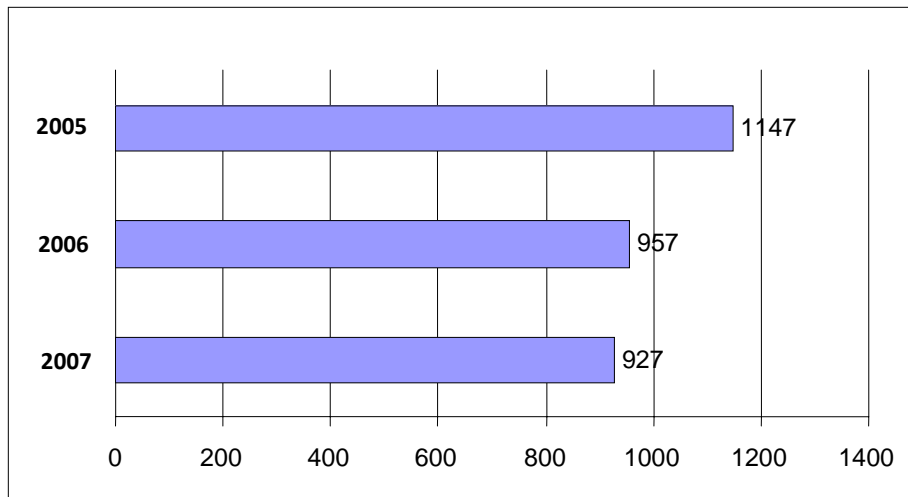
Поред установа социјалне заштите, чији је оснивач Влада РС, систем социјалне заштите користи услуге и других сектора као што су здравство и образовање, а одређен број корисника збринут је у центру "Заштити ме"; Заводу за лијечење, рехабилитацију и социјалну заштиту хроничних душевних болесника "Јакеш", Модрича; ђачким домовима; домовима пензионера, и студентским домовима, те у установама које се налазе на подручју ФБиХ и у земљама у окружењу (Србија, Црна Гора и Хрватска). С обзиром на то да је карактер остваривања овог права идентичан, у приједлогу новог закона се не предвиђа раздвајање ових права.

Највеће потребе за збрињавање у установама имају старе особе и смјештајни капацитети су попуњени. Имајући у виду старосну структуру нашег становништва и убрзани процес старења који је изражен већ неколико деценија, може се очекивати ће се повећавати потребе за овим видом заштите, тако да треба развијати капацитете и у приватном и у јавном сектору, за што већ има великог интереса. Процјењује се да се више од 90% трошкова смјештаја ових лица у установама социјалне заштите обезбјеђује из буџетских средстава. У развијеним срединама, у нашем окружењу, далеко већи удио чине властита средства корисника, или њихових сродника који су законски дужни издржавати их.

Особе са тешкоћама у менталном здрављу, посебно хронично тешко обољеле особе, такође спадају у групу корисника чије је институционално збрињавање велики проблем. Евидентна је потреба за организовањем социјално-медицинских установа које би обезбиједиле адекватне услуге за ову категорију корисника.

Тренд повећања броја корисника овог права, у посљедње три године, говори у прилог ставу да ће потреба за овим видом заштите корисника у будуће бити све већа и већа. У 2005. години, у установама било је смјештено 927 корисника, у 2006. години тај број је био 957, а у 2007. години, број корисника смјештених у установе социјалне заштите досегао је 1147.

Графикон 14.: Кретање броја корисника права на смјештај у установу социјалне заштите

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

Право на смјештај у другу породицу остварују лица која имају право на смјештај у установу. Смјештај у другу породицу или хранитељство је вид збрињавања, који има низ предности у односу на збрињавање у установама. Лице се збрињава у породичној атмосфери, збрињавање је “природније” и хуманије, психосоцијални ефекти збрињавања су далеко бољи и интегративнији, а финансијски, овакав вид збрињавања, рационалнији је и приступачнији. Уговор о збрињавању се закључује између центра за социјални рад и једног члана породице који тиме постаје хранитељ. Хранитељ има право на накнаду за издржавање корисника и накнаду за рад, које се исплаћују из средстава намијењених за остваривање права из социјалне заштите. Да би у пракси заиста тако и било, много више треба радити на системском и стручном одређењу овог права, развоју механизма за подршку хранитељству и дефинисању статуса хранитеља. *Недостатак капацитета у установама може бити рјешаван кроз овај вид заштите. Међутим, мали број оних који користе ово право (у 2005. години било их је 248; у 2006. години било их је 264, а у 2007. било их је 282) говори у прилог ставу да је још веома слабо развијен овај вид социјалне заштите, иако је знатно јефтинији и економичнији. У 2006. години, мјесечни износ овог права је у просјеку био 149,00 КМ, што је далеко економичније од цијене смјештаја у установу социјалне заштите.*

Помоћ у кући је право које се реализује као социјална услуга којом се обезбјеђује старим и изнемоглим, хронично обољелим и другим лицима која нису у стању да се сама о себи старају, помоћ путем обављања неопходних кућних послова (одржавање чистоће, набавка хране и других потребних ствари, одржавање личне хигијене и слично).

Право на помоћ у кући постоји у Закону више од 15 година, али је то врло мало имплементирано право. Ранијих година се реализовало кроз пројекте и у сарадњи са НВО сектором, најчешће Црвеним крстом и неким међународним организацијама, а у посљедње вријеме почиње да заживљава обезбјеђењем новчаних накнада лицима која пружају услуге помоћи у кући, или организовањем екипа помоћи у кући које директно врше услуге у домовима корисника.

Развој услуга његе и помоћи у кући смањило би потребе за капацитетима у домовима за старе и омогућио ефикаснију, примјеренију, хуманију и интегрисану заштиту остарјелим лицима и особама са инвалидитетом, које имају потребе за организованим и друштвено контролисаним дневним услугама, а омогућио запошљавање старијих неквалификованих женских особа за којим тржиште рада нема, или има веома мало потребе. Веома мали број корисника који остварује ово право (у 2005. години било их је 178; у 2006. години било их је 201, а у 2007. години било их је 494) упућује на то да ове услуге нису још довољно афирмисане као ефикасна мјера за унапређење бриге о старима и немоћнима.

Право на здравствено осигурање корисника социјалне заштите, тренутно важећим законским рјешењима, лоцирано је у Закону о социјалној заштити. Законско одређење права је врло широко и *није усклађено са Законом о здравственом осигурању, који предвиђа овај вид заштите само за кориснике новчаних помоћи и особе смјештене у установама социјалне заштите. Због тога постоји потреба другачијег законског одређења овог права, које треба примарно да је везано за здравствено осигурање и тај закон, а да се извори за његово финансирање дефинишу у буџету Републике и општина.* За реализацију овог права у 2006. години издвојено је 935.505,86 КМ, а број корисника који је остварио право је 6.095. На мјесечном нивоу се за једног корисника издвајало у просјеку 19,00 КМ на име споменутог права. Посредством Министарства здравља и социјалне заштите РС, остварен је споразум са Фондом здравственог осигурања о начину обрачуна доприноса, тако да су потребна средства у 2007. години била мања и моћи ће се реално планирати, што је видно и из наредне табеле.

Табела 26.: Број корисника здравственог осигурања по основу права из социјалне заштите и уплаћена средства Фонду здравственог осигурања

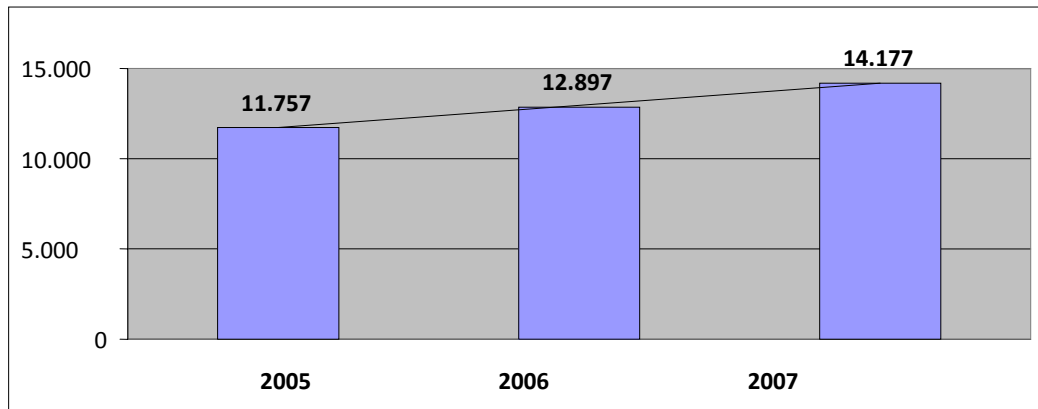
2005. година		2006. година		2007. година	
број корисника	средства у КМ	број корисника	средства у КМ	број корисника	средства у КМ
5544	1022859	6095	935505	6804	463678

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

Једнократна новчана помоћ намијењена је лицима којима је услед посебних околности потребна социјална заштита. Таквим лицима, према Закону, сматрају се особе које се нађу у стању социјалне потребе због ратних страдања, немогућности запошљавања, претрпљене елементарне непогоде, миграције, репатријације, смрти једног или више чланова породице, дужег лијечења у здравственој установи, као и особе отпуштене са издржавања казне. Једнократна новчана помоћ за ова лица и кориснике осталих права утврђених овим Законом, исплаћује се највише два пута годишње за домаћинство и не може износити више од укупно 5 износа новчане помоћи утврђене Законом, осим у случајевима када је због посебних околности потребно одобрити већи износ, о чему одлучује руководиоца органа који утврђује право.

Подаци о броју корисника указују да је ово право најзаступљеније право у систему социјалне заштите, са тенденцијом даљњег раста. Само у 2006. години, за реализацију овога права из буџета свих општина утрошено је око 1,5 милиона КМ, а перманентно расте број корисника: и то из круга лица која су способна за рад, али због дуготрајне незапослености, налазе се у стању сиромаштва. У земљама које имају развијен систем социјалне заштите и гарантовану социјалну сигурност, овим лицима се, кроз сталне социјалне помоћи, обезбјеђује сигурност.

Графикон 15.: Кретање броја корисника права на једнократне новчане помоћи у задње три године

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

Концепт проширених права заснива се на обезбјеђивању законске могућности да носиоци социјалне заштите (општине) успостављају и дефинишу и друга права која није предвидио Закон, те да прописују услове за њихово остваривање, у складу са својим финансијским могућностима. Та права произилазе из специфичних потреба сваке заједнице и представљају директни одговор на њих. Користећи ову законску могућност, 33 општине у РС су донијеле своје одлуке којима су дефинисале нових 50 права за дјецу и одрасле особе које имају социјалне потребе. Такође, треба нагласити да скоро половина општина није остварила ту могућност, те није донијела одлуку о успостављању проширених права. Оваквим слиједом догађања, а уважавајући потребу за јачим укључивањем локалних заједница у остваривању боље друштвене бриге за социјално најугроженије становнике, новим Законом о социјалној заштити, могућност доношења одлуке о проширеним правима, прерасла је у законску обавезу.

Укупан број корисника, који су остварили проширена права, у 2007. години је око 6 хиљада, за што је потрошено преко 700 хиљада КМ.

Анализирајући списак проширених права, који су општине својим одлукама дефинисале, може се уочити неколико категорија тих права: проширена права усмјерена према дјечи и омладини (превоз, играонице, набавка уџбеника и школског прибора, помоћ у дјечијој храни, прихватне станице, новчане стипендије за социјално угрожене категорије студената и сл.); проширена права усмјерена према задовољавању здравствених потреба (трошкови лијечења, набавка лијекова, љекарске услуге и сл.); проширена права усмјерена према рјешавању проблема у становању (набавка огријева, станарине, санација и опремање куће, комунални трошкови и сл.); проширена права усмјерена на задовољавање основних животних потреба (помоћ у одјећи, обући и хигијенским средствима, набавка зимнице, набавка стоке и сл.).¹⁸

¹⁸ Стање и перспективе развоја система социјалне заштите у РС, стр. 2-5.

3.8. Породице са дјецом у систему дјечије заштите Републике Српске

Сама чињеница да постоји засебан систем дјечије заштите у Републици Српској (у складу са Дејтонским мировним споразумом и Уставом БиХ), као посебне области људског дјеловања, представља позитивно дјеловање на развитак становништва, тј. представља основу за планирање рађања и подизање дјеце, као и извјесну социјалну сигурност грађанима Републике Српске. (У Федерацији Босне и Херцеговине, не постоји организовани јединствен систем дјечије заштите на нивоу ентитета).

Основни циљ друштвене бриге о дјечији би требао бити уједначавање услова за њихов развој и обезбјеђивање минимума социјалне сигурности и основних развојних могућности. Друштвена брига о дјечији треба да задовољи потребе дјеце, тј. увећане трошкове породице са дјецом. Конкретизација дјечије заштите, у смислу облика и локације подруштвљавања, зависи како од државе, тако и од породице.

Од самог оснивања и дефинисања, непосредно по завршетку грађанског рата, па до важећег Закона, систем дјечије заштите је својим циљевима и основним садржајима конципиран као подршка породици са дјецом, тражећи своје мјесто у социјалној и популационој политици друштва Српске.

Дјеловање система дјечије заштите у Српској континуирано функционише на принципима Конвенције УН о правима дјетета (1989), као и у складу са Планом акције за дјечу Републике Српске, те документом Уједињених нација "Миленијумски циљеви за развој дјеце" наравно и према одредбама важећег Закона о дјечијој заштити Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр.04/02 и бр.17/08).

Законом се уређује систем дјечије заштите, који се заснива на праву и дужности родитеља да се старају о подизању и васпитању своје дјеце, праву дјетета на услове живота који омогућава његов правилан психо-физички развој и обавези државе да им то омогући.

Финансирање дјечије заштите, према Закону, обезбјеђују се доприносом за дјечију заштиту, утврђеним Законом о доприносима, затим поклонима, донацијама и прилозима физичких и правних лица, коришћењем расположивих средстава и права - од издавања односно, промета хартија од вриједности, домаћих и иностраних кредита и из буџета Републике, уколико Фонд, на основу изворне стопе доприноса, објективно не успијева обезбиједити потребна средства за реализацију права од општег интереса.

Анализа система дјечије заштите у Републици Српској указује на закључак да се ради о систему који, у складу са расположивим средствима, омогућава да сви корисници - дјеца под једнаким законом прописаним условима (имовински цензус, ред рођења, статус дјетета), на цијелој територији Републике Српске, остварују иста права из дјечије заштите.

Дакле, систем дјечије заштите Републике Српске не познаје дискриминацију дјеце и корисника уопште, по основу територијалне, националне или расне припадности.

Садржај, карактер, циљеви и начин остваривања друштвене заштите дјеце одређивале су друштвене прилике, као и материјалне могућности. Сходно тим елементима, дјечија заштита је мијењала садржај, облике и услове за њихово кориштење, али је временом

све више добијала на друштвеном значају, пошто је постала обавезни дио социјалне политике и дјелимично дио популационе политике државе.

Висок степен сиромаштва друштва и породица са дјецом, негативан природни прираштај и стални раст удјела старих у становништву Републике Српске, изискују развијање и дограђивање система дјечије заштите, како би што више и боље одговорио развојним потребама дјецe и све разноврснијим потребама породице са поузданим ослонцем у остваривању своје репродуктивне, економске, социјалне и других функција.

Недвојбено, висок степен сиромаштва друштва у Српској и дјецe као најугроженије категорије, изискују мјере државе за побољшавање њиховог материјалног положаја

У таквим околностима систем дјечије заштите има наглашен социјално-заштитни карактер: издвојене су социјално најугроженије породице са дјецом, дакле породице које немају уопште прихода, или су ти приходи испод 60 КМ по члану породице мјесечно (материјални цензус, као услов за остваривање права на дјечији додатак и матерински додатак).

Износи дјечијег додатка су: за друго и четврто дијете по реду рођења у породици су по 40 КМ, а за треће и осјетљиве категорије по 80 КМ. Остваривањем права на дјечији додатак, одређени број породица из категорија породица испод апсолутне линије сиромаштва прелази у категорију становника који живе испод генералне линије сиромаштва.

Због недостатка средстава, у систему дјечије заштите изостаје значајније опредјељење за унапређење услова за задовољавање развојних потреба дјецe, унапређење животних услова породице и дјецe, као и елементи за подстицање рађања.

Подршку породици са дјецом из система дјечије заштите треба дефинисати кроз права (мјере) у облику новчаних давања, али одређени проценат и пружањем услуга крајњим корисницима, дјеци и породици (учешће дјецe у пројектним активностима са циљем задовољавања њихових развојних потреба, едукација родитеља у смислу подизања родитељских компетенција, посебно за вулнерабилне категорије дјецe, алтернативни облици помоћи за опрему новорођенчета).

Систем дјечије заштите Српске, кроз права из Закона, за циљ има управо и пружање подршке породицама са дјецом и повећавање степена социјалне укључености маргинализоване дјецe.

3.9. Остваривање права из Закона о дјечијој заштити

Законом о дјечијој заштити Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 04/02 и број 17/08)), предвиђено је десет права.

Јавни фонд за дјечију заштиту Републике Српске врши реализацију права од општег интереса (тачке од 1 до 7), а реализација остала три права су у надлежности општина. То су сљедећа права:

- 1) накнада плате за вријеме кориштења породилског одсуства (у даљем тексту: накнада плате за породилско одсуство);
  - 1.а) право запосленог родитеља на рад са једном половином пуног радног времена, ради

појачане његе и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју (у даљем тексту: рад са половином радног времена);

- 2) матерински додатак;
  - 3) помоћ за опрему новорођенчета;
  - 4) додатак на дјецу;
  - 5) задовољавање развојних потреба дјеце;
  - 6) предшколско васпитање и образовање за дјецу без родитељског старања, дјецу са сметњама у развоју и дјецу на дужем болничком лијечењу;
  - 7) васпитно-образовни програми припремања дјеце за школу;
  - 8) боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивна здравствена заштита дјеце предшколског узраста и боравак дјеце основношколског узраста до десет година старости;
- 1) одмор и рекреација дјеце до 15 година старости у дјечијем одмаралишту;
  - 2) регресирање трошкова боравка дјеце у предшколским установама, одмора и рекреације.

Остваривање права из Закона о дјечијој заштити се реализује преко мреже центара за социјални рад и служби социјалне и дјечије заштите, као првостепених органа.

Табела 27.: Права из области дјечије заштите са бројем корисника у 2007. години

Назив права	Укупан број корисника	
	родитеља	дјеце
Право на додатак на дјецу	25734	35000
Матерински додатак	3300	
Право на помоћ за опрему новорођенчета	9967	
Накнада плате – породилско одсуство	2600	
Рефундација плате – ½ радног времена	44	
Задовољавање развојних потреба дјеце “Социјализација дјеце РС”- пројекат	1378	
Програм “играонице”	100	
Једнократна помоћ за треће и четврто дијете	1409	

Извор: Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске

Лонгитудинална анализа показује да је након измјене Закона о дјечијој заштити (2001) дошло до драстичног пада броја корисника (у односу на Закон из 1996. године). Међутим, у 2006. години, већ је постигнут ниво од 86,93% броја дјеце корисника из 2001. године (прије измјене Закона), када се биљежи највећи број (61.325 корисника).

Овај податак потврђује да дјеца живе у све сиромашнијим породицама, дакле у породицама чији су приходи (у 2007) испод 60,00 КМ по члану породице, или на граници генералне линије сиромаштва.

Према појединачним правима, право додатак на дјецу је континуирано право са највећим обухватом и право које биљежи стални тренд раста броја корисника и повећање номиналних износа. Такође, право на рефундацију накнаде плате биљежи значајан пораст броја корисника, док је право на матерински додатак, са благим порастом, достигао максимални број корисника у 2001. години. Број корисника права на помоћ за опрему новорођенчета биљежи благи пад због смањеног броја рађања.

3.10. Право на dodatak на dјecu

Према учешћу у финансијској реализацији и по броју корисника права из система дјечије заштите, dodatak на дјecu, као новчано давање, представља доминантно право и за његову реализацију од укупних изворних прихода за финансирање права из дјечије заштите у 2007. години издвојено је 62,18%.

У складу са Законом о дјечијој заштити Републике Српске, право на dodatak на дјecu остварује се за друго, треће и четврто дијете у породици у зависности од материјалног положаја, распореда реда рођења и узраста дјецe, на основу поднијетог захтјева, а најдуже до 15 година живота и ако су на редовном школовању. Право на dodatak на дјecu за вулнерабилне категорије остварује се за сву рођену дјecu, без обзира на ред рођења, до навршених 19 година живота, односно док су обухваћена васпитно-образовним програмом и без обзира на прописане цензусе за остваривање права. Dodatak на дјecu, према важећем законском рјешењу, као новчано давање у односу на друго и четврто дијете (изузетно и прво), има примарно социјално-заштитни карактер, јер се право стиче по основу посебних социјалних критерија и услова, а у односу на треће дијете у породици дјелимично и пронаталитетни, због диференцирано увећаног износа за треће дијете по реду рођења (али исто је претходно морало остварити право под материјалним условима).

Према законском рјешењу, до измјена и допуна Закона о дјечијој заштити (Службени гласник Републике Српске, број 26/01), dodatak на дјecu је у себи носио интегрисане елементе социјалне и популационе политике. Наиме, под посебним социјалним критеријима право на dodatak на дјecu су остваривала и прворођена дјеца, тј. сва дјеца без обзира на ред рођења, до навршене деветнаесте године, ако се налазе на редовном школовању. Трећерођена дјеца су остваривала права на dodatak на дјecu у увећаном износу и то без обзира на социјалне критерије, довољно је било да се ради о дјетету, трећем по реду рођења у породици.

Дакле, у складу са одредбама Закона о дјечијој заштити, право на dodatak на дјecu средином 2001. године остваривало је преко 60.000 дјеце корисника, у старосној доби до 19 година.

Након усвојених Измјена и допуна Закона о дјечијој заштити Републике Српске, дошло је до значајних промјена у одредбама, везаних за остваривање права из дјечије заштите, а првенствено права на dodatak на дјecu. Право је добило доминантно социјално-заштитни карактер, а популациони елементи су се дискретно задржали, интегрисани у увећаном износу додатка на дјecu за трећерођену дјecu у породици.

Материјалним условима, редом рођења дјетета су издвојене социјално најугроженије породице са дјецом и dodatak на дјecu је примарно у социјално-заштитној функцији подршке сиромашним породицама са двоје, троје и четворо дјеце. Измјене су условиле пад броја корисника права уопште из дјечије заштите, али примарно права на dodatak на дјecu. Ланчани индекс указује да је у 2002. години право на dodatak на дјecu остварило 42,96% дјеце корисника из 2001. године и у 2003. години се биљежи тренд пада броја корисника, да би већ од 2004. године континуирано растао број корисника права. У односу на 2002. годину, када се Закон усталио, дошло је до континуираног повећања броја корисника и дјеце.

Табела 28.: Број корисника (породица) које остварују право и број дјеце за коју се остварује право додатка на дјецу на нивоу првих шест мјесеци текуће године

година	број корисника	ланчани индекс	број дјеце	ланчани индекс
2001.	35200	100,00	60271	100,00
2002.	18765	53,30	25893	42,96
2003.	16642	88,68	23494	90,73
2004.	19351	116,27	27250	115,98
2005.	22204	114,74	30908	113,42
2006.	23561	106,11	32575	105,39
2007.	24685	104,77	33836	103,87

Извор: Јавни фонд за дјечију заштиту Републике Српске

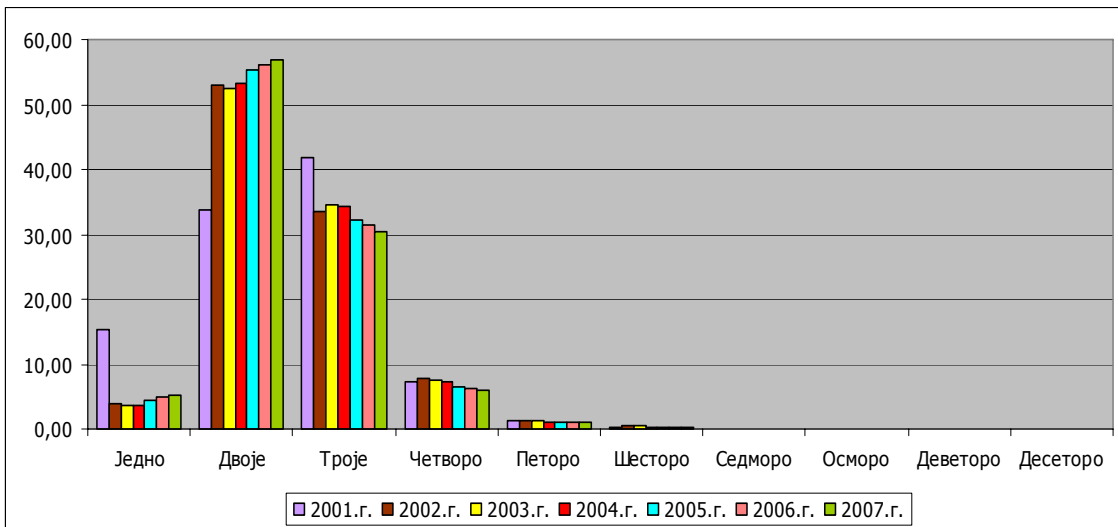
Према распореду броја дјеце корисника *по регијама и по општинама*, најзначајније је присуство корисника у региону Бања Лука, што је и очекивано, с обзиром на највећи број становника у том дијелу. Лонгитудинална анализа показује да је у региону Бања Лука, стабилно учешће од 2001. године. Слична је ситуација и са осталим регионима који биљеже благи пад, изузев региона Бијељине, који биљежи скок учешћа са 5,27%, у 2001. години, на 10,27%, у 2007. години и региона Зворника. Ова појава се свакако може тумачити великим миграцијама становништва ка овом подручју, које је у стању социјалне потребе. Повећаним рађањем свакако не, а сиромашење на овом подручју је вјероватно мање у односу на Херцеговину, која биљежи пад учешћа дјеце корисника права на додаток на дјецу (због мањег рађања и миграција).

3.11. Величине породица – корисника права на додаток на дјецу

Аналогно реду рођења дјеце, евидентира се и учесталост породица-корисника права према величини. Дакле, према Закону из 1996. године, најучесталије су биле корисници породице са троје дјеце, док након Измјене Закона највећу учесталост имају породице са двоје дјеце и оне биљеже стални раст (33,79% у 2001. години до 56,89% у 2007. години), а породице са троје дјеце су у паду (41,70% у 2001. години на 30,47% у 2007. години).

Породице са једним дјететом биљеже драстичан пад. У 2001. години прије измјена Закона учешће ових породица у укупном броју корисника је било 15,39%, да би одмах након измјена тај проценат био свега 3,97%. Од 2005. године се биљежи благи тренд раста њиховог учешћа, а у 2007. години је њихово учешће 5,14%. С обзиром да право могу остварити прворођена и једина дјеца само ако испуњавају посебне социјалне услове, онда се да закључити да се ради о најугроженијој категорији прворођене дјеце. Евидентно да се са измјеном Закона и мијењала структура породице-корисника, најучесталије су породице са двоје дјеце (52,91% у 2002. години).

Графикон 16.: Кретање величине породица – корисника права на додатак на дјецу (процентуално учешће кроз године појединачно по структури)

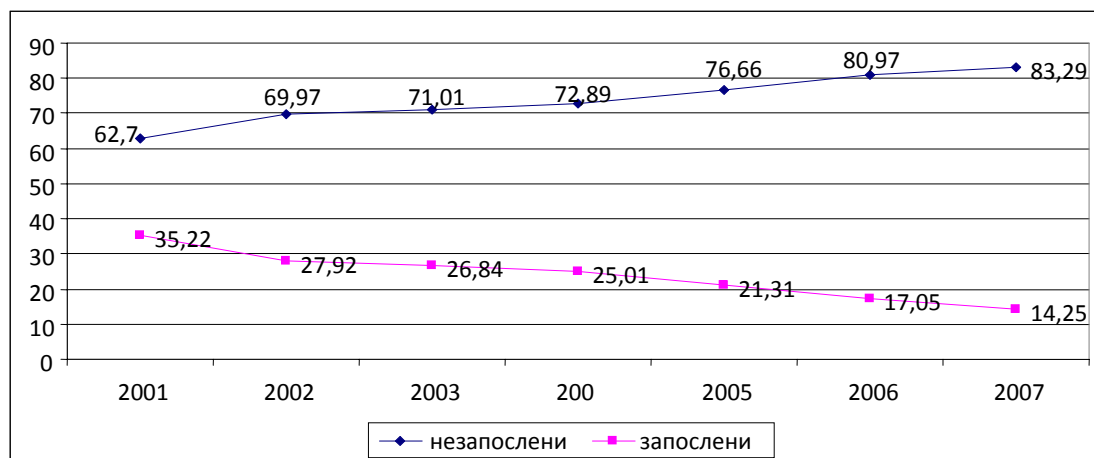

Извор: Јавни фонд за дјечију заштиту Републике Српске

3.12. Породице-корисници права по радном статусу

Анализом радног статуса породица, у односу на 2001. годину евидентира се повећано учешће незапослених родитеља-подносиоца захтјева за остваривање права на додатак на дјецу, а драстичан пад запослених. Та линија тренда је континуирана, тако да је у 2001. години учешће незапослених родитеља било 62,70%, а у 2007. години чак 83,29%, док је запослених подносиоца захтјева прије Измјена закона било 35,22%, а у 2007. години 14,25%.

Графикон 17.: Корисници – породица по радном статусу приказ процентуалног учешћа

Извор: Јавни фонд за дјечију заштиту Републике Српске

Ови параметри потврђују хипотезу да право на додатак на дјецу има претежно социјално-заштитни карактер у смислу заштите најсиромашнијих породица са дјецом. И у смислу законских одредби, створене су претпоставке да ово право могу остварити најугроженије породице у стању социјалне-потребе.

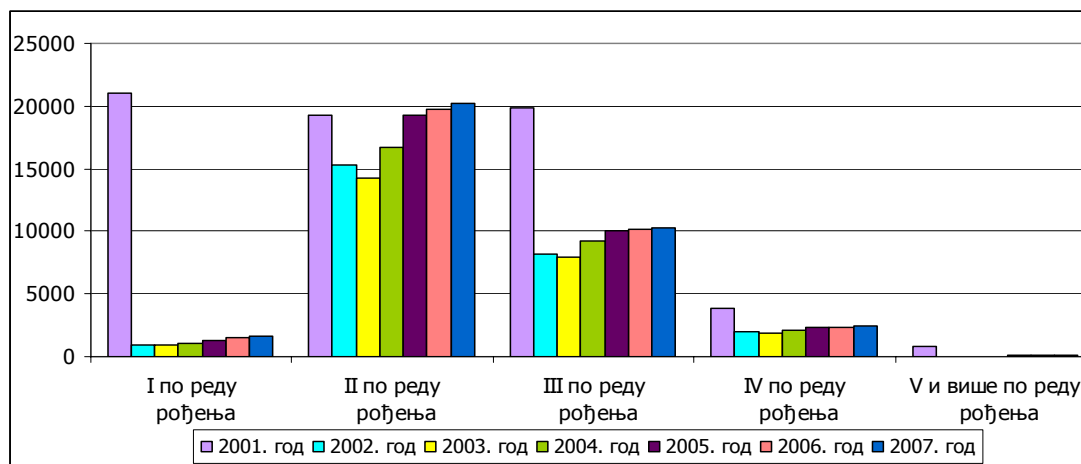
3.13. Корисници права на додатак на дјецу, по реду рођења дјетета

Са примјеном измјена и допуна Закона о дјечијој заштити, дошло је до пада броја дјеце корисника права на додатак на дјецу са 60.271 (средином 2001. године), на 25.893, у 2002. години. Према структури дјеце корисника, најдрастичнији је пад учешћа прворођене дјеце у укупном броју дјеце корисника права на додатак на дјецу. Ново законско рјешење није предвидјело да право на додатак на дјецу могу остварити прворођена дјеца, изузев у посебним социјалним условима (дјеца са посебним потребама, дјеца без родитељског старања, корисници права на новчану помоћ, више дјеце у једном породу и сл...). У 2001. години их је било преко 21.000 (учешће 32,43% свих корисника), а у 2002. години се евидентира 904 (или 3,42%), а у 2007. години 1.671 (или 4,75%) .

Прворођена, вулнерабилна категорија дјеце, која могу да остваре право у смислу Закона, биљеже тренд пораста. У 2002. години их је било 904, док у 2007. години се евидентира 1671 малишана, прворођених у својим породицама.

У складу са Законом о измјенама и допунама Закона, учешће другорођене дјеце у укупном броју корисника је значајно повећано. У 2002. години (57,98%) у односу на 2001. годину (29,66%) и у посматраном периоду, закључно са првих шест мјесеци, евидентира се стални тренд пораста учешћа другорођене дјеце у укупном броју дјеце корисника.

Графикон 18.: Корисници права додатка на дјецу по реду рођења (према броју)

Извор: Јавни фонд за дјечију заштиту Републике Српске

Трећорођена и четворорођена дјеца имају стабилно учешће и након измјене Закона (намеће се закључак да су најчешће сиромашне породице са троје и више дјеце).

Учешће петорођене дјеце, као корисника права из дјечије заштите је у паду због чињенице да је измјенама Закона право на додатак на дјецу ограничено на прво четворо дјеце у породици.

3.14. Старосна доб дјеце корисника права додатка на дјецу

Према старосној доби најучесталије је учешће дјеце у предшколском узрасту (у 2007. години 40,75%), а затим дјеца у основношколском узрасту (од 7 до 10 година 27,70%, а од 10 до 15 година 29,03%), док дјеца од 16 до 19 година биљеже драстичан пад са

измјеном Закона са 15,56% (2001. године) на 1,44% (након измјене Закона). Разлог је у чињеници да измијењеним законским рјешењем горња старосна доб дјеце за остваривање права на додатак на дјецу је 15 година (сем за дјецу са посебним потребама, која остварују ово право док се налазе на редовном школовању), док је претходним Законом та старосна граница била 19 година. С обзиром да измјенама и допунама Закона о дјечијој заштити прворођена дјеца немају право на додатак на дјецу и да се право више не остварује до 19 година, него до 15 година живота, логичан је пад учешћа дјеце у најстаријој доби, са 15,56% (2001), на 2,52% (2007). Биљежи се стални раст учешћа дјеце у доби 7-10 година, а стабилно учешће имају дјеца 11-15 година (ради се углавном о другој и трећој дјечи по реду рођења у породици). Требало би размишљати о увећаним износима за дјечији додаток у зависности од старосне доби дјетета. У свијету су вршена истраживања, која су се бавила трошковима породица са дјецом и дошло се до спознаја да је величина трошка у вези са старосном доби и редом рођења дјетета (трошкова одрастања дјетета). У Великој Британији је рађено истраживање које је показало да су у односу на трошкове пара без дјеце, трошкови пара са дјецом увећани 35% (дијете до 10 година старости), за дијете од 11 до 15 година 43%, док за дијете од 16 до 18 година, трошкови расту за 51%. У неким земљама се висина износа додатка на дјецу везује са старосном доби дјетета корисника.

3.15. Дјеца корисници права на додатка на дјецу, по статусу

Што се тиче учешћа дјеце по категоријама, након измјене Закона, биљежи се повећано учешће вулнерабилне категорије дјеце. Дјеца из породица корисника права на новчану помоћ нису била примарно обухваћена Законом о дјечијој заштити из 1996. године, а измјенама и допунама Закона из 2001. године, та дјеца су привилегована у смислу остваривања права без обзира на ред рођења и имају увећан износ додатка на дјецу. У 2007. години је просјечно било 385 те дјеце.

Дјеца самохраних родитеља, у претходном законском рјешењу, имала су повлаштен положај, док у измјенама Закона то није било тако уређено и евидентира се пад учешћа те дјеце, али временом се повећава и њихов број. Дјеца погинулог борца очекивано биљеже пад, с обзиром да се више не рађају у том статусу. Њихово учешће у укупном броју корисника права у 2001. години је било чак 60,13%, да би у 2006. години било 17,27%, а на крају 2007. године 11,23%.

Из породица ратних војних инвалида се повећава број дјеце корисника права на додатак на дјецу, што указује на чињеницу да се ради о релативно младим људима, рађеним у току грађанског рата, а који формирају своје породице. Нажалост, ради се о младим породицама, које су у стању социјалне потребе (испуњавају материјалне услове за додатак на дјецу).

Дјеце са посебним потребама у 2001. години је било 746, а у 2002. години већ 1.025, или за 37% више. Тренд раста учешћа ове категорије дјеце се биљежи континуирано и сљедећих пет година. Разлог лежи у чињеници да се радило на сензибилизацији родитеља, те обавезности разврставања ове дјеце, као услова за остваривање права на додатак на дјецу у смислу позитивно-правних прописа. Према бази података Јавног фонда за дјечију заштиту, нажалост, постоје породице које имају двоје и више дјеце са

сметњама у психо-физичком развоју. У 2007. години, то су 102 породице са двоје и више дјеце са посебним потребама, чији су трошкови знатно већи.

3.16. Износи укупних додатака на дјецу по породицама

У складу са чланом 25, а у вези са чланом 24 Закона, проценте и номиналне износе цензуса за остваривање права на додатак на дјецу, као и номиналне износе додатака на дјецу утврђује надлежан орган Фонда. У 2006. години, најучесталије су породице са приходима из система дјечије заштите са 35 КМ (51,00%), а затим између 150-200 КМ (29,28% породица), а потом породице са приходима од додатка на дјецу од 70 КМ (18,28%).

У 2007. години се биљеже најучесталије породице са додатком на дјецу у износу од по 40 КМ или 51,38%, затим са 100-150 КМ или 22,23%, док са 80 КМ се евидентира 18,55% породица. Значајно је напоменути да је дошло до помјерања најучесталијих износа са 35 КМ на 40 КМ, са 70 КМ на 80 КМ. Пад учешћа имају породице са приходима 100-150 КМ (22,23%), очигледно у корист породица са приходима по основу додатка на дјецу у распону од 150-200 КМ (са 0,98% на 7,32%).

Треба напоменути да у 2006. и 2007. години није било исплата права испод Законом прописаног минималних износа. У првом кварталу 2008. године се исплаћује додаток на дјецу у номиналним износима, као што је то било у децембру 2007. године, што значи по 40,00 КМ за друго и четврто дијете, а 80,00 КМ за треће дијете и вулнерабилне категорије дјеце. У 2008. години су проширени и номинални цензуси и катастарски приходи, као услов за остваривање права на додаток на дјецу, што би требало да значи и већи обухват.

Према подацима званичне статистике, потрошачка корпа у Републици Српској у јулу 2007. године је била 478,31 КМ. Увећани износ додатка на дјецу за треће дијете и вулнерабилне категорије дјеце покрива 14,6% потрошачке корпе, а износ за друго и четврто дијете покрива 7,3% поменуте потрошачке корпе.

Ако би се полазило од претпоставке да $\frac{3}{4}$ корпе претпоставља минимум животног стандарда (358,73 КМ) онда додаток на дјецу у увећаном износу покрива 19,5% минималне потрошачке корпе, а мањи износи додатка на дјецу покривају, тј. 9,7% минималне потрошачке корпе.

Постојећи износи додатка на дјецу би свакако требали бити већи, како би значајније утицали на побољшање положаја породица са дјецом, али у складу са расположивим средствима постојећи износи су могући. У случају изналагања додатних средстава за дјечију заштиту, могуће су промјене у смислу већег обухвата корисника и већих износа додатка на дјецу.

Објективну оцјену висине додатка на дјецу било би могуће утврдити тек када би се сагледали трошкови репродукције младе генерације и економска дискриминисаност породица са дјецом, у односу на породице без дјеце. Евидентно је да породице са дјецом имају веће издатке, чиме им се умањује животни стандард, а држава је позвана да пружи помоћ и подршку породицама са дјецом у сношењу повећаних трошкова, које узрокује рађање дјеце. Држава и друштво могу да пруже помоћ породици кроз новчану подршку (разне накнаде и пореске олакшице); услуге (дјецу и породици); вријеме (допусти) усаглашавање родитељства и запослености.

Износи новчаних давања и услуга могу се лакше одредити ако се приближно спознају породични трошкови за дјецу. Породица са дјецом има *непосредне* трошкове (храна, одјећа, становање, васпитање, образовање, игра...), те *посредне* трошкове подизања дјецe (пропуштена зарада и неостварене активности родитеља ради чувања и васпитања дјецe).

У свијету је обављено неколико истраживања у области трошкова за дјецу, која су рађена примјеном **ткз. еквивалентне љествице** помоћу којих се успостављају размјере у потрошњи и потребама појединих чланова породица с обзиром на узраст. Истраживање у Италији је показало да додатни трошкови за једно дијете износе 25%, за двоје дјецe 41%, а за троје дјецe 67% у односу на пар без дјецe. Према резултатима словеначког истраживања, повећање трошкова за прво дијете у доби од 1 до 6 година у односу на трошкове пара без дјецe је износило 25,6%, за друго дијете у истој старосној доби 23,5%, док за дјецу у старосној доби од 7 до 14 година трошкови се додатно повећавају још за 5% - 6%.

У Србији су нека истраживања показала да се породице са дјецом, мјерено породичним буџетом, због трошкова рађања и подизања дјецe, налазе у неповољнијем положају за око 40% у односу на породице без дјецe.

3.17. Остала права из дјечије заштите која су (ин)директно усмјерена ка дјеци

Поред права на додатак на дјецу, као доминантног права регулисаног Законом о дјечијој заштити Републике Српске, регулисана су и друга наведена права која су свакако у директно или индиректно усмјерена ка дјеци.

Једно од тих права је и право из радног односа породиље, тј. Право које усклађује рад и родитељство, а то је право на **Накнаду плате за вријеме кориштења породиљског одсуства**.

У смислу члана 11, став 1 Закона о дјечијој заштити Републике Српске, право на накнаду плате за вријеме коришћења породиљског одсуства, односно док користи одсуствовање са посла, ради његе и старања о дјетету има мајка или запослени отац, усвојилац дјетета или друго лице запослено код послодавца коме је надлежни орган повјерио дијете на његу и старање, а Законом о раду – Пречишћени текст (Службени гласник Републике Српске, број 55/07) утврђена је дужина породиљског одсуства, у трајању од једне године непрекидно за прво и друго дијете, а за близанце и свако треће и наредно дијете у трајању од 18 мјесеци непрекидно.

За вријеме породиљског одсуства, мајци припада накнада плате у висини **просјечне нето плате**, коју је остварила у току посљедња три мјесеца прије отпочињања породиљског одсуства, односно у висини плате која јој припада у складу са колективним уговором, а обрачун и исплату накнаде плате мајци за вријеме коришћења породиљског одсуства врши послодавац. Јавни фонд за дјечију заштиту потврђује право послодавца на рефундацију и врши рефундацију исплаћене нето плате. Почетком 2008. године, дошло је до измјене Закона о дјечијој заштити и дужине трајања рефундације накнаде плате на терет Фонда са осам на 11 мјесеци, односно са 12 на 17 мјесеци.

Од 2002. године, када је за 1391 запослену породиљу исплаћена рефундација за вријеме трајања породиљског одсуства, биљежи се стални тренд пораста броја породиља: на 2600 породиља у 2007. години. Тај податак указује на чињеницу да све већи број послодаваца подноси захтјеве за рефундацију, а надамо се и већи број младих жена, које су запослене, одлучују на рађање.

Међутим, постоје значајне сумње да одређени број послодаваца злоупотребљава ово право: породиље, које су правно-формално на породиљском одсуству а њихови послодавци примају рефундацију накнаде плате, раде за плату.

Свакако да би службе контролних органа морале учинити напоре у спречавању ових злоупотреба, којима су значајно оштећене мајке и њихова новорођенчад, а подршка породици у остваривању њене репродуктивне функције се урушава на груб начин.

Право запосленог родитеља на рад са једном половином пуног радног времена, ради појачане његе и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју. Право на рад са половином радног времена, прописано је Законом о измјенама и допунама Закона о раду (Службени гласник Републике Српске, број 47/02) и Правилником о начину и поступку остваривања права запосленог родитеља да ради са једном половином пуног радног времена ради појачане његе и старања о дјетету са психофизичким сметњама у развоју (Службени гласник Републике Српске, број 14/03). Поред чињенице да се у породици налази дијете са психофизичким сметњама у развоју, услов за остваривање овог права је и то да су оба или један од родитеља запослени, односно да други родитељ из оправданих разлога није способан да се стара о дјетету.

Право на рад са једном половином радног времена свакако представља велику подршку како самом дјетету са психофизичким сметњама у развоју, тако и родитељима. Међутим, проблеми у пракси и несигурност радног мјеста осујећују родитеље у остваривању обезбијеђеног им права, које директно утиче на квалитет живљења дјеце са посебним потребама. Ово питање изискује посебно истраживање.

У 2007. години било је свега 44 корисника овог права у 20, од 59 општина Српске. Разлози малом кориштењу овог права је у чињеници да код родитеља постоји бојазан, да ће у случају рада са половином радног времена добити отказ од послодавца.

Матерински додатак. Право на матерински додатак остварује незапослена мајка, под условом да лична примања, приходи од покретне имовине и катастарски приход не прелазе утврђени цензус. Ово право се остварује за прво троје дјеце по реду рођења у трајању од једне године. Право на матерински додатак, прописано је одредбама члана 15. и 16. Закона о дјечијој заштити и максимално износи до 30% од просјечне плате остварене у привреди Републике у претходној години.

Статистика биљежи значајан пад броја корисника овог права након измјена и допуна Закона о дјечијој заштити у односу на 2001. години из више разлога. Наиме, претходним законским рјешењем, остваривање овог права је било универзално право незапослене мајке, без обзира на материјални цензус, а са циљем да се обезбиједи материјална подршка незапосленим мајкама. Измјенама и допунама Закона о дјечијој заштити из 2001. године предвиђен је материјални цензус, као услов за остваривање права на матерински додатак. Сем тога, рок за подношење захтјева за остваривање овог права је

деведесет дана од дана рођења дјетета, с тим да се у оправданим случајевима овај рок може и продужити.

У 2001. години, прије измјене Закона, право на матерински додатак користило је просјечно 3589 мајки. У 2002. години, према одредбама измијењеног Закона, право на матерински додатак је остварило 1651 мајки или само 46% од броја мајки - корисница права из 2001. године. Међутим, већ од 2004. године се биљежи тренд раста броја мајки - корисника права на матерински додатак, а највећи пораст је био у 2004. години. У 2006. години право на матерински додатак је признато за 3.153 мајке, што је за 2% више у односу на 2005. годину, у којој су ово право оствариле 3.092 мајке, док је у 2007. години ово право остварило 3.276 мајки или за 3,9% више у односу на укупан број корисника из 2006. године. Право на матерински додатак има за циљ подршку незапосленим мајкама и евидентно у себи носи примарно социјално-заштитни карактер, а потом пронаталитетни.

Номинално се биљежи тренд раста износа материнског додатка и у 2007. години, тако да је од јула и до краја 2007. године износ материнског додатка 80,00 КМ.

Овај износ је у законом предвиђеним оквирима, али би свакако било пожељно да буде значајно већи. Међутим, поново се поставља питање додатних средстава за дјечију заштиту.

Од 01.01.2008. године повећан је износ цензуса на 70,00 КМ по члану породице, као и износи по основу катастарског прихода и каталошке вриједности покретне имовине, што ће омогућити већи обухват потенцијалних корисника права на матерински додатак.

И ово право у себи носи социјално-заштитни карактер, с обзиром да су обухваћено социјално најугроженије, незапослене породиље.

Помоћ за опрему новорођенчета. Законом о дјечијој заштити, чланом 17. предвиђено је право на помоћ за опрему новорођенчета које се остварује за свако новорођено дијете у породици. То је једино право из Закона о дјечијој заштити које је **неселективно, нелимитирано материјалним условима и омогућава обухват све новорођене дјеце, при чему један од родитеља има пребивалиште у Републици Српској. Ово право има наглашен пронаталитетни карактер.**

Износ, облик и начин реализације овог права у складу са чланом 17. Закона о дјечијој заштити Републике Српске, утврђује надлежни орган Фонда, с тим што не може бити мањи од 50% просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике остварене у претходној години.

Од 1999. године до 01.05.2006. године, право на помоћ за опрему новорођенчета, у систему дјечије заштите Републике Српске се реализовало уручивањем тзв. "беби-пакета" за свако новорођенче, са најнеопходнијом опремом за прва четири мјесеца његовог живота. Приликом уручивања "беби-пакета" породиљама, преко мреже породилишта Српске (једним дијелом и центара за социјални рад/служби) попуњаван је тзв. "беби-упитник" са социо-демографским и здравственим подацима за породиљу и новорођенче. База података Јавног фонда за дјечију заштиту, садржи персоналне податке за око 74.000 породиља и новорођенчади (закључно са 31.12.2006. године).

Почевши од 01.05.2006. године ово право се реализује у новчаном облику, тако да за свако новорођено дијете се исплаћује 50% просјечне нето плате по запосленом у привреди Републике остварене у претходној години.

Поред ових права Законом је предвидио право које се реализују пружањем услуга директно дјечи, а то је **право на задовољавање развојних потреба дјецe**, члан 27. Право се реализује кроз пројекат “Социјализација дјецe Републике Српске“ боравком дјецe на мору. Током шестогодишње реализације, пројектом је обухваћено преко 8000 дјецe, најугроженијих категоријама такав начин се даје подршка у остваривању између осталог и њене социјализаторске улоге.

Право на васпитно-образовни програм припреме дјецe за полазак у школу, је право из члана 29. Закона, којим се даје подршка породици у омогућавању да њихова дјецa предшколског узраста буду обухваћена неким од облика предшколског васпитања и образовања.

Ово право се реализовао континуирано шест година кроз ткз. “играонички програм,” који је био верификован од ресорног Министарства и Педагошког завода (а кроз програм је прошло преко 32.000 предшколаца који су лошим материјалним, породичним приликама или због удаљености од предшколских установа били осујећени у остваривању права на предшколско васпитање и образовање).

Уназад двије године, ово право се реализује финансирањем учешћа дјецe са посебним потребама у редовним вртићким групама, као и дјецe чије породице остварују право на сталну новчану помоћ.

ЗДРАВЉЕ, ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА И ПАТОЛОШКЕ ПОЈАВЕ У ПОРОДИЦИ

Др Ненад В. Бабић

Др Ранка Калинић

Никола Доронтић

Амела Башић –Томић

1. Примарна здравствена заштита

Ванболничка здравствена заштита у Републици Српској остварује се у 50 домова здравља: бањалучки регион 16, добојски 7, бијељински 3, сарајевски 6, регион Фоче 6 и регион Требиња 6.

У ванболничким здравственим установама услуге здравствене заштите становништву пружа 1.080 радника са високом стручном спремом, од којих 888 доктора медицине и 190 доктора стоматологије.

Укупан број посјета ванболничким здравственим установама је 4,595.153. Значи, број посјета по једном становнику, у једној години, износи 2,90.

2. Секундарна и терцијарна здравствена заштита

Болничка здравствена заштита остварује се у једном клиничком центру, девет опшних болница, двије специјализоване болнице и двије психијатријске болнице. Број љекара запослених у болничким здравственим установама у Републици Српској износи 944, од чега су 712 специјалисти.

3. Здравствено осигурање становника Републике Српске

Табела 29.: Статистика обвезника, осигураника и уплате доприноса

Р.Б.	Категорија (група)	По пријави			По уплати			
		Број обвезника	Број осигураника	Број члан. породице	Број обвезника	Број осигураника	Број члан. породице	Износ уплате
ФОНД ЗБИРНО								
1	Запослени у државном сектору	9691	119259	101621	4175	7504	86937	11.636.752,17
10	Дјеца до навр. 15 год. старости	63	2725	10	1	2	1	265,11
11	Лица изнад 65 год. старости	65	11476	117	0	0	0	0,00
2	Запослени у приватном сектору	47098	155219	96263	20622	107746	71811	7.982.725,91
3	Корисници пензија	2698	205124	63113	558	186745	56476	2.034.198,25
4	Земљорадници	37356	61146	7127	3669	9719	1928	139.516,11
5	ИНО осигурање	894	23281	11658	34	274	124	8.715,64
6	Буџет	382	124378	115297	131	116470	109593	3.457.529,29
6.1	РВИ и породице погинулих бораца	218	7419	4588	3	83	45	20819,25
6.2	Избјегла и расељена лица	50	969	303	31	5597	184	23.560,52
6.3	Незапослени	114	115990	110406	97	115790	109364	3.413.149,52
7	Центар за социјални рад	63	5858	518	32	3718	321	27.950,61
8	Неосигурана лица - превентива	371	6296	68	0	0	0	0,00
9	Жене у труд.пор. до 1 год.старости дјетета	69	847	71	0	0	0	0,00

Укупно:	98750	715609	395863	29222	522178	327191	25.287.653,09
---------	-------	--------	--------	-------	--------	--------	---------------

Извор: Фонд здравственог осигурања Републике Српске

3.1. Умрли према узроку смрти у Републици Српској

Највећи проценат умрлих, 49,4%, јесте због болести система крвотока (међу којим су на првом мјесту са 63,62% болести срца, а са 32,30% болести крвних судова мозга). На другом мјесту, као узрок умирања, су тумори, са 18,70%. На трећем су мјесту симптоми, знаци и недовољно недефинисања стања са 11,30%, затим долазе болести жлијезда са унутрашњих лучењем, исхране и метаболизма, са 5,20%, а на петом мјесту су повреде, тровања и посљедице дјеловања спољних фактора са 4,50%, а сви остали узроци умирања су заступљени са 11,00% (подаци за период 2001-2005. године).

4. Шта су ризици по здравље?

Досадашња сазнања упућују на непознанице у етиологији масовних незараних болести, а резултати епидемиолошких истраживања указују на пролонгиран асимптоматски период удружених фактора ризика и повећану могућност од оболијевања из ове групе болести. За приказ одабраних фактора ризика за хроничне незаразне болести кориштени су резултати посљедњих истраживања у Републици Српској и основни показатељи о факторима ризика масовних незараних болести у домаћинствима (CINDI истраживање и Пројекат основног здравства, подкомпонента Јавно здравство и контрола обољења у Републици Српској, 2002).

4.1. Животне навике штетне по здравље

Пушење.- Стратегијом превенције и контроле незараних болести до 2010. године, дефинисано је смањење броја пушача за 50% код одраслих и за 80% код младих са потпуном елиминацијом изложености дуванском диму на радном мјесту, јавним мјестима и средствима јавног саобраћаја. Према подацима истраживања у РС, број свакодневних пушача је 33,60% (44,00% мушкараца и 24,20% жена). Више од двадесет година пушачког стажа има 37,60% процената становника Републике Српске. Просјечно се дневно конзумира двадесет цигарета (мушкарци 23 а жене 15 цигарета). У сагледавању величине проблема забрињава податак да се старосна граница пушача помјера ка све млађим популационим групама. Према доступним подацима од укупног броја свакодневних пушача 20,00% је покушало да прекине са пушењем, а 19,60% уопште није забринуто због штетних посљедица пушења. Савјет да се престане са пушењем највише пушача је добило од чланова своје породице (38,30%) или од љекара (20,20%). Резултати CINDI истраживања упућују на значајнију дневну изложеност дуванском диму код куће, 59,50%, него на послу. Учесталост пушења, као фактора ризика за младе, труднице и одраслу популацију, уопште се може довести у везу са болестима које настају као његова директна посљедица, или као посљедица дуготрајног дјеловања пасивног пушења.

Неправилна исхрана.- Исхрана и стандарди правилне исхране су предуслови доброг здравља. Може се констатовати да циклус здравља зависи од генетске основе, на коју се не може утицати, и усвојених навика и фактора средине у оквиру стила живота, на које,

се у значајној мјери, може утицати. Данашњи подаци указују на све мању заступљеност болести сиромаштва и незнања, а све већу присутност модерних болести изобиља.

Квалитативна и квантитативна одступања у исхрани су фактори ризика за низ хроничних болести. Повећан унос засићених масти и холестерола повезује се са настанком артеросклерозе и растућим ризиком за инфаркт миокарда, мождани удар и болестима периферне циркулације, а висок унос кухињске соли је фактор ризика за хипертензију.

Епидемиолошка истраживања потврђују повезаност високог укупног енергетског уноса и уноса укупних масти са повећаном учесталошћу карцинома ректума, колоне, дојке, ендометрија и јајника. Свакако да правилна исхрана, која обезбјеђује довољне количине макро и микронутријенета (витамина и минерала), јесте значајна превентивна мјера у спречавању настанка већег броја карцинома. Прекомјерна тјелесна маса значајан је промотор и ризик за низ болести, а нарочито за дијабетес, хипертензију, мождани удар и неке од специфичних облика карцинома.

Јодирање кухињске соли је једна од превентивних мјера у настанку менталних поремећаја и смањења радне способности, гушавости и низ других поремећаја условљених јодним дефицитом.

Многобројни фактори доприносе проблемима доступности сигурној храни по здравље у довољним количинама: убрзан раст популације на глобалном нивоу који тешко може пратити производња хране, миграције и урбанизација, непољопривредна индустријализација, потрошња и загађеност, недостатак воде, климатске промјене, недовољна дистрибуција, те нова патологија биљног и животињског свијета која је у вези са генетски модификованом храном.

Стање ухрањености одрасле популације је базирано на оцјени индекса тјелесне масе (ИТМ или БМИ) и се врши према тачно дефинисаним критеријумима Свјетске здравствене организације. Преваленција гојазности, према истраживању Института за заштиту здравља Републике Српске, износи 17,70% (19,30% за женски, 16,20% за мушки пол). Укупна преваленција вриједности индекса тјелесне масе (БМИ) 25.0-29.9 кг/м² је 39,80% (34,1% за женски, 45,50% за мушки пол) и потврђује да је угроженост у погледу степена предгојазности код одраслог становништва мушког пола већа него код женског, а највише су угрожени у старосним категоријама 45-54 и 55-64 године.

Најзначајније је нагласити да прекомјерна тјелесна тежина и гојазност значајно доприносе повећаном ризику од настанка обољења и смртности. Просјечан индекс тјелесне масе од 26,2 кг/м² и преваленција особа са индексом тјелесне масе преко 30 кг/м² од 17,70%, индикатори су високог степена гојазности одраслог становништва Републике Српске. Процент гојазности је већи код жена него код мушкараца. Основна карактеристика гојазности је значајно увећање учесталости хипертензије, инсулин независног дијабетеса и хиперлипидемије.

Република Српска је једна од земаља потписница закључака са Међународне конференције о исхрани, и самим тим се обавезала на израду властите националне прехранбене политике. Министарство здравља и социјалне заштите РС и Институт за заштиту здравља РС су иницирали израду поменутог документа, како би се зацртали приоритетни циљеви и предложили мјере за унапређење исхране, али документ још

увијек није завршен. Публикована су два Водича за правилну исхрану за општу популацију и породичне љекаре.

За унапређење исхране важна је разноврсна и избалансирана исхрана која слиједи прехранбену пирамиду. Правилна исхрана се темељи на:

- производима од житарица – посебно од пуног зрна,
- дневном уносу воћа и поврћа (барем 400 грама без кромпира),
- повећаној потрошњи рибе – најмање једном недељно,
- мањем уносу масних и црвеног меса,
- довољном уносу калцијума – намирница које су природни извор калцијума,
- смањеном уносу масти, соли и шећера.

Од посебног значаја је редовно бављење физичком активношћу, као и вођење рачуна о правилној исхрани и тјелесној тежини.

Недовољна физичка активност.- Редовна физичка активност је једна од најзначајнијих превентивних мјера у редукцији броја и учесталости ризика за кардиоваскуларне болести. Она снижава крвни притисак, регулише липопротеински профил, води ка уравнотеженом уносу и потрошњи енергије, смањењу прекомјерне тјелесне тежине, глукозе, коштане масе и има позитиван учинак на психичко здравље. Физичка неактивност је сама по себи ризик по здравље. Према резултатима CINDI истраживања, трећина радноактивних особа обавља лаке, а само мали дио тешке послове (24,20% мушкараца и 10,10% жена), због чега породични љекари имају посебну улогу у савјетовању пацијената о значају физичке активности у превенцији обољења. Упражњава се умјерена физичка активност у просјеку пет до шест дана недељно с просјечним трајањем од четири сата, док се у шетњи проведе свакодневно, 1,5 сати. Рекреативно физичко вјежбање у трајању од пола сата дневно има 3,90% одраслих. Нешто повољније стање је међу младима. Око трећина ученика има свакодневну физичку активност у току радне седмице у трајању од сат времена. Спортским и рекреативним активностима најмање два пута седмично баве се 90,00% ученика.

Алкохол.- Резултати бројних истраживања потврђују значајност везе конзумирања алкохола и цирозе јетре, различитих врста карцинома, а у посљедње вријеме све више се дискутује о алкохолу као потенцијалном ризику у настанку срчане болести и акцидентата у саобраћају. У укупним трошковима домаћинства Републике Српске, значајан удио представљају издаци потрошени на алкохолна пића, 6,10% укупних новчаних издатака.

Република Српска не посједује јединствен систем прикупљања и анализе података о карактеру и заступљености конзумације алкохола (о штети изазваној тиме, о броју и врсти третмана пацијената са проблемима везаним за пијење алкохола), због чега и не располажемо релевантним епидемиолошким подацима. Подаци које посједујемо односе се на број лијечених на Одјелењу за алкохолизам Психијатријске клинике у Бањој Луци. У 2007. години, лијечено је 273 пацијента са проблемима везаним за прекомјерну употребу алкохола, односно са развијеним знацима токсикоманске зависности од алкохола. У добојској болници, у 2007. години, алкохолизам је био на шестом мјесту болести и стања која су били непосредни узрок хоспитализацији. Претпоставља се да у Републици Српској има између 35.000 до 42.000 зависника од алкохола (2-3%

популације). Ако се узме у обзир да уз једног алкохоличара пати још три до пет особа, онда видимо да је између 150.000-200.000 становника Републике Српске пати од проблема злоупотребе алкохола.

Наркоманија.- Пораст употребе и злоупотребе дрога допринио је и период грађанског рата, 1992-1995. године, када алкохол и разне психоактивне супстанце постају средство за превазилажење стреса, бијег од неподношљиве стварности, али и начин зараде новца. Република Српска не располаже епидемиолошким подацима о броју зависника. Општи је утисак, а и процјена на основу појединачних истраживања, да је на просторима РС злоупотреба дрога стално у порасту, а број зависника све већи. У порасту је, такође, употреба алкохола и дрога међу младима. У вези са порастом злоупотребе дрога, значајно расте број обољелих од хепатитиса Б и Ц, као и број заражених висуром HIV-а. Граница првог узимања дрога помјерена је на узраст 13-15 година. "Савремени овисници" немају стандардни профил, нити стандардне навике у погледу врсте и начина кориштења дроге. Ту генерацију карактерише употреба различитих врста дрога (политоксикоманија), затим комбинована употреба алкохола и таблета (таблетоманија), непредвидивно понашање (агресија и аутоагресија). Нагла експанзија потрошње дрога у РС почела је 1997. године. Подаци са Психијатријске клинике из Бање Луке говоре у прилог процјени да на територији општине Бање Луке имамо 1500 хероинских зависника. По подацима са Инфективне клинике у Бањој Луци, међу HIV позитивним особама било 24,00% интравенских хероинских зависника.

5. Ментално здравље у породици

Према подацима Удружења за помоћ ментално недовољно развијеним лицима, на подручју 23 општине Републике Српске има евидентираних 2.424 лица са менталном ретардацијом (лака, умјерена, тешка ментална ретардација и комбиноване сметње). На евиденцији достављеној Удружењу из центара за социјални рад, из општина гдје нема удружења има још 1.600 таквих лица.

Према подацима Института за заштиту здравља Републике Српске, број особа са проблемима у менталном здрављу, које су се јављале у ванболничке установе у периоду 2002-2006. године, јесте сљедећи:

Табела 30.

Дијагноза	Година				
	2002	2003	2004	2005	2006
F 10	1688	1620	1663	1974	1888
F20-F29	3857	3408	3807	4531	4313
F30-F39	3893	3420	3598	4674	5391
F70-F79	384	265	677	340	257

Извор: креација аутора

Из претходне табеле је видљиво да је највише пацијената са депресивним поремећајима затражило помоћ у здравственој установи (Ф30-Ф39), што говори у прилог тенденцији значајног пораста оболијевања од депресивних поремећаја. На другом мјесту су хроничне психотичне болести (шизофренија, параноидна психоза, акутни психотични поремећај...).

Значајно је нагласити и удио насилних смрти у свеукупној популацији у Републици Српској.

Табела 31. Насилне смрти

		Укупно	Несрећни случај	Самоубиство	Убиство	Остало
2002.	свега	577	272	266	39	-
	женски	131	53	66	12	-
	мушки	446	219	200	27	-
2003.	свега	596	298	267	31	-
	женски	143	44	86	31	-
	мушки	453	254	181	18	-
2004.	свега	566	279	254	32	1
	женски	143	61	75	7	-
	мушки	423	218	179	25	1
2005.	свега	639	325	274	40	-
	женске	159	66	88	13	-
	мушки	480	259	194	27	-
2006.	свега	632	313	293	26	-
	женски	152	66	76	10	-
	мушки	480	274	217	16	-

Извор: креација аутора на основу више извора

6. Посттрауматски стресни поремећај (ПТСП)

Према истраживањима Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске и Борачке организације Републике Српске, према ДСМ класификацији болести, нађено је да 45,40% учесника претходног рата, тј. ратна ветерана, задовољава критерије присуства посттрауматског стресног поремећаја.

Резултати истраживања:

- 1) Старосна структура узорка
  - 8,9% 30-35 година,
  - 16,3% 36-40 година,
  - 20,2% 41-45 година,
  - 18,9% 46-50 година,
  - 18,9% 51-55 година,
  - 9,3% 56-60 година,
  - 7,4% преко 61 годину.
- 2) Структура запослености
  - 46,5% запослени,
  - 40,3% незапослени,
  - 13,2% пензионери.
- 3) Учесталост посттрауматског стресног поремећаја
  - 45,4% задовољава критерије присуства ПТСП према ДСМ класификацији.
- 4) Учесталост паничног синдрома
  - 39,8% има паничне нападе.
- 5) Учесталост анксиозног синдрома
  - 21% има анксиозне сметње.
- 6) Учесталост соматског синдрома

- 51,2% испољава критерије присуства соматског синдрома.
- 7) Злоупотреба психоактивних супстанци
- 42,5% учесталост пушења (најчешће у групи од 30-35 година),
  - 37% злоупотребљава алкохол.
- 8) Учесталост депресивног поремећаја
- 6,3% није депресивно,
  - 34,7% блажа депресивност,
  - 45,0% умјерена депресивност,
  - 14,0% тешка депресивност (могућа потреба за хоспиталним третманом).
- 9) Релација између брачног статуса испитаника и изражености симптома поремећаја
- Нема статистички значајне разлике између група испитаника различитог брачног статуса према изражености ПТСП-а, депресивности, соматског синдрома, паничног синдрома, анксиозног синдрома и злоупотребе алкохола, односно не постоји веза између брачног статуса и поремећаја.
- 10) Релација између родитељства испитаника и изражености симптома поремећаја
- Нема статистички значајне разлике између група испитаника који имају, или немају потомство према изражености симптома ПТСП-а, депресивности, соматског синдрома, паничног синдрома, анксиозног синдрома и злоупотребе алкохола, односно не постоји веза између родитељства и поремећаја.
- 11) Поремећаји на плану соматског здравља
- 26,5% кардиоваскуларне тегобе,
  - 51% повишен крвни притисак,
  - 49,3% поремећај липидног статуса,
  - 22% повишене вриједности шећера у крви,
  - 38,7% користи фармакотерапију за наведене поремећаје.
- 12) Подршка мреже здравствених институција у заједници
- Центар за ментално здравље (ЦМЗ)
- 64,7% испитаника зна шта је ЦМЗ,
  - 31,1% је посјетио ЦМЗ,
  - 27,0% је у ЦМЗ било упућено од стране породичног љекара,
  - 56,5% је било задовољно добијеном услугом у ЦМЗ.
- Центар за физикалну медицину и рехабилитацију у заједници (ЦБР)
- 67,5% испитаника зна шта је ЦБР,
  - 54,8% је посјетио ЦБР,
  - 44,0% је у ЦБР било упућено од стране породичног љекара,
  - 73,4% је било задовољно добијеном услугом у ЦБР.

7. Насиље у вршњачкој групи

Савремено друштво познаје различите, све бројније и учесталије видове насиља. Насиље међу вршњацима данас је, нажалост, све учесталија појава.

Вршњачко насиље је друштвена појава која се испољава кроз различите видове агресивног понашања према себи, другима или имовини, а утиче на сазријевање и развој младог човјека и друштва уопште.

Најчешће се насилним понашањем сматрају туча и ударања, јер су последице таквог насиља лако уочљиве. Међутим, насилна понашања, која се испољавају у виду уцјена, вријеђања или пријетњи се често не примијете, или се игноришу.

Истраживање, које је спроведено на младима у Републици Српској, узраста између 13 и 18 година, а кога је спровело Друштво психолога Републике Српске 2006. године, показује да су друштвено неприхватљива понашања младих у порасту. Према тим подацима, око 8,2% младих наводи да им се често, или стално дешава да учествују у тучи, док 13,4% младих наводи да понекад, а 23% да учествује у тучама, али ријетко. Младићи су више него дјевојке склони различитим видовима друштвено неприхватљивог понашања. Такође, према добијеним подацима, млади узраста између 16 и 18 година се више понашају друштвено неприхватљиво него млади узраста између 13 и 15 година. Млади, који живе у сеоским срединама, такође се мање понашају на друштвено неприхватљив начин него млади који живе у градовима.

Према истраживању Омбудсмана Републике Српске, проведеном 2006. године у 12 основних школа, евидентно је да је по изјавама ученика чешће вербално него физичко насиље. Сваки други ученик је био изложен вербалном насиљу, у смислу неукусног коментарисања физичког изгледа, социјално-економског статуса, поријекла или националности. 85% испитаника је изјавило да не постоје мјере за сузбијање вербалног насиља. Поред вербалног узнемиравања, у школи је присутно и физичко насиље, о чему се изјаснило чак 61% анкетираних ученика. Локације на којима се најчешће врши физички обрачун ученичке популације су оне које нису под “будним оком одраслих особа”, а то су: школско двориште, учионице, пут на релацији школа – кућа – школа.

Узимајући у обзир утицај агресивног понашања, као и улогу жртве у случају насиља на ментално здравље младих, евидентно је да повећана стопа депресивних поремећаја код дјеце и младих свакако има везе са трауматским искуствима у школском узрасту.

8. Сексуално и репродуктивно здравље у РС

Репродуктивно здравље има веома велики социјално-медицински значај, јер је повезано не само са репродукцијом становништва, него и са здравим почетком живота. Проблеми, који су повезани са репродуктивним здрављем, могу се сумирати као: опадање наталитета, благ пораст морталитета, опадање природног прираштаја, опадање фертилитета и опадање просјечне величине породице и домаћинства. У периоду 1996-1998. године, стопа наталитета има тренд благог пораста, па пада (1996. године је била 8,8%, 1997. године 9,8%, а 1998. године 9,4%). Смртност дојенчади је у опадању, након што је до 1997. била у порасту. У 1996. години, било је укупно 61 мртворођено дијете, у 1997. године 73, а у 1998. години 56 мртворођена дјетета. Од укупно 13.757 живорођене дјеце у 1997. години, било је 1.846 ванбрачно рођене дјеце, или 13,4%. Од 13.757 живорођене дјеце, 13.672 је рођено у здравственој установи, или 99,4%. Без стручне

помоћи рођено је 88 дјеце (подаци из публикације “Репродуктивно здравље у Републици Српској“ аутора др Милорада Балабана).

Као здравствени ризици који потенцијално утичу на репродуктивно, али и на опште здравље жена, издвајају се навика пушења, конзумирање алкохола, физичка неактивност, прво сексуално искуство, однос старосног и образовног нивоа партнера, економско стање и хигијенски услови живота. Први сексуални однос у просјеку је са 20,2 године, али постоји веома велика разлика која варира од 14 до 40 година. Просјечна старост удаје или ванбрачне заједнице је 21,6 година, али и она варира од 14 до 40 година.

Број жена које су имали намјерни абортус је 35,6% и то: један абортус 42,7%, два абортуса 31,5%, три и више абортуса 25,8%. Без иједног намјерног абортуса било је 65,4% жена у граду и 61,6% жена у селу. Просјечан број намјерних абортуса на једну жену је 0,72% (град) и 0,94% (село). Абортус је прије првог порођаја имало 8,1% жена, између првог и посљедњег порођаја 42,4%, а после посљедњег порођаја 49,4% жена. Мјесто извршења абортуса је углавном у болници: 92,4%, у поликлиници се изврши 6,7% абортуса, 0,6% у приватној здравственој установи и 0,3% у приватној кући. Абортус се углавном завршавао без компликација код 95,2% жена. Мање компликације су регистроване у 3,1% случајева, а веће у само 1,7% случајева.

Спонтаних прекида трудноће имало је 15,6% жена, од којих један спонтани прекид 75%, два спонтана прекида трудноће 15,4%, и три и више 9,6% жена.

Најчешћи извор информација о методама контрацепције код наших жена су пријатељи (30,1%), затим медицински радници (27,4%), штампа (17,8%) и родитељи (11,6%). Најчешће кориштена метода контрацепције је прекинути сношај (56,3%). Старије жене чешће користе IUD, док млађе чешће користе кондом. На питање колико дјеце су планирале при првој удаји, највећи број испитаница је одговорио у виду конкретног броја: два или три – значајно чешће је двоје дјеце планирано.

У циљу анализе доступности, коришћења и квалитета услуга здравствене службе постављена су питања из кориштења здравствених служби, задовољења здравствених потреба и превентивног здравственог понашања. У посљедњих годину дана код љекара је било 71,4% испитаница. Не постоји статистички значајна разлика у посјети љекару у посљедњих годину дана у поређењу град – село, али је та разлика статистички значајна када се пореде старосне групе: највећи број посјета љекару имала је старосна група 15-24 године, а најмањи број старосна група 35-44 године.

Најчешћи разлог који је отежавао кориштење здравствене заштите су трошкови здравствених услуга и дуго чекање.

Превентивно здравствено понашање жена.- ПАП-а тест, у посљедње три године учинило је 43,9% жена из града и 35,1% жена из села. Редован преглед групе имало је 56,7% жена из града и 38,1% жена из села. Здравствену заштиту у току трудноће имало је 96,8% жена из града и 93,9% жена из села.

Највећи број нормалних порођаја је у старосној групи 35-44 године живота, а затим у групи 25-34 године.

Табела 32.: Подаци о броју порођаја и броју абортуса у периоду 1992-2002. године у бањалучком региону

Година	Број порођаја	Број абортуса
1992	3.758	4.157
1993	3.341	3.432
1994	4.044	2.821
1995	3.678	2.589
1996	3.725	2.503
1997	3.843	1.978
1998	3.431	1.813
1999	3.192	1.813
2000	3.332	1.491
2001	3.190	1.295
2002	3.008	1.100
2003	2.887	552
2004	2.844	628
2005	2.915	519
2006 (до 31.10.2006.)	2.420	407

Извор: Клиника за гинекологију и акушерство Бања Лука

8.1. Репродуктивно здравље адолесцената

Према дефиницији Свјетске здравствене организације, адолесценти су млади људи у доби од 10 до 19 година живота. То је период између дјетињства и одраслог доба, који у свим аспектима разматрања: друштвеног, а посебно стручног и научног, има посебан значај. Разлог је да се на овој раскрсници живота дешавају веома значајне промјене: тјелесног, интелектуалног и емоционалног сазријевања адолесцента, који се прилагођава и уклапа у социјалну, средину спреман да прихвати животне обавезе и да одговара за њих. Прелаз из дјетињства у младалаштво карактерисан је пубертетом, периодом биолошког и полног сазријевања када се достиже способност остварења репродуктивне функције.

Репродуктивно здравље представља усклађеност и нормално одвијање биолошких, физичких, менталних и друштвених процеса који се односе на репродуктивни систем и његове функције¹⁹. Сазнања о сексуалном понашању адолесцената, на нашим просторима, оскудна су и базирана на недовољно репрезентативним узорцима. У земљама нашег окружења (Србија), према налазима истраживања, које је спроведено у периоду 1982-1991. година, први полни однос сексуално активне адолесценткиње у Београду, просјечно су оствариле у 17,5 година. Испитујући полно активне дјевојке у истом граду скоро деценију касније (1995-1997. године), запажено је да се први однос код полно активних дјевојака у Београду, најчешће, у 55,7% случајева, догоди у 16. и 17.

¹⁹ Седлеци К., Банићевић М., Рајин Г.: Сачувајмо здравље (Приручник за здравствене раднике о заштити репродуктивног здравља младих). Београдска канцеларија УНИЦЕФ-а, Београд, 2002.

години живота. Свака десета дјевојка, међутим, прво сексуално искуство доживи у раној адолесценцији, између 13. и 15. године живота. Ако млада особа почне са сексуалном активношћу у раном узрасту, обично има већи број сексуалних партнера у времену адолесценције. Други ризични облици понашања: искуства са дрогом, алкохолом, цигаретама повећавају осјетљивост адолесцената на настанак поремећаја репродуктивног здравља. Стицање наведених штетних навика обично умањује осјећај одговорности и модификује полно понашање.

8.2. Полне заразне болести

Током 2005. године, регистровано је 236 обољених од полних заразних болести са процентуалним учешћем од 1,21%, тако да заузимају шесто мјесто у укупном оболијевању од заразних болести. Трихомонијаза и хламидијаза су најчешће полно заразне болести.

Табела 33. Учесталост полних заразних обољења у 2005. години²⁰

Врста болести	Број обољелих	Стопа инциденције	%
Trichomoniasis	141	10,1	59,75
Chlamidiasis	83	5,9	35,17
Syphilis	9	0,6	3,81
Infectio gonococcica	3	0,2	
		1,27	
УКУПНО	236	16,8	100,00

Извор: Подаци за HIV/AIDS у БиХ²¹

Од почетка регистрације, 1986, до краја 2005. године, у БиХ је регистровано 116 случајева HIV инфекције. У 2005. години је регистровано 15 новоинфицираних (10 у ФБиХ и 5 у РС). Од укупног броја регистрованих, 116, њих 84 су обољела од AIDS-а (ФБиХ 49, у РС 25, док за 10 не знамо одакле су, пошто су регистровани у СР БиХ).

Анализом 116 заражених/обољелих показало се:

- 12 нових случајева у 2003,
- 9 нових у 2004,
- 15 новозаражених у 2005.

Ради бољег прегледа приказаћемо ове податке у сљедећој табели:

Табела 34.

	116 укупно 100%	2003-2005 (36 случајева)	
мушкарци	95	25	69,5 %
	82%		
жене	21	11	30,5 %

²⁰ Публикација о здравственом стању становништва Републике Српске у 2002. години.

²¹ Бабић, Н.В., Бећковић М., Берберовић, Љ., Маринковић Д., Медаковић Д., Недељковић Д., Панџић, С., Предојевић-Самарџић, Ј., Рашевић, М., Влаисављевић, В.: *Репродуктивно здравље*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2007.

Путеви преноса:

- 56 % хетеросексуални пут,
- 15,5 % хомо/бисексуални пут,
- 13,8 % интравенско кориштење наркотика,
- 12 % непознато,
- 2,6 % хемофилија, трансфузија (прије 90-их година 20. вијека).

8.3. Учесталост неплодности

Учесталост неплодности у европском простору оцјењује се на око 10%. Наравно, учесталост у разним срединама може драстично да се мијења. У сиромашнијим подручјима то су свакако различите инфекције гениталног тракта, неке од њих спадају у полно преносиве болести.

Прегледни резултати епидемиолошких студија у европским државама указују да:

- 4 % парова који желе дијете остају без нараштаја;
- 4% до 6% парова не успије да зачне друго дијете;
- 10% до 16% парова има искуство са третманом примарне неплодности;
- 6% до 17% парова има искуство са третманом секундарне неплодности;
- Око 15% популације долази у свом родном (фертилном) раздобљу живота по медицински савјет због неплодности.

Рјешавање проблема неплодности методом МПО (медицински потпомогнута оплодња) је најважнији догађај у развоју гинеколошке струке у посљедњих четврт столећа. У Републици Српској се та метода примјењује и једну процедуру МПО наше Министарство здравља и социјалне заштите, односно Фонд здравственог осигурања РС, обезбјеђује својим осигураницима. У 2007. години, око 250 парова је добило сагласност за провођење процедуре вантјелесне оплодње, према утврђеним критеријумима ФЗО РС-а. Успјешност ове методе је око 30%. Може се закључити да је лијечење неплодности, младих и здравих људи који не могу остварити жељу за потомством сигурно најједноставнији пут.

8.4. Насљедни поремећаји

Удио насљедних поремећаја у глобаној инциденцији патолошких промјена данашњег човјека непрестано расте. Упознавање и праћење свих оних чинилаца, од којих зависи укупни терет неповољних манифестација насљедности, у савременом свијету и у модерном здравству постаје један од задатака највеће важности. Контрола постојећег генетичког оптерећења становништва, те брига о дјеловању срединских чинилаца који узрокују нове насљедне поремећаје у популацији (путем настанка нових штетних мутација), представљају два основна вида борбе за здраву насљедност.²²

---

²² Берберовић, Љ., Шошић, Б., Реџић, А.: *Вријеме генетике*, Институт за научно-истраживачки рад и развој КЦУС, Сарајево, 2007.

Најпознатији каталог насљедних обољења регистровао је 1966. године око 1500 болести са мање или више сигурно утврђеном генетичком основом, да би се тај број у издању из 1986. попео на близу 4000, а десет година касније на готов 7000²³. Може се, са великом сигурношћу, рећи да ни овај посљедњи број није коначан.

Табела 35.: Главни типови насљедно детерминисаних обољења и њихова процијењена општа фреквенција међу новорођенима у свијету

Тип насљедног поремећаја	Основни узрок поремећаја	Глобална фреквенција
Хромосомски поремећаји	Промијене у хромосомима, видљиве на нивоу кариотипа (хромосомске мутације, "хромосомопатије").	око 0,6%
Моногенски поремећаји	Промијене у појединачним генима, невидљиве под микроскопом, обично се насљеђују по одређеним јасним правилима (менделизма).	1-2%
Конгениталне аномалије	Промијене у већем броју гена, чији се укупан допринос настанку аномалија процењује на више од 50%; начин насљеђивања није увијек јасан.	2-3%
Поремећаји централног нервног система	Промијене у већем броју гена чији се укупни допринос настанку дефекта процењује на (знатно мање од 50%) начин насљеђивања нејасан.	до 10%

Извор: креација аутора на основу више извора, укључујући рад групе аутора наведен у фусноти 22.

Примјена показатеља из претходне табеле на популацију Републике Српске, доводи до закључка да се у Републици Српској сваке године рађа око 1200-1300 беба са лакшим или тежим насљедним поремећајима. Није тешко извести закључак да је веома висока цијена генетичких дефеката и да представља значајну економску ставку у буџету сваке друштвене заједнице, а о материјалним проблемима породице која је погођена овим проблемима, сувишно је расправљати. Генетичко савјетовање, стручна служба која се бави превенцијом насљедних поремећаја у популацији, без икакве сумње је један од најзначајнијих, најдјелотворнијих и економски најоправданијих сегмената здравственог сектора који се бави проблемима превенције.

9. Појам социјалне патологије

Термин социјална патологија, по свом етимолошком поријеклу, јесте грчко-латинска кованица настала у вријеме развоја развоја хуманистичких и друштвених наука. **Социатес** се преводи са латинског као друштво, **патос** са старогрчког као патња, болест, а логос са грчког као наука. Према томе, социјална патологија у преводу значи наука о друштвеним болестима²⁴

Уз овакво појмовно одређење, постоји мноштво варијација, односно различитих дефиниција овог проблема. Заједничко дефинисање појма социјалне патологије може се дефинисати кроз сљедеће: "Социјална патологија је наука о социјалним појавама које

²³ V. A. Mc Kusick: *Mendelian Inheritance in Man* (XI edition), The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.

²⁴ Милосављевић, Б. *Интеракција у породици и млади*, НУБ "Петар Кочић", Бањалука, 1999.

својим испољавањем у виду токсикоманија, социјалне изопачености, агресије криминалног и суицидалног типа негативно утичу на стања и развојне могућности појединца, малих и великих социјалних група.“

10. Феноменологија социјално патолошких појава

Термин феноменологија од грчког *φαίνομεν* = оно што се види, оно што се испољава и *λογος* = учење, наука, истраживање. У савременој литератури тај термин означава дио научне дисциплине који се бави питањима везаним за манифестацију појава.²⁵ Анализом стручне литературе, социјална патологија се најчешће помиње у оквиру појмова: криминалитет, насиље у породици, суицид, малољетничка деликвенција, алкохолизам, наркоманија, разни облици социјалне изопачености међу којима се примарно помињу: коцка, скитња, просјачење и проституција.

У циљу добијања свеобухватне слике о стању социјално патолошких појава у Републици Српској, приступило се прикупљању података из надлежних институција система. У наставку су приказани табеларни подаци појединачних социјално патолошких појава добијених из сљедећих институција:

- Центара за социјални рад са подручја Републике Српске,
- Центара за ментално здравље,
- Министарства унутрашњих послова Републике Српске.

10.1. Насиље у породици

Поједине породице се у свакодневном животу суочавају са многим негативним аспектима, укључујући учестала сукобљавања, сталну нетрпељивост и несношљивост, што имају за посљедицу настанак различитих облика насилничког и девијантног понашања у породичној заједници. Насиље у породици може се одредити као скуп понашања чији је циљ контрола и успостављање моћи над другим особама. Контрола се спроводи употребом силе, застрашивањем и манипулацијом. Овакво одређење насиља у породици може се примијенити на најчешће облике насиља које законодавство и већина аутора дефинишу као: физичко, емоционално, сексуално и економско злостављање. Насиље у породици често се појављује у комбинацији неких од наведених облика злостављања.

С обзиром да је породица примарна друштвена заједница, а једно од основних људских права да ни једна особа не смије да буде жртва насиља, насиље у породици или породичној заједници у Кривичном законнику Републике Српске је истакнуто и прописано као засебно кривично дјело, са тежим кривичним санкцијама за драстичније случајеве. На тај начин су домаћи прописи усклађени са важећим међународним стандардима, који ову проблематику третирају са аспекта кршења основних људских права и људског достојанства. Као засебно кривично дјело насиље у породици је прописано Кривичним законом РС, од октобра 2001. године, и та чињеница је несумњиво допринијела

---

²⁵ Милосављевић, Бранко, *Интеракција у породици и млади*, НУБ “Петар Кочић”, Бањалука, 1999.

повећаној актуелности ове проблематике, разбијању владајућих предрасуда и ослобађању потенцијалних жртава које све више траже заштиту надлежних институција, међу којима и полиције.

Ова проблематика је иначе специфична из више разлога, а прије свега због постојања обичајних норми и одређеног патријархалног стереотипа, који има за посљедицу мишљење да су односи унутар породице приватна ствар, тако да се ова дјела често не пријављују нити санкционишу, што ствара утисак да су се раније рјеђе дешавала.

Табела 36.: Табеларни приказ броја жртава насиља у породици разврстаних према полу у односу на облик преживјелог насиља за 2005, 2006. и 2007. годину

облик насиља/пол жртве	2005.		2006.		2007.		Укупно	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Физичко	17	188	24	236	72	377	113	801
Психичко	24	87	43	101	73	200	120	388
Сексуално	2	19	0	17	4	30	6	66
Економско	19	63	51	74	35	108	105	245
Комбиновано	15	166	37	155	64	340	116	661
Укупно	77	523	155	583	248	1055	460	2161

Извор: Евиденције органа старатељства и Министарства унутрашњих послова РС

На основу табеле 36. уочавамо сталну тенедецију раста пријављених случајева насиља у породици у односу на период протекле три године. Највећи број пријављених случајева се односи на физичко насиље, као и комбиновано, које у себи такође има елементе физичког насиља. Очигледно је и да се насиље у породици одвија у континуитету и да се пријављују тек након учесталих физичких напада или злостављања у дужем периоду. Са друге стране, пораст пријављених случајева, између осталог, резултат је интензивнијег, свеобухватнијег праћења и анализирања ове проблематике, као и различитих активности.

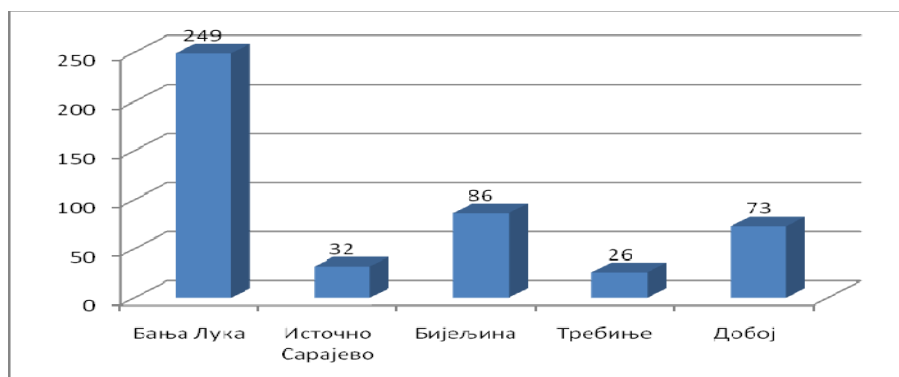
Нарочито је евидентан пораст психичког облика насиља, што нам указује на повећање јавне свијести о овој проблематици која постепено излази из оквира искључиво физичког насиља.

Насиље у породичном окружењу првенствено је “мушки феномен”. У евидентираним случајевима, насиље су у 97,4% случајева починили мушкарци старосне доби од 20 до 60 година, претежно нижег образовног нивоа и различитих занимања. Насилничком понашању су нарочито склони мужеви, очеви и синови, у мањем броју случајева и жене. Међу починиоцима је и претежан број незапослених и лица која у дужем временском периоду немају сталне изворе прихода, мада, спорадично, неки од облика породичног насиља су вршила и лица вишег образовног нивоа и статуса у друштву, а у мањем броју случајева насиље у породици су чиниле и жене.

Графикон 19. нам указује на број кривичних дјела насиља у породици Републике Српске у току 2007. године. Према подацима Министарства унутрашњих послова Републике Српске, највећи број пријављених случајева је са највеће, бањалучке регије, што се може преписати и појачаним акцијама које подузимају релевантне институције и организације које се баве овом проблематиком. Важно је поменути дјеловање Тима за помоћ и подршку жртвама породичног насиља, који је за годину дана свог постојања дао позитивне резултате у правцу превенције и оснаживања жртава. Такав модел

спречавања породичног насиља би могао бити примјер позитивне праксе у Републици Српској, те проширити своје дјеловање кроз организовање тимова и у другим регијама.

Графикон 19.: Приказ евидентираних случајева породичног насиља у 2007. години по регијама

Табела 37.: Табеларни приказ броја пријављених облика насиља и његових узрока у 2005. 2006. и 2007. години

Облик/ узрок Насиља	Физичко	Психичко	Сексуално	Економско	Комбиновано	Укупно
Алкохолизам	508	166	17	92	392	1 175
Наркоманија	5	8	0	2	11	26
ПТСП	70	64	1	42	25	202
Карактеристике личности	210	83	20	65	96	474
Ментални поремећај	83	110	7	49	81	414
Укупно	876	431	45	250	605	1 807

Извор: Евиденције органа старатељства и Министарства унутрашњих послова РС

Породично насиље је најчешће поливалентно и укључује психолошко, физичко, економско и сексуално насиље. Готово у 80% случајева, жене су биле жртве насиља од стране својих садашњих или бивших мужева. По броју учесталости, друга на удару били су дјеца, а потом и родитељи једног од супружника, или пак родитељи који су били жртве насиља своје дјеце, односно синова који су на физички и други бруталан начин атаковали на физички и психички интегритет својих родитеља. Не смије се занемарити ни чињеница да су дјеца свјedoци насиља у породици и да нарушени породични односи остављају трага на њихов развој, те се и у том смислу требају третирали као жртве.

Насиље у породици се, у највећем броју случајева, дешава у руралним срединама, које су у већој мјери патријархалне и гдје у породичним односима владају чвршће традиционалне норме. Лако се може закључити да је насиље далеко присутније у породичном дому него на јавном мјесту, те да у модерном друштву породични дом у том смислу постаје “опасно мјесто”, што су показала и истраживања у многим земљама, са показатељима забрињавајућих размјера.

Међу факторима који доприносе повећању породичног насиља се најчешће помиње конзумирање алкохола, наркотика, нарушени породични односи по разним основама, љубомора, неријешени имовинско-правни и други односи иманентни породичној заједници која не функционише, лоше економске и социјалне прилике и уопште склоност агресивном и неконтролисаним понашању.

У правцу сузбијања ове појаве, поред судских и полицијских органа, неопходно је и ангажовање других релевантних фактора, посебно социјалних и здравствених институција, као и појединих организација, укључујући и невладине организације, које се баве заштитом људских права на просторима Републике Српске. Сарадња полиције са овим институцијама требала би да се одвија кроз размјену података и искустава о оваквим случајевима, извршиоцима и њиховим жртвама, с једне стране, али и упућивање извршиоца и жртве у социјалну установу како би се даље радило на успостављању и нормализацији породичних односа, с друге стране.

10.2. Криминалитет

По званичним актима УН-а, криминалитет се класификује као група веома опасних по друштво, групу или појединца са специфичним видом агресије људи према људима и њиховом материјалним и другим средствима за живот и рад. Већина земаља у свијету води барем основну евиденцију о појавним облицима криминалитета. Криминалитет се, у основи, разматра према: полу, доби, структури и динамици.

Табела 38.: Табеларни приказ криминалитета у односу на пол за 2005, 2006, 2007. годину

	2005.		2006.		2007.		Укупно	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
криминалитет/пол	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Прекршаји	495	29	536	24	526	27	1 557	80
Кривична дјела	730	25	596	28	749	39	2 075	92
Укупно	1 225	54	1 132	52	1 275	66	3 632	172

Извор: Евиденције органа старатељства и Министарства унутрашњих послова РС

Поредећи податке криминалитета и пола починиоца, можемо констатовати да су у 98% случајева починиоци мушкарци и то починиоци кривичних дјела. С обзиром на временски период, број евидентираних случајева је приближно сличан у протекле три године са малим падом у 2006. години. Из података о почињеним дјелима за претходне три године, евидентно је смањење броја пријављених судовима за прекршаје. То је посљедица и тренда да се стање у овој области стабилизује, односно да се биљежи мањи број санкционисаних прекршаја и уједно мањи број пријављених лица укупно.

Табела 39.: Табеларни приказ структуре криминалитета у односу на пол за 2005, 2006. и 2007. годину

	2005.		2006.		2007.		Укупно	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
структура/пол	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Против живота и тијела	106	5	134	4	114	4	354	14
Имовински деликти	418	30	450	8	455	18	1 323	56
Сигурности у промету	15	0	14	0	2	2	87	2
Против брака и породице	39	9	50	1	56	2	145	12
Остало	155	8	128	3	141	12	424	23
Укупно	733	52	776	16	768	38	1 887	97

Извор: Евиденције органа старатељства и Министарства унутрашњих послова РС

У табели 39. су уврштени подаци о броју постојећих облика криминалитета, укључујући дјела против живота и тијела, имовинске деликте, сигурност у промету, дјела против брака и породице, као и друга дјела сврстана у категорији осталих. Дјела која се тичу сигурности у промету, за разлику од осталих категорија кривичних дјела у протеклом периоду, имају тенденцију смањења, што може да буде резултат уређене законске легислативе, поштрених казни и добре медијске кампање о саобраћајној безбједности. Структура криминалитета указује да највећи број извршених дјела припада групи имовинских деликата, што је било и очекивано с обзиром на бројност. У односу на полну структуру, преко 50% случајева евидентираних мушкараца и жена су починиоци ових кривичних дјела.

10.3. Малољетничка делинквенција

Малољетничка делинквенција је уобичајени термин за преступничко понашање младих. Међународни законодавни оквир (Конвенција о правима дјете), којег је ратификовала и наша земља, дијете третира до старости од 18 година. Од мноштва аутора који се баве малољетничком делинквенцијом, професор Ђурађ Стакић је на свеобухватан начин дефинисао овај појам као: преступничко понашање младих које се може класифииковати кроз три посебне форме:

- 1) криминалитет младих, преступи кривичноправних норми,
- 2) прекршајно понашање младих, преступи норми Закона о прекршају,
- 3) асоцијално понашање младих, прекршаји моралних норми.

Осим дефиниције малољетничке делинквенције по компонентама манифестног понашања, постоји кривично правна класификација малољетника и то:

- дјеца до 14 година старости која се сматрају кривично неодговорним и према којима се не може покретати судски поступак. Ова дјеца спадају у искључиву надлежност органа старатељства.
- Млађи малољетници од 14 до 16 година, који су кривично одговорни према којима могу бити примијењене само васпитне мјере.
- Старији малољетници од 16 до 18 година, према којима могу бити примијењене васпитне мјере, а под посебним условима, као и казна малољетничког затвора.

У Републици Српској малољетничка делинквенција у посљедње три године биљежи наставак релативно бројнијег учешћа малољетника у извршењу кривичних дјела. Статистички подаци указују и на пораст и шири дијапазон кривичних дјела, која су, у посматраном периоду, како појединачно, тако и у групи, извршила малодобна лица. То нам указују и подаци Министарства унутрашњих послова, према којима је у 2006. и 2007. години сваки десети пријављени починилац кривичног дјела општег криминалитета малољетно лице, док је у 2005. то сваки једанаести.

Табела 40.: Табеларни приказ броја пријављених случајева малољетничке делинквенције у односу на старосну доб малољетника у 2005, 2006. и 2007. години

Форме кримин. доб/година	до 14 год.			14 – 16 год.			16 – 18 год.			Укупно		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Преступи по Кривичном закону	66	48	76	167	183	239	269	256	307	502	487	622
Преступи по Закону о прекршајима	3	1	1	86	141	89	170	392	137	259	534	227
Укупно	69	49	77	253	324	328	339	648	444	761	1021	849

Извор: Евиденција органа старатељства

Према малољетнику који је починио кривично дјело, у зависности од његове доби, примјењују се законом одређене мјере уз учешће родитеља и старатеља и службеника социјалних, здравствених, школских и других надлежних установа.

Евидентан је већи број малољетничке популације која се налази у ризичној групи да развије делинкветну активност, најчешће су то лица која живе у неповољним породичним, животним и социјалним условима. Бјекство од куће, непохађање школе, беспосличарење, скитничарење, претпоставке су појаве алкохолизма, наркоманије и осталих деструктивних активности младих. Овакве девијације најчешће су посљедица стања у породици (незапосленост родитеља, избјеглиштво, породица са једним родитељем), школству, неактивности у слободно вријеме (спорт, додатно образовање), утицај средстава масовне комуникације (интернет и средстава јавног информисања и

осталих елемената и др.). На криминогено понашање малодобни су често подстицани од стране старијих криминалаца.

Проблематици малољетне делинквенције, која је све присутнија и која може да има далекосежне негативне посљедице, како по извршиоце, тако и по друштво у цјелини, нарочито у послеријатном периоду, није придавана довољна и адекватна пажња - нити кроз институције, нити кроз невладине организације. Такође, и радње које се предузимају у оквиру надлежних институција на сузбијању појаве малољетничке делинквенције, нису дале задовољавајуће резултате, што потврђују и подаци о овој категорији извршилаца, односно њихова релативна бројност.

С циљем побољшања стања, превенције и спровођења мјера које се изричу малољетницима, потребно је формирање мултидисциплинарног тима представника релевантних институција (полиција, тужилаштво, суд, центри за социјални рад, школске установе, одређене невладине организације), који би предложио и одговарајућа законска рјешења која би ову област третирали адекватније.

10.4. Суицид

Суицид је постао универзалан и континуиран социјални проблем због јављања у низу земаља. Феноменологија суицида означена је од Свјетске здравствене организације (WХО 1967) као проблем савременог свијета: феноменологија суицида поред извршених суицида, обухвата и проучавање покушаја суицида који је у многим земљама веома заступљен, а у развијеним и забрињавајући. За освјетљавање ове појаве, одлучили смо се да под појмом суицида предвидимо како "успјели" суицид, тако и суицид у покушају.

Важно је напоменути да су добијени подаци достављени од стране Министарства унутрашњих послова, док здравствене установе обухваћених регија имају непотпуне, или чак немају никакве податке. Министарство унутрашњих послова, у оквирима својих овлашћења и надлежности, обрађује и прати одређене безбједносне догађаје које у суштини немају обиљежја кривичног дјела, или других незаконитих радњи. Због разумљивих специфичности и ширег интереса, између осталог, одговарајућа пажња посвећује се области самоубиства. Током 2007. године, на подручју Републике Српске, извршено је 284 самоубиства, са структуром која је, за ту и претходне три године, дата у наредној табели.

У односу на 2006. годину (295), број самоубиства је мањи за 11, или 4%. Руку на себе подигло је 215 лица мушког и 69 лица женског пола. Самоубиства је извршило једно лице старости до 18 година, 21 лице старости између 18 и 30 година, 71 лице од 30 до 50 година и 191 лице преко 50 година. Начини извршења: вјешањем 160, ватреним оружјем 58, активирањем ручних бомби 26, утапањем 18, а на остале начине самоубиство су извршила 22 лица.

Табела 41.: Табеларни преглед суицида за 2005., 2006. и 2007. годину

	Структура	2005.	2006.	2007.	
1.	Број самоубиства	290	295	284	
2.	Полна структура	- мушки	213	225	215
		- женски	77	70	69
3.	Старосна структура	- до 18 година	3	3	1
		- од 18 до 30 год.	19	24	21

		- од 30 до 50 год.	73	86	71
		- преко 50 година	195	182	191
4.	Начини извршења	- вјешањем	131	153	160
		- ватреним оружјем	67	79	58
		- ручном бомбом	22	22	26
		- утапањем	37	20	18
		- остали начини	33	21	22

Извор: Евиденције Министарства унутрашњих послова РС

Евидентно је да у претходним годинама нема већих осцилација: како у погледу укупног броја, тако и гледано по полној и старосној структури и начинима извршења. Код старосне структуре, по устаљеној методологији, приказује се број лица, која су извршила самоубиства, старости преко 50 година. Таквих је 2007. године било 191, али при том желимо указати на податак да се од тога, на лица старија од 60 година, у том периоду, односи 155 самоубиства, или чак 54% од укупног броја. Приближно такав однос је и претходних година, па се јасно може извући закључак да старија популација неупоредиво чешће подиже руку на себе и да је са овог аспекта угроженија. Такав тренд се мора посматрати у свјетлу социјалних и здравствених аспеката.

Како се из табеле 42. види, најмање самоубиства се врши у зимским мјесецима (децембар, јануар, фебруар), а са друге стране, учесталија су у јуну и мају, затим априлу и септембру.

Табела 42.: Табеларни приказ суицида по мјесецима

	Мјесец	2005.	2006.	2007.	Просјек мјесечни
1.	Јануар	16	27	20	19,7
2.	Фебруар	15	19	18	15,7
3.	Март	24	23	19	25,3
4.	Април	35	25	25	27,3
5.	Мај	24	30	31	28,7
6.	Јуни	30	29	26	30,3
7.	Јули	25	25	21	25,8
8.	Август	30	19	27	24,7
9.	Септембар	23	29	32	27,8
10.	Октобар	26	21	21	24,2
11.	Новембар	24	29	25	23,8
12.	Децембар	18	19	19	17,8
	Σ	290	295	284	

Извор: Евиденције Министарства унутрашњих послова РС

Мотиве и разлоге често није могуће прецизно и поуздано утврдити и готово никад се не ограничавају на један или два у конкретном смислу. На основу показатеља до којих се долази обрадом таквих случајева и праћењем ове појаве, основни мотиви се свODE на старост, страх од самоће и болести, нервно растројство, најчешће у комбинацији са осиромашењем, социјалним статусом и социјалном неизвјесношћу, алкохолизмом, осјећајем безперспективности уопште. За малољетна лица, која се одлучују на овакав корак, карактеристични мотиви се свODE на неразумијевање и сукобе са родитељима, несређене односе у породици, неуспјех у школи и сл.

Појава суицида је знатно комплекснија и представља друштвени проблем, која због бројности, а и других околности везаних за мотиве и узроке, заслужује већу пажњу и појачан интерес одређених друштвених, социјалних и здравствених институција.

10.5. Алкохолизам

Алкохолизам припада типу друштвених девијација који се изражава кроз извитоперење у задовољавању људских потреба. Алкохолизам се може истовремено посматрати као здравствено–медицинско–социјални проблем. Алкохолизам представља тип болести зависности, док је истовремено веома раширен и сложен социјални проблем.

Свјетска здравствена организација под здрављем не подразумеује једино одсуство болести, већ психичко, физичко и социјално благостање. Алкохолизам је са медицинског аспекта, вид поремећаја укупног, а прије свега менталног здравља, “Међу бројним дефиницијама алкохоличара, универзално је прихваћена дефиниција Свјетске здравствене организације која алкохолизам описује и као медицински и као социјални проблем према којој се алкохоличарима сматрају: особе које екцесно уживају алкохолна пића и постепено постају зависне од алкохола, при чему испољавају било отворене друштвене поремећаје, било манифестације које захватају њихово тјелесно и друштвено здравље, њихове односе са другим људима и њихово добро социјално и економско понашање.

Подаци о особама конзументима алкохола су увијек упитни, будући да се углавном евидентирају особе које су починиле одређено кривично или прекршајно дјело, те особе које се саме, или посредством других, пријављују на лијечење.

На основу добијених података у табели 43. закључујемо да надлежне институције воде евиденцију о броју евидентираних конзумента алкохола у односу на интензитет пијења и то у виду повременог и прекомјерног пијења и хроничног алкохолизма. Поредићи податке евидентираних конзумента у односу на интензитет пијења, можемо констатовати да 38% мушкараца и жена припадају категорији хроничних алкохоличара/ки. С обзиром на временску димензију у посљедње три године, уочавамо стални пораст броја алкохоличара/ки, што може значити повећану тенденцију алкохолизма као друштвеног проблема, или повећане активности по питању спречавања овог проблема. Алкохолизам, као један од највећих друштвених проблема, не смије бити занемарен, нарочито ако узмемо у обзир чињеницу да је на листи најчешћих узрока одређених кривичних дјела, на примјер насиља у породици.

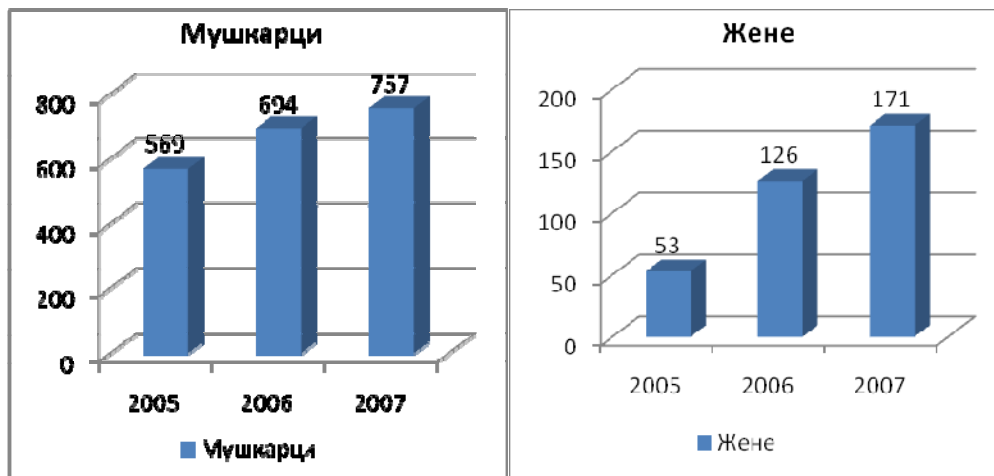
Такође, у склопу евиденције постоје и подаци о броју конзумента који прихватају лијечење, мада у Републици Српској не постоје специјализоване установе за одвикавање од алкохола, осим у склопу појединих клиника за психијатрију. Према подацима у Табели 43. примјећујемо да су 254 особе у претходне три године добровољно или под присилом прихватале лијечење, с тим да се највише овисника лијечено у току 2006. године. Узимајући у обзир полну димензију, код мушкараца овисника је присутна тенденција пада, док се код жена овисница јавља тенденција раста. На основу овог податка, можемо претпоставити да се жене лакше одлучују за корак лијечења што може да буде посљедица спречавања потенцијалне стигме “жене – алкохоличарке“ од стране друштва.

Табела 43.: Табеларни приказ евидентираних мушкараца и жена - конзумента алкохола у односу на интензитет пијења за 2005, 2006. и 2007. годину

Интензитет пијења/пол	2005.		2006.		2007.		УКУПНО	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Повремено пијење	114	12	130	18	139	18	383	48
Прекомјерно пијење	157	17	237	21	320	29	714	67
Хронични алкохолизам	220	17	255	59	265	88	740	164
Лијечен или се лијечи	78	7	72	28	33	36	183	71
Укупно	569	53	694	126	757	171	2020	350
	622		820		828			

Извор: Евиденције органа старатељства и Министарства унутрашњих послова РС

Графикон 20.: Пораст броја евидентираних случајева мушкараца и жена – конзумента алкохола

Уколико посматрамо број евидентираних случајева конзумента алкохола у посљедње три године, уочавамо тенденцију сталног пораста и код мушкараца и код жена (Графикон 20.). Повећана тенденција је нарочито присутна код жена овисних о алкохолу с обзиром да је за двије године дошло до троструког повећања.

С обзиром на старосну доб, највише мушкараца и жена конзумента алкохола је евидентирано у старосној доби од 30 до 59 година, и то у проценту од 67%. На основу овог податка можемо претпоставити да се ради о особама које су углавном биле погођене ратним дејствима, те услед суочавања са низом егзистенцијалних проблема бијег потражили у алкохолу.

Табела 44.: Табеларни приказ евидентираних мушкараца и жена - конзумента алкохола у односу на старосну доб за 2005, 2006. и 2007. годину

Доб/пол	2005.		2006.		2007.		УКУПНО	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
15 – 29 година	75	6	98	9	124	12	173	27
30 – 59 година	353	22	477	30	332	25	1162	77
60 и више	100	18	110	16	147	14	357	48
УКУПНО	528	46	785	55	603	51	1692	152

Извор: Евиденције органа старатељства и Министарства унутрашњих послова РС

10.6. Наркоманија

Овисност неке особе од било које опојне дроге назива се, у свакодневном животу, наркоманија. Према дефиницији Свјетске здравствене организације, овисност о дрогама је стање психичке или физичке зависности, или једно или друго, од дроге које настаје код појединца који периодично или стално узима дрогу.

На основу броја прикупљених података, можемо закључити да се проблему наркоманије још увијек не посвећује довољно пажње, будући да је статистика за број евидентираних случајева добијена само за градове Бању Луку и Источно Сарајево. Центри за социјални рад, који покривају остале регије, не посједују такву врсту података, из чега произилази да није могуће ни планирати евентуалне мјере у превенцији и лијечењу болести овисности.

На основу података приказаних у табели 45, уочавамо да институције у Бањој Луци и Источном Сарајеву посједују статистику везану за овисност о лаким и тешким опојним супстанцама, као и податке о броју особа које се лијече. Највећи проценат, од 45% евидентираних случајева, овисан је о хероину, док је овисност о наркотицима присутна у 85% случајева код мушкараца. Међутим, такви подаци не представљају реалну слику по питању ове проблематике будући да је увијек упитна тамна бројка, те да се углавном евидентирају лица који су починиоци одређених кривичних или прекршајних дјела.

Уколико посматрамо евидентиране случајеве кроз временску призму, примјећујемо стални пораст овисника/ца, што се може објаснити појачаним акцијама у смислу превенције наркоманије у неким градовима у односу на протекли период.

Табела 45.: Табеларни приказ евидентираних мушкараца и жена - конзумента наркотика у односу на врсту дроге за 2005, 2006. и 2007. годину²⁶

Врста дроге/пол	2005.		2006.		2007.		УКУПНО	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
Марихуана – хашиш	8	0	8	0	9	0	25	0
Хероин	10	2	9	3	29	4	48	9
Таблете	1	0	2	1	2	1	5	2
Лијечење у току	6	2	10	2	16	3	32	7
Укупно	25	4	29	6	56	8	110	18
	29		35		64			

Извор: Евиденције Министарства унутрашњих послова РС

Табела 46.: Табеларни приказ евидентираних мушкараца и жена - конзумента наркотика у односу на старосну доб за 2005., 2006. и 2007. годину

Доб/пол	2005.		2006.		2007.		УКУПНО	
	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж
15 – 29 година	13	1	21	2	27	3	61	6
30 – 59 година	8	1	11	2	16	2	35	5
УКУПНО	21	2	33	4	43	5	96	11

Извор: Евиденције Министарства унутрашњих послова РС

У односу на старосну доб, конзументи наркотичких средстава су распоређени у двије старосне групе. Највећи проценат, од 63%, чине мушкарци и жене од 15 до 29 година, што је и очекивано с обзиром на разлоге почетка конзумирања наркотика.

Када говоримо о проблему наркоманије, важно је поменути потребу још бољег праћења званичне статистике о овој проблематици у циљу планирања одговарајућих корака за његово смањење.

²⁶ Статистика о проблему наркоманије не постоји у Центрима за социјални рад Добој, Требиње и Бијељина.